

Upp till ytan.

En granskning av boken Gömda i svenska medier

Martin Hanberg och Rebecca Heimann
Journalistprogrammet
JMG
Göteborgs Universitet
VT - 09
Handledare: Britt Börjesson

först och främst

innehåll/ledare, s.1
Först och främst

böckerna, s. 2-3
Gömda och Mia – Sanningen om Gömda

bakgrund, s. 4-9
En bok rätt i tiden

detta har hänt, s. 12-13
14 år med Gömda

teori, s. 14-19
Fakta + fiktion = faktion

resultat 1, s. 22-27
Definitionen

resultat 2, s. 28-31
En sann historia

resultat 3, s. 32-45
Debatten

konsekvenserna, s. 46-53
Gömda och den litterära metamorfosen
Konsumentverket
Justitiekanslern

författarsamtal, s. 54-57
Med rätt att ljuga

sammanfattning, s. 59
Till sist

TÖRSTEN EFTER VERKLIGHETEN. Vi märker den genom reality-tv som till exempel dokusåpor. Och aldrig har man väl kunnat se så mycket dokumentärer på biograferna. I bokhandlarna, mataffärerna och närbutikerna skriker sanningslitteraturen efter uppmärksamhet. Skildringar av verkligheten säljer och behovet hos svenskarna verkar omättligt.

Kanske är det så att vi i vår oroliga tid behöver någonting att hålla fast vid – och vad kan vara mer fast än verkligheten eller den sanna bilden av den. Eller som litteratuprofessorn Lisbeth Larsson beskriver det:
– Det är som om verklighetshunger slår ut i litteraturen då och då.
Dessa perioder kännetecknas enligt Larsson av kris, oro och letande.
– I vissa perioder blir litteraturen mer råd och rön än litterär tillflykt.

Men det är inte oproblematiskt. Bara de senaste åren har flera sanna historier spruckit och skapat vilda debatter. Författaren James Frey skrev en gripande berättelse om sitt drogmissbruk som talkshow-värdinnan Oprah Winfrey tog till sitt hjärta och delgav den amerikanska publiken genom sin bokklubb. Senare visade det sig att stora delar av boken var rena påhitt. Oprah var riktigt arg och förlaget Random House erbjöd läsarna pengarna tillbaka. Författaren JT Leroy, som uppgav sig vara en man med bakgrund i prostitution, lösdriveri och droganvändande, visade sig ha gestaltats av den egentliga författarinnans brors flickvän. I peruk och solglasögon åkte hon runt och spelade Leroy. I Australien har man en hel rad av litterära bluffar, varav en, boken Förlorad heder, handlar om hedersmord. Nu har Sverige fått sin egen skandal. Inte Watergate, men Gömda-gate. En debatt om boken Gömda, skriven av Liza Marklund och Mia Eriksson. Från november 2008 till mars 2009 har debatten hållits vid liv i svenska medier.

I tidningar, radio och TV är det många som velat, och fått, delge sin åsikt. Mängden publicerat material tyder på att det här är något viktigt. Frågan är om det verkligen är så. Vad som anses värt att bli en debatt kan ibland verka godtyckligt. När vi dök ner i den gigantiska mängd material som finns i Gömda-soppan hade vi tre frågeställningar, tre vasstrån, att andas genom: Vilken typ av bok har Gömda presenterats som i svenska medier innan debatten satte igång? Vad har bokens olika definitioner fått för konsekvenser i debatten? Vilka har de olika argumenten varit?

Vi ville granska debatten om böckerna Gömda och Mia – Sanningen om Gömda. Vi ville se var den startat, fortgått och vilka argument som varit centrala. Gränsen mellan fakta och fiktion verkar väcka starka känslor. För att begränsa oss har vi gjort tre nedslag i mediehistorien. Vi ville se vad som skrivits i tidningarna när Gömda gavs ut för första gången 1995, när den återutgavs i pocket 2000 och slutligen följa debatten under 2008 och 2009 och då gav vi oss även på radio- och TV-inslag.

Ämnet är inte bara en litterär angelägenhet för litteraturvetare som vill diskutera sanning och lögn. Grundlagarna blir aktualiserade när debatten resulterar i anmälningar till Justitekanslern och Konsumentverket. Och Gömda är ingen liten bok. Den är en av Sveriges mest sålda och lästa böcker – någonsin. Dessutom har den fått politiska konsekvenser i den mån att den varit ett starkt inlägg i debatten om mäns våld mot kvinnor.

Vad som skiljer journalistiken från andra mediala former är sanningsanspråket. Vi förväntar oss att journalistiken ska vara sanningsenlig och faktagrundad, men för skönlitteratur finns helt andra spelregler. Av debatten om Gömda att döma så kan ovisshet kring genre uppenbarligen förvandlas till upprördhet och en känsla av att ha blivit lurad. Om journalister börjar sätta egna gränser för vad som är sant respektive påhittat material kan det i nästa led innebära ett förlorat förtroende för journalistrollen. En roll som redan nu är hårt ansatt, inte minst från bloggvärlden. Det var just där, i bloggosfären, som Gömda-debatten startade för att sedan ta sig upp på riksmediernas dagordning.

Martin Hanberg och Rebecca Heimann

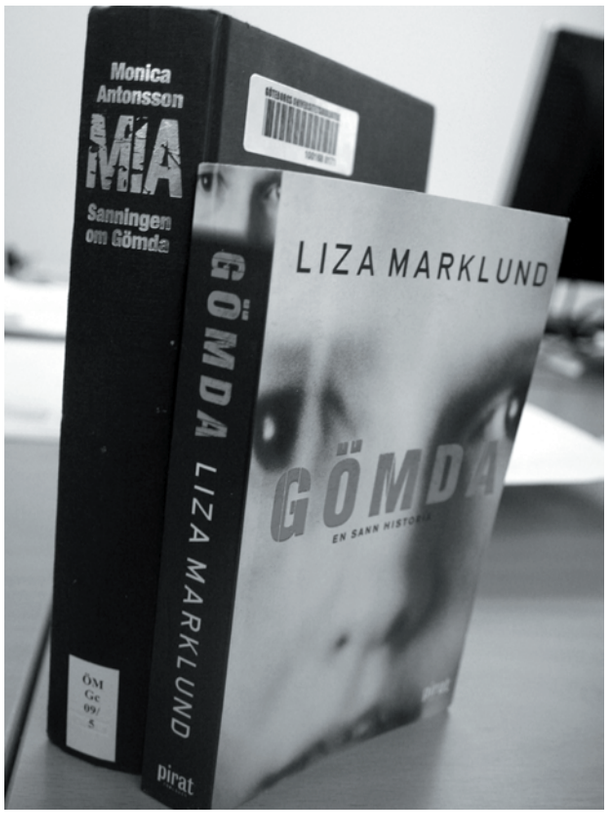

Foto: Rebecca Heimann

Gömda

av Liza Marklund och Maria Eriksson
pocket, Piratförlaget 2004

Plötsligt var han här igen. Han stod i mörkret vid fotändan av sängen och stirrade på mig. Han syntes knappt bland skuggorna, men jag visste att han var där. Jag kände hans närvaro som en kramp i magen.

REDAN DE första raderna lotsar läsaren in i Mias totala skräck. Mia är huvudperson och berättare i Gömda, boken om hennes historia, fylld av fruktan. Mias liv har blivit en misär och orsaken stavas hennes före detta fästman. Han är mannen utan namn, men med ”blixtrande svarta ögon”. Mia träffar honom på en luciafest hemma hos vännen Helena, han tillhör de asylsökande från flyktingförläggningen. En omedelbar attraktion uppstår mellan Mia och mannen och lagom till nyår inleder de en relation. Förhållandet blir stormigt. Redan mycket tidigt börjar varningsklockorna klämta, men Mia vill inte lyssna. Mannen, som är libanes, upprörs till exempel över att Mia äter griskött och visar sig i bara baddräkt. I slutet av Mias graviditet med dottern Emma börjar han misshandla Mia fysiskt. Det är bara början, våldet kommer att eskalera.

När Mia avbryter förhållandet med sin förre fästman får hon inte bara honom efter sig utan också en stor krets av hans vänner och bekanta. Hon blir hotad och får glåpord slängda efter sig när hon rör sig i sin medelstora svenska hemstad.

Ibland blir Mia så trängd att hon gömmer sig och dottern Emma i tillfälliga bostäder för misshandlade kvinnor, men mestadels lever hon ett oerhört inskränkt liv, stressad, rädd och ensam. Hon anmäler gång på gång. Han blir fälld, men inte för alla de övergrepp han begår, och så fort han är ute på fri fot igen tar han upp sitt gamla beteende. Han får besöksförbud, men förföljer henne ändå.

Men så träffar Mia Anders, en stabil och trygg man från Norrland som alltid tycks ställa upp. Mia blir gravid och de får sonen Robin. Både Mia och Anders tror att deras framtid som gifta makar kommer att vara mer lyckosam än deras förflutna. De har fel. Hoten och våldet från förföljaren trappas efter deras bröllop återigen upp och nu drabbar det även två små barn. Till slut ser Mia och Anders ingen annan utväg än att lämna sin hemstad. Utan att lämna några spår efter sig, utan att meddela släkt och vänner, lämnar de hemstaden med hjälp av en psykolog som tagit sig an deras fall. Därefter lever de gömda, än på vandrarhem, i stugor, och på hotell. Likt en odyssé reser familjen Sverige runt, på flykt undan förföljaren som lyckas spåra upp dem på de mest osannolika platser. De är aldrig säkra. I långa perioder kan de inte ens vistas utomhus i skräck för att någon ska upptäcka dem och avslöja deras gömställe.

Det finns inte längre någon framtid för Mia och hennes familj i Sverige. Alternativen som erbjuds dem är icke-alternativ, en tjänsteman föreslår att de ska plastikoperera sig till oigenkännlighet. Den enda utvägen Mia ser är att fly längre bort än tidigare och mer permanent. Till ett ställe dit förföljaren inte kan ta sig. Familjen lämnar Sverige med socialtjänstens hjälp.

Rebecca Heimann

Mia – Sanningen om Gömda

av Monica Antonsson
inbunden, Blue Publishing 2008

Jodå, varningsklockorna ringde. Tämligen högt till och med. Men hon hade Bonnier Albas förlag i ryggen och senare Piratförlagets vars delägare Liza Marklund var hennes spökskrivare. I samma takt som böckerna kom ut var jag en av dem som med stort engagemang spred hennes historia i media.
Så en dag sprack bubblan.

SÅ BERÄTTAR Monica Antonsson i förordet till sin bok om hur hon gick på ”bluffen” Mia, precis som de flesta andra. Bubblan sprack tack vare Mias förste man, Levi Hjortsberg, som inte nämns i Gömda. Han ringde upp Monica Antonsson och sa att ”nu får det faktiskt vara slut på de här lögnaktiga skriverierna”. Levi Hjortsberg, hans fru Marie Hjortsberg, sonen Michael Hjortsberg (som Levi fick med Mia) och Osama Awad, som beskrivs som förföljaren i Gömda, var några av människorna som var trötta på den historia som berättas om och om igen i Mias böcker och i medierna. Enligt dem låg boken Gömda långtifrån sanningen. Själv var Monica Antonsson en av de första journalisterna som intervjuade Mia. Hon gjorde det 1995 för Hemmets Veckotidning och tog då även med sig Mia till riksdagen för att möta ansvariga politiker. Sedan dess har Antonsson följt Mias historia. Monica Antonssons bok handlar om den upptäcktsfärd hon gav sig ut på efter Levi Hjortbergs samtal. En resa som dekonstruerade den sanningsbild som hon funnit trovärdig i över ett decennium. Monica Antonsson utgick från att Gömdas undertitel ”en sann historia” låg till grund för en fullständig och sann bild av verkligheten.

Monica Antonsson påbörjar i Mia – Sanningen om Gömda vad som liknar ett sisyfosarbete. Hennes sanningsjakt i de händelser som utspelade sig för över tjugo år sedan, mellan människor som än idag ligger i konflikt, är vid första anblick lönlös. Men Monica Antonsson arbetar enträget, grundligt och uppnår resultat. Hon intervjuar många av dem som på något sätt varit i kontakt med Mia, från kriminalinspektören i Oxelösund till socialtjänsten, Osama Awad och före detta riksdagskvinnan Ulla Hoffman. Hon talar dock inte med Mia själv eftersom Monica Antonsson anser att Mia redan har fått nog med medialt utrymme genom åren till att berätta sin version av sanningen. Istället letar Antonsson upp alla de dokument hon kan få tillgång till utan Mias medgivande. Den sanning som Monica Antonsson sedan presenterar är helt annorlunda Mias egen.

I Mia – Sanningen om Gömda berättar Antonsson om Michael Hjortsberg, sonen som Mia lämnade efter sig i Sverige, och som inte nämns i Gömda. Hon berättar vidare att det endast funnits bevisning för att Osama Awad, förlagan till Mias före detta fästman i Gömda, misshandlat Mia vid tre tillfällen och för det blev han dömd och satt av en månads fängelse. Det är en ansenligt mindre mängd övergrepp och anmälningar än vad Mia upplever i Gömda. Enligt Antonsson genomgick Osama Awad aldrig någon rättspsykiatrisk undersökning, vilken beskrivs i Gömda, och han är heller inte den massmördare som målas upp i boken där fästmannen sägs ha varit delaktig vid den grymma massakern i Sabra och Shatila under kriget i Libanon. Mias nye man, som i Gömda heter Anders, heter i verkligheten Luis Sarmiento och kommer från Chile. Monica Antonsson menar att det var han som var så hotad att familjen blev tvungen att lämna Oxelösund. Luis Sarmiento hade nämligen försökt köra över Osama Awad med sin bil och för detta suttit i fängelse i ett år. Det var när han kom ut från fängelset, menar Monica Antonsson, som hoten mot familjen eskalerade. Inget av detta står i Gömda. Monica Antonsson berättar slutligen om stiftelsen Trossen och det scoop som Mia hjälpte Liza Marklund bygga för Expressen och även där avtecknar sig något som ter sig vara en skum historia.

I Mia – Sanningen om Gömda avverkas osanning efter osanning i Gömda, alltifrån stora utelämnanden eller felaktigheter (som Luis fängelsestraff) till mindre detaljer och faktafel (som att det i verkligheten var stängda dörrar till den rättegång som Mia i Gömda påstår besöktes av flera av den förre fästmannens vänner). Ändå kvarstår vid bokens slut flera oklarheter också för Monica Antonsson. Den största av alla är kanske hur Mia och hennes familj till slut lyckades få asylstatus i USA.

Rebecca Heimann

EN BOK *rätt i tiden*

Första halvan av 90-talet präglades av en mycket stark debatt kring mäns våld mot kvinnor. Journalisterna Ylva Bergman, som var reporter på Aftonbladet, och Åsa Hammar, som skrev för tidningen Arbetaren, var med när det begav sig. De är överens om att boken Gömdas mottagande till stor del var en konsekvens av det politiska läget.

SVERIGE 1995: Toblerone-affären gör att Mona Sahlin avgår från regeringen, VM i friidrott hålls den heta augustimånaden i Göteborg och Gömda, en av Sveriges mest sålda böcker någonsin, ges ut. Åsa Hammar, som recenserade Gömda för tidningen Arbetaren, förklarar att detta var en period då frågan om mäns våld mot kvinnor lyftes.

– Det var en tid när man pratade mycket om kvinnomisshandel, det var ett ämne i tiden. Kvinnomisshandel sågs som det mest extrema uttrycket för könsmaktordningen vi lever i, där män har mer makt än vad kvinnor har, och det engagerade många inom vänstern.

Hon säger att åren präglades av stora förändringar i det svenska samhället.

– Det var en kraftig lågkonjunktur i början av 90-talet och jag ser det som en tid av nedmonteringar av välfärdsstaten, en tid av ökande motsättningar på många håll.

– Kvinnomisshandel började uppmärksammas på riktigt och kvinnojourerna gjorde ett mycket viktigt arbete mot vad jag skulle vilja kalla för ett folkhälsoproblem.

Åsa Hammar skrev under perioden mycket om mäns våld mot kvinnor för Arbetaren. Bland annat granskade hon styrelsen för ROKS, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige.

– De hade en styrelse som var väldigt ideologiserad, pratade mycket om politiska teorier, och jag var lite kritisk till det. Det fanns till exempel kvinnoorganisationer inom ROKS som stöttade helt otroliga historier om satanism och bortrövade barn och kvinnor.

– Styrelsen för ROKS hade en extrem ståndpunkt. Man var tvungen att förhålla sig till det i allt man skrev, i alla fall i det vänstersammanhang där jag jobbade. Det var laddat, det var en laddad tid.

YLVA BERGMAN ARBETADE 1995 på en del av Aftonbladet som kallades Aftonbladet Kvinna och som dels gjorde mycket featurereportage, men också inriktade sig mycket på politiska ämnen och då särskilt kring teman som kvinnors arbetslöshet, mäns våld mot kvinnor, övergrepp mot barn och våldtäkter i krig. Ylva Bergman intervjuade Mia i samband med att Gömda gavs ut. Hon berättar att man på Aftonbladet Kvinna gjort liknande intervjuer med kvinnor som drabbats av mäns våld och samhäl-

Medsols från vänster: Kvällsposten 1/11 1995, Norrländska socialdemokraten 9/11 1995, Gefle Dagblad 2/11 1995, Arbetaren v 47 1995, Tidningen Hallandsposten 22/11 1995

lets reaktioner kring detta. För henne var Mias historia inte ny, men formen för hur den berättades var det.

– När boken Gömda kom ut tyckte vi som skrev om det här att det var positivt att den här typen av historia kom ut i romanform, så att den även kunde nå andra läsare, säger hon.

– Jag minns till och med att jag tyckte att det var konstigt att ingen hade skrivit en roman på temat tidigare.

Ylva Bergman förklarar att eftersom lagstiftningen såg annorlunda ut 1995, och kvinnofridsbrottet ännu inte fanns, så var det väldigt svårt att skaffa tillräckligt med bevisning i fall av kvinnomisshandel. Före intervjun med Mia läste hon igenom boken.

– Jag läste Gömda som baserad på en sann historia, men det gör jag med alla sådana böcker som man hittar som pocket hos ICA-handlarna. Den framstod som en inte helt fiktiv roman, baserad på en verklig händelse. Jag trodde väl att dramatiken var ändrad, men att dokumenten var sanna. Man måste ju använda dramaturgiska grepp, det som man gör berättelser läsbara, även journalistiska texter, säger hon.

Ylva Bergman visste mycket väl vem Liza Marklund var. Hon hade varit en av konkurrenttidningen Expressens bästa reportrar.

– Liza Marklund var en coming star i mediebranschen då. Hon hade feministiskt driv och var en bra reporter, även om jag inte tyckte att Gömda var särskilt välskriven.

YLVA BERGMAN MINNS INTE så mycket från sitt möte med Mia. Det är trots allt 14 år sedan hon gjorde intervjun. Hon har vaga minnen av Mia som en något skyddslös och behovssökande person.

– Jag minns att Mia var rädd och att jag tyckte att hon var modig. Jag upplevde att hon ville få igång debatten om mäns våld mot kvinnor.

– Jag upplevde henne inte som en galning, som någon manipulativ bitch, som hon nu delvis har framställts, men inte som den smartaste personen heller. Sanningen ligger väl någonstans mitt emellan, säger hon.

INTERVJUN SOM SEDAN publicerades i Aftonbladet var i stora drag en sammanfattning av handlingen i Gömda.

AFTONBLADET
Fredag 15 september 1995

PLUS

21

–Han kommer att jaga mig hela livet

Maria tvingades fly från Sverige – mannen får stanna

I flera år har han hotat hennes familj och barn.

Hon har tvingats leva gömd, byta identitet och slutligen gå i landsflykt.

Nu har Maria Eriksson skrivit en bok om hur en misshandlad kvinna blir helt rättslös i Sverige.

– Min familj får inte frid förrän han tagit livet av mig. Ibland funderar jag på att låta honom göra det. Jag är så rädd att han ska hitta mig i mitt nya land, säger Maria, som skrivit boken "Gömda" tillsammans med journalisten Liza Marklund. Maria Eriksson är inte hennes riktiga namn.

Det är en skakande berättelse över hur en vanlig svensk tjej får sitt liv förvandlat till ett helvete. I boken ger hon sin version av vad som hänt.

Förföljde föräldrarna

Maria träffar en flykting och blir med barn. Då börjar terrorn. Han bryter sig in, misshandlar, våldtar henne, hotar henne till livet och förföljer hennes föräldrar. Han vill inte vara med sin dotter och de är inte gifta. Ändå ser han dem som sina ägodelar.

Maria gifter sig med en svensk man och tror att allt ska vara över. Men det blir ännu värre. Flyktingen är kriminell. Han är dömd till fängelse fem gånger för stöld, bedrägeri, misshandel med mera.

Han och hans kumpaner belägrar Marias hus, misshandlar dem och stormar in på barnens dagis. Till slut vill inget dagis ta emot barnen. Hennes man tvingas sluta jobba. I flera år göms familjen av det sociala på olika orter i Sverige.

– Men han hittade oss hela tiden. När han satt i fängelse var det hans kumpaner som jagade oss.

– Vi levde helt isolerade på tio kvadratmeter. Mina barn har farit väldigt illa, säger Maria, och gråter stilla när hon berättar att hennes dotter fått psykiska störningar och höll på att dö, men förvägrades läkarhjälp, eftersom de levde gömda.

Familjen flyttade runt

Men trots att familjen bytte identitet och flyttade runt i Sverige så hittade hennes plågoande dem.

– De skickade ut bilder på mig, och fick hjälp av sin klan av kriminella som håller ihop, säger Maria och berättar att mannen är omgift i dag och misstänks misshandla sin nya fru. Åklagaren i staden har stämt mannen för dessa nya upprepade våldsbrott.

Mannen har permanent uppehållstillstånd. Domstolen anser inte att han kan utvisas då han hotas av ett militärt straff i sitt hemland.

– Jag har talar med Carl Bildt och Ingvar Carlsson. De sa att de inte kunde lägga sig i kommunala angelägenheter.

Av polis och tingrätt fick hon rådet att gå i landsflykt. Den enda hjälp hon fått av staten för att hon emigrerar var en flygbiljett. Allt annat har hon ordnat själv.

– Vi försöker skapa ett nytt liv. Det är mycket svårt. Men vi är starka personer och lever för barnen.

Nu hoppas hon boken ska skapa debatt och leda till nya lagar som kan skydda kvinnor. Utländska förlag är intresserade av boken. Och det kan bli en film.

Ingen Maria känner vet i dag var hon bor.

– Han förföljer dem och han kommer att jaga mig hela livet. Ända tills han krossar mig eller mina barn.

Ylva Bergman

– Vart vi än flydde i Sverige så lyckades han alltid hitta oss, berättar Maria som i dag bor på okänd ort någonstans i världen.

Foto: ROLF PETTERSON

Freivalds vägrade möta Maria

Laila Freivalds.
Foto: MARTINA HUBER

Justitieminister Laila Freivalds tycker Sverige ger bra skydd åt misshandlade kvinnor.

– De senaste åren har vi utvecklat nya och bättre metoder, säger hon.

Men Maria Eriksson ville hon inte träffa.

– I många fall lyckas polisen att skydda kvinnor. Skyddet har blivit bättre de senaste fem åren.

Rätten till larmpaket, besöksförbud, sekretessmarkeringar i folkbokföringen, identitetsbyte och livvakt är några av de åtgärder Freivalds syftar på.

– Givetvis är det svåra situationer, en del hotade kvinnor tar tillbaka sina polisanmälningar. Att byta identitet, eller leva med livvakt, är oerhört påfrestande. Därför ska kvinnor få bättre hjälp att polisanmäla och säkra bevisning, till exempel spela in samtal. Vi jobbar för straffskärpning och att vittnen ska få större betydelse i hotmål.

Hon ser det som samhällets ansvar att skydda dessa kvinnor.

– En som dömts för olaga hot kan utvisas, trots hot om straff i hemlandet.

I Marias fall anser tingsrätten att mannen bör få stanna av familjeskäl.

Maria tycker inte skyddet är bra. Hon vet minst tio fall där kvinnor tvingats fly.

– Säg ett fall där en man som begått olaga hot har utvisats, suckar Maria och håller hårt om boken som ministern inte ville ta emot.

Ylva Bergman

Aftonbladet 15/9 1995, Ylva Bergman intervjuade Mia redan när Gömda gavs ut för första gången. På bilden är Mias ansikte tydligt, något som både Liza Marklund och Mia själv reagerade kraftigt på.

– Vi ville verkligen få fram storyn. Jag tyckte inte att hon var det intressanta utan snarare boken och debatten. Vi tyckte väl att historien var sensationell, kunde väcka debatt, och nå ut brett med det faktum att man inte kunde skydda kvinnor, säger hon.

För Ylva Bergman var det anmärkningsvärt att Mia hade varit så utsatt att hon fått asyl i ett annat land. I artikeln skriver Bergman att Gömda är Mias version av vad som hänt. Men hon gjorde ingen faktakoll på Mias historia utöver det som stod i Gömda och bedömde Mia som trovärdig.

Redaktionen på Aftonbladet Kvinna hade som regel att i liknande fall alltid också tala med den andra parten. Det gjorde de inte i samband med intervjun med Mia.

– Jag tror det var så att vi inte behövde höra med den andra sidan eftersom hon var anonym och inte gick att spåra bakåt. Då bedömde vi att det inte fanns någon risk att peka ut hennes före detta man.

Den dåvarande justitieministern Laila Freivalds, som Ylva Bergman hade tänkt låta träffa Mia och höra hennes historia, ville inte ställa upp.

– Laila Freivalds blev skitförbannad, hon vägrade prata med Mia. Men överlag upplevde jag att Freivalds var väldigt engagerad i de här frågorna. Staten i stort tog inte ansvar för dessa misshandlade kvinnor då och så ser det fortfarande ut. Jag säger kvinnor, men jag menar även män. Men vid den här tidpunkten var det inte på tapeten att män också kunde misshandlas.

Monica Antonsson, som intervjuade Mia samma dag som intervjun i Aftonbladet publicerades, mötte en mycket orolig Mia. Bilden som hörde till intervjun i Aftonbladet hade inte hanterats på det sätt som var överenskommet. Ylva Bergman säger att det inte gick rätt till.

– Det var väldigt pinsamt. Något med bilden på Maria gjorde att hon trodde sig kunna bli igenkänd. Jag förstod att hon var rädd för att bli identifierad. Både hon och Liza Marklund blev mycket upprörda över bilden. Men det var ju inte mitt och fotografens fel, vi hade lämnat det till natten [nattredaktionen, red:s anm] och där hade något blivit fel.

Nattredaktionen på Aftonbladet hade glömt att pixla bilden. Vilket man kan se på bilden till vänster.

FÖR ÅSA HAMMAR VAR recensionen av Gömda speciell eftersom hon 1990 efterträdde Liza Marklund på Arbetaren.

– Liza Marklund hade jobbat på Arbetaren och var en duktig och framåt journalist. Hon var lite av min förebild och hade blivit överköpt av Expressen. Då måste man vara duktig, tänkte jag.

Men Åsa Hammar var inte speciellt imponerad av Gömda. I recensionen av boken från 1995 är hon kritisk.

– Jag trodde inte riktigt på det som stod, jag trodde att hon överdrev. Och så tyckte jag att det inte stod tillräckligt om de samhälleliga orsakerna till mäns våld mot kvinnor. Fast det behövde jag inte skriva henne på näsan om. Jag var ganska moralistisk av mig i recensionen, det ser jag ju nu i efterhand, säger hon.

"Jag trodde inte riktigt på det hon skrev, jag trodde att hon överdrev"

Men hon tror inte att det var en slump att boken skrevs som den gjordes.

– Liza Marklund ville nog få fram de här motsättningarna. Fast det känns dumt att spekulera i, jag vet ju inte om hon tänkte så medvetet. Men boken spinner på myter, de myter som figurerade under den tiden, nämligen att ”utsatta kvinnor får ingen hjälp” och ”utländska män är farliga”.

Åsa Hammar upplevde det ändå som att Gömda inte blev speciellt stor 1995.

– Det blev inte särskilt uppmärksammad, det var ingen stor debatt om den.

För Ylva Bergman var Gömda däremot en viktig bok redan då.

– Jag upplevde att boken påverkade mycket, den fick stort genomslag och det blev väl även Liza Marklunds genombrott.

ÅSA HAMMAR ÄR övertygad om att kontexten 1995 påverkade mottagandet av Gömda mycket.

– Om man skriver en bok så skriver man inte i ett tomrum. Det här var en tid när frågan om kvinnomisshandel var stark och när främlingsfientligheten var stark. Jag tycker inte att folk måste

Åsa Hammar recenserade Gömda 1995. Redan då visste hon vem författarinnan var: – Liza Marklund hade jobbat på Arbetaren och var en duktig och framåt journalist. Hon var lite av min förebild och hade blivit överköpt av Expressen. Då måste man vara duktig, tänkte jag.

Foto: Anna Simonsson

ta hänsyn till sin samtid när de skriver, men en bok uppmärksammas på olika sätt beroende på vilken tid det skrivs i, säger hon.

– Betydelsen av Gömda har förändrats över tid. När den kom var den en del av den starka radikalfeministiska strömningen som drev den här frågan så långt att det ibland blev svårt att ta den verkliga misshandeln av kvinnor på allvar. Liza Marklund kanske inte såg det så själv, men det var så boken togs emot, som en del av strömningen som tyckte att alla män är farliga och att alla män kan slå en kvinna.

Ylva Bergman är inne på samma linje.

– Det var väldigt polariserat under den här tiden i frågan mäns våld mot kvinnor. Folk blev provocerade.

Hon tror därför att det spelade roll för Gömda att den var förankrad i en sann historia.

– Det hade varit en ökad risk för att boken inte hade blivit tagen på allvar om den inte hade innehållit någon del sanning alls. Den hade kunnat uppfattas som en historia som aldrig hade kunnat hända, skriven av en galen kvinnosakskvinna.

14 år senare, när nya fakta kommit fram, känner sig varken Ylva Bergman eller Åsa Hammar lurade av Gömda. Åsa Hammar:

– Nej, jag tyckte nog att jag hade de här funderingarna redan innan, kan inte känna att jag känner mig lurad. Jag tyckte ju redan 1995 att boken var lite för bra för att vara sann.

Rebecca Heimann

EN POLITISK KAMP FÖR KVINNOFRID

Under 80-talet hade en omfattande jämställdhetspolitisk debatt pågått i Sverige. Till sin form var denna könsneutral och utgick från att kön inte har någon betydelse. Men i slutet av samma årtionde växte en förståelse fram för ojämlika maktrelationer mellan könen.

Skiftet mellan 80- och 90-tal markerades alltså med att jämställdhetsfrågan nu mer riktade sig på de skillnader som fanns mellan könen, med mäns våld mot kvinnor som en central del. Detta var då ett helt nytt politiskt synsätt.

Mäns våld mot kvinnor blev en stor fråga i forskningssammanhang, i rättsfall och inte minst i medierna. Vissa personer blev centrala i debatten, bland dessa historieprofessorn Yvonne Hirdman. Initiativ började tas från myndighetshåll och på Landstingsförbundet utvecklades 1991 särskilda upplysningsprogram i kvinnofrågor för personalen. Samma år kom också en andra jämställdhetsproposition.

Intensiv lobbying bedrevs, från politiska kvinnoorganisationer, för åtgärder mot våldet mot kvinnor, och kvinnojourernas ideella arbete uppmärksammades som ett bevis på problematikens omfattning. Opinion hade väckts och det var ingen slump att man just i den här tidsperioden valde att från regeringshåll utreda frågan.
1993 tillsatte Socialdepartementet, på uppdrag av regeringen, Kvinnovåldskommissionen.

Den 1 juli 1998 infördes brottsbeteckningen grov kvinnofridskränkning i Brottsbalken. Brottet avser när en man utsätter en kvinna, som han har eller har haft en nära relation med, för upprepade kränkningar som exempelvis misshandel, ofredande, hemfridsbrott och sexuellt tvång.

KÄLLOR: Monica Burman: Straffrätt och mäns våld mot kvinnor (2007), Mona Eliasson: Mäns våld mot kvinnor (2003), Dahlström, Nilsson & Westerlund: Brott & påföljder (2006)

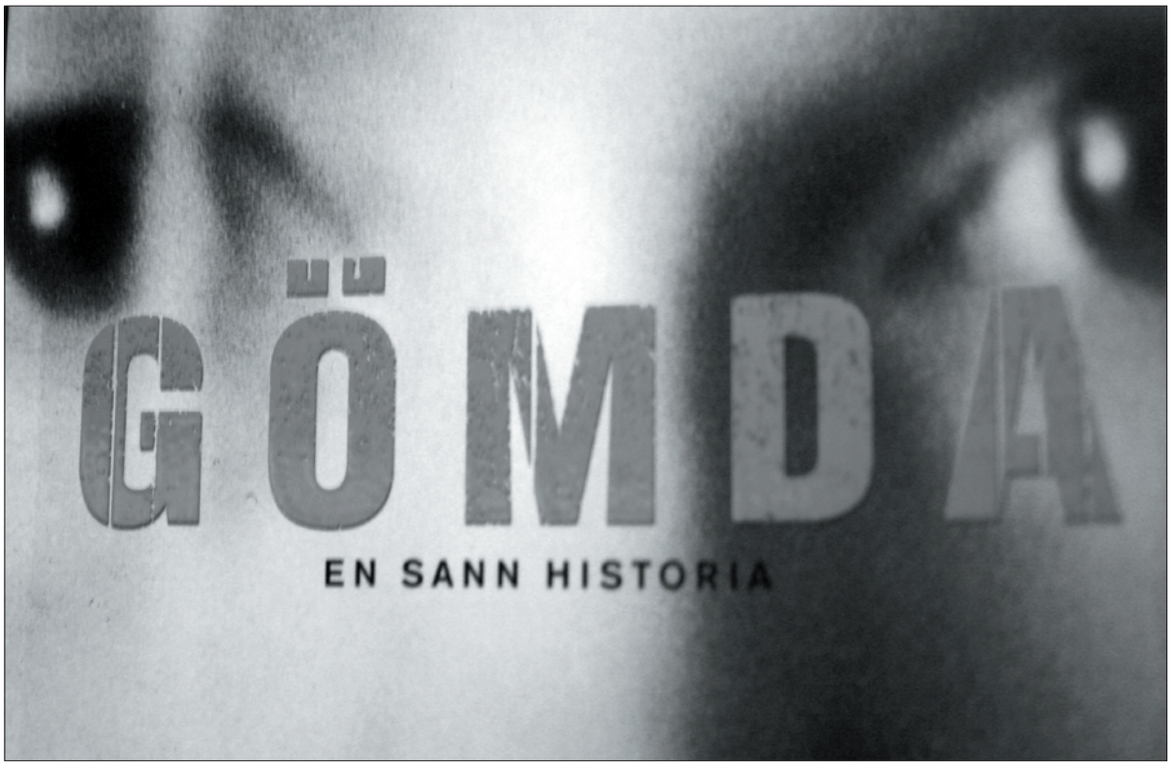
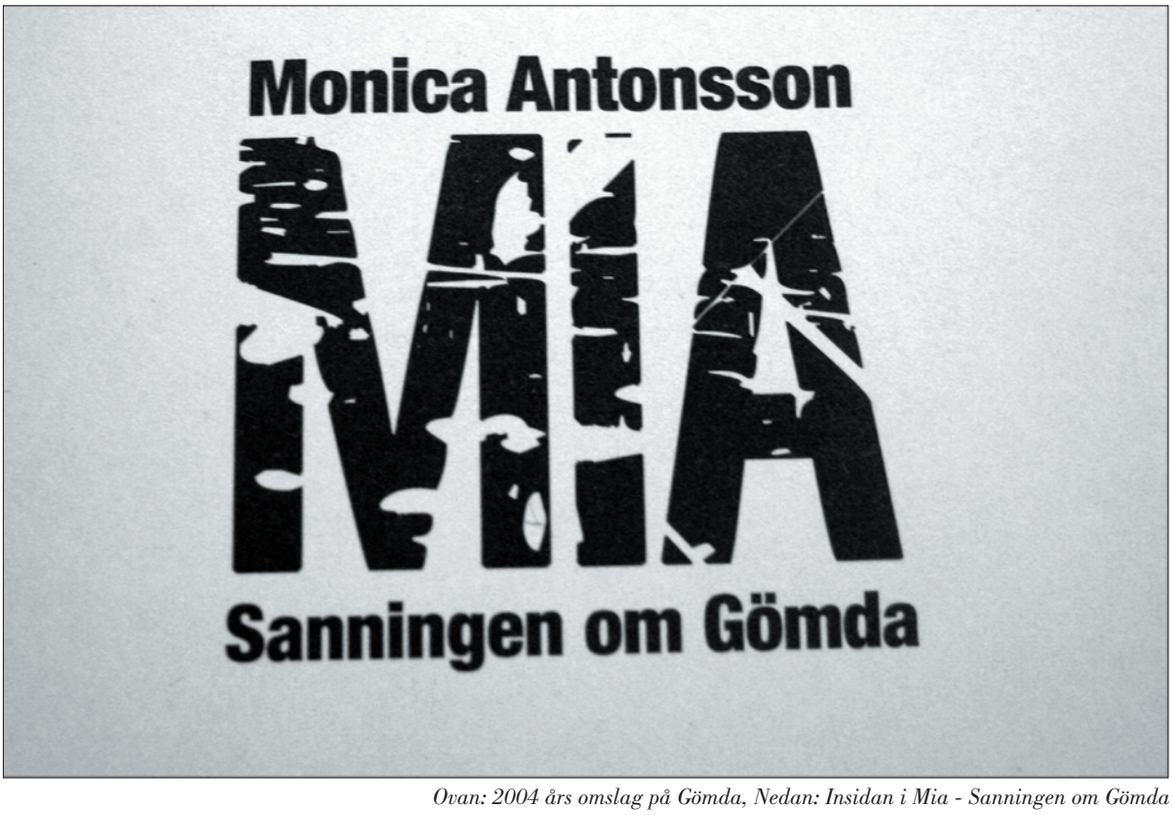

Foto: Rebecca Heimann

Ovan: 2004 års omslag på Gömda, Nedan: Insidan i Mia - Sanningen om Gömda

Redaktören uppmärksammar.

Det finns ingen absolut regel för hur persongalleriet i Gömda respektive deras förlagor namnges i medierna. Ömsom kallas personerna för sitt riktiga namn, ömsom för romanfigurens. Det är någorlunda godtyckligt. Vi har valt att särskilja de båda och, åtminstone i detta fall, göra en distinkt uppdelning mellan verklighet och fiktion. I de texter som följer gäller dessa beteckningar:

Förlaga/Verklig person	**Romanfigur**
Mia	Mia
Osama Awad	Mannen med de mörka/svarta ögonen
Luis Sarmiento	Anders
Sara	Emma
Dennis	Robin
Lena Larsén	Helena

Syftar vi till den verkliga personen väljer vi alltså till exempel Osama Awad, syftar vi till romankaraktären skriver vi mannen med de svarta ögonen.

Som undantag väljer vi alltså att kalla Mia för Mia oavsett sammanhang. Det har flera anledningar. Dels är Mia anonymiserad. Trots att hon har trätt fram i medierna och avslöjat sin identitet, och sina gamla namn, har hon valt att inte tala om sitt nuvarande efternamn. Vi har alltså inte tillgång till verklighetens Mias fullständiga namn. Dessutom är den fiktionella och den verkliga karaktären oerhört svåra att särskilja. Verklighetens Mia berättar romanfigurens upplevelser som om de vore hennes egna. Hon har till och med bytt från sitt gamla förnamn till romanfigurens Mia, eftersom hennes identitet var starkast knuten till det namnet. I Gömda kallas huvudpersonen Mia ibland också för Maria, ibland för Maria Eriksson eller Mia Eriksson. Vi väljer att göra det så enkelt som möjligt både för oss själva och läsaren och helt enkelt kalla Mia för Mia oavsett sammanhang.

14 år med Gömda

detta har hänt.

1995

GÖMDA GES UT på Bonnier Alba förlag. Maria Eriksson står som huvudförfattare och Liza Marklund som medförfattare.

Ur pressmeddelandet om Gömda 1995 (Bonnier Alba):

Gömda är Maria Erikssons egen berättelse om sin blinda förälskelse i en krigsskadad och kriminell man och de fruktansvärda konsekvenserna detta medförde för henne själv och hela hennes familj. Hela historien finns bekräftad i hundratals dokument hos svenska och utländska myndigheter. Liza Marklund, som är medförfattare, är journalist.

Bibliotekstjänst klassar boken som en fackbok under Medicin, Kvinnomisshandel.

15 september

AFTONBLADET PUBLICERAR den första intervjun med Mia av journalisten Ylva Bergman, och i anslutning till detta också en intervju med Laila Freivalds - som vägrar träffa Mia.

Samma dag möts Monica Antonsson och Mia för första gången. Monica Antonsson ska intervjua Mia för Hemmets veckotidning. Hon gör det i det rum på Bonnier Albas förlag som Salman Rushdie och Betty Mahmoody mött pressen i tidigare. Rummet har skottsäkra glas. På Bonnier Alba tar man ”inga risker” eftersom Mia är väldigt rädd.

1999

13 oktober

LIZA MARKLUND INTERVJUAS i Aftonbladet:

– Min första bok var faktiskt en fackbok, ”Gömda”. Den handlar om ett autentiskt fall, en kvinna som var förföljd. Den kommer vi ut med igen, i februari.

2000

25 februari

LIZA MARKLUND HAR tillfrågat Bonnier Alba om de tänker trycka upp nya exemplar av Gömda, men de är inte intresserade. Hon tar då med sig boken till Piratförlaget, där hon är en av delägarna. Piratförlaget ger ut Gömda på nytt, denna gång i omarbetad och kraftigt förkortad pocketversion. På den nya versionens omslag står endast Liza Marklund som författare och under titeln har man skrivit till ”en sann historia”.

2004

ASYL GES UT, på omslaget står det ”den sanna forsättningen på Gömda”. Asyl är också författad av Liza Marklund och Maria Eriksson tillsammans, men Liza Marklund står ensam på omslaget. Av Bibliotekstjänst klassas Asyl som skönlitteratur, eftersom den innehöll ”lite för fantastiska historier” enligt Ann-Marie Säfvestad som var med och klassificerade boken.

EN NY pocketupplaga trycks av Gömda, med ett nytt omslag.

2005

MIAS HEMLIGHET ges ut på Ordupplaget. Här berättar Mia om den son hon var tvungen att lämna kvar i Sverige. På omslaget står ”fortsättningen på Gömda och Asyl” och som författare Maria Eriksson. Journalisten Kerstin Weigl från Aftonbladet har hjälpt Mia att skriva boken men står inte med som författare. Orsaken är enligt Sigge Sigfridsson, Ordupplagets ägare, att ”…till skillnad från Liza har Kerstin inte gjort något författarjobb. Hon har inte gjort någon research eller kontrollerat fakta. Allt är Mias uppgifter.” Liza Marklund och Piratförlaget tycker att det är falsk marknadsföring att skriva ”fortsättningen på Gömda och Asyl” på omslaget, eftersom en av författarna inte längre är med.

2007

MIAS SYSTRAR GES UT, också den av Ordupplaget. På omslaget står både Maria Eriksson och Kerstin Weigl som författare. Boken handlar enligt förlaget om ”tre vanliga svenska kvinnors liv på flykt undan våldsamma män”.

2008

Mars

VINGKLIPPT – DEN SANNA HISTORIEN om stiftelsen Paradiset av Elisabeth Hermon och Stefan Lundström ges ut på förlaget Blue. Boken handlar om de artiklar av Liza Marklund som publicerades i Expressen 1992 om stiftelsen Trossen, med Mia som en av Marklunds källor. Hermon, som drev stiftelsen Trossen, stämde sedan Expressen för publiceringen och fick 110 000 kronor i en tyst uppgörelse med tidningen. Åklagarmyndigheten lade ned den utredning som påbörjats av stiftelsen efter Expressen-artiklarna eftersom utredningen saknade belägg. Trossen är den stiftelse som skildras i Liza Marklunds deckare Paradiset från 2000. Liza Marklund hävdar fortfarande att hon hade rätt.
Blue Media skriver om Vingklippt:

I boken Vingklippt berättar Elisabeth Hermon om sitt liv, hur hon själv blev misshandlad, hotad och förföljd, men lyckades vända sin skräck till en positiv kraft. Hon byggde upp stiftelsen Trossen för att hjälpa människor i liknande situation.
Än idag lider Elisabeth av posttraumatiskt stressyndrom, PTSD, delvis som en följd av det hon utsattes för utsattes för för 17 år sedan.
– Någon upprättelse för vad de gjort mot mig kan jag aldrig få, men jag tycker jag förtjänar en förklaring, säger hon.
– Jag vill förhindra att andra råkar ut för samma sak. Och jag vill skapa debatt om hur långt man kan gå i yttrandefrihetens namn.

8 augusti

EMMA – MIAS DOTTER ges ut av förlaget Lind & co. Som ensam författare står Maria Eriksson. På förlagets hemsida kan man läsa:

Emma, Mias dotter tar vid där Mias hemlighet slutade, och läsaren får följa familjens liv i det nya hemlandet USA och framför allt dottern Emma. Alla de läsare som mött Emma i först Gömda, sedan Asyl och därefter Mias hemlighet har naturligtvis undrat hur det ska gå för en flicka som tvingats utstå så mycket hemskt och svårt i livet. Här får de veta det, och det är Emma som själv berättar tillsammans med Mia.

28 september

MONICA ANTONSSON STARTAR en blogg om sin kommande bok Mia – Sanningen om Gömda. Samma dag publicerar Newsmill ett debattinlägg om boken av författaren Ramona Fransson, som har fått ett förhandsexemplar av boken av Antonsson, och är upprörd.

29 september

BLOGGEN ANTIPATRIARKAL Agenda är en av de första, av senare otaliga bloggar, som skriver om Monica Antonssons nya bok. Rubriken lyder ”Liza Marklund anklagas igen för historieförfalskning i ny bok”.

19 november

TIDSKRIFTEN FILTER kommer ut. I en artikel redovisar chefredaktören Mattias Göransson för Monica Antonssons avslöjanden. Han har fått ett exemplar av boken på Bokmässan i Göteborg i september.

21 november

SYDSVENSKAN ÄR FÖRSTA dagstidning som skriver om Monica Antonssons anklagelser mot boken Gömda. Andreas Ekström har fått nys om det genom tidskriften Filter och skriver att ”Succén kan vara en bluff”.

25 november

EN TRÅD STARTAS på sajten Familjeliv, den börjar: ”Under ett par hektiska veckor har debatten om Monica Antonsson förbryllat och väckt känslor och tankar”. En månad senare har tråden fått fler än 11 000 svar.

12 december

LIZA MARKLUND UTTALAR sig för första gången sedan frågan dykt upp, i en intervju i Expressen.

15 december

MONICA ANTONSSON GER UT sin bok Mia – Sanningen om Gömda på förlaget Blue. I förordet står:

Driven av samma lust som får folk att lösa korsord och släktforska började jag med böckerna som karta och kompass gå i Mias fotspår. Jag har pratat med folk längs vägen, lyft sten efter sten och sett vad som finns under, tills verkligheten trätt fram som en helt annan historia.

Från november

FRÅGAN OM GÖMDA rullar vidare, i och utanför medierna.

Rebecca Heimann

fakta
+ fiktion
= *FAKTION*

Det finns inte mycket vetenskaplig forskning om Gömda. Man får vända sig till litteraturvetenskapen för att hitta något som berör boken. Där stöter man på det märkliga ordet "faktion".

DEN SVENSKA FORSKARE som fördjupat sig mest i Liza Marklunds och Mia berättelse är förmodligen Annette Årheim.

Hon är fil dr i litteraturvetenskap vid Växjö universitet och kom 2007 ut med sin doktorsavhandling, När realismen blir orealistisk: Litteraturens ”sanna historier” och unga läsares tolknings-strategier, där hon intervjuar gymnasieungdomar om hur de läser och tolkar böcker som utger sig för att vara ”sanna historier”.

En av böckerna som valdes ut för diskussion var Gömda. Anledningen var, säger Annette Årheim, att hon under tidigare forskning märkt att det finns ett väldigt stort intresse för sanna historier, inom många olika medier, hos gymnasieungdomar. Via mail berättar hon om en särskild person, en kille som i hennes doktorsavhandling kallas Tomas.

”En kille som planerar att bli polis utvecklar under gymnasietiden allt mer rasistiska och främlingsfientliga föreställningar och i mina intervjuer med honom refererar han återkommande till just Gömda. Jag blev så klart nyfiken, läste den och... tja, den var så att säga utgångspunkten i urvalet av de faktionsböcker jag analyserar”, skriver hon.

VI RINGER ÄVEN UPP henne för att få svar på några fler frågor, till exempel om varför så få litteraturvetare har intresserat sig för Gömda och den sortens litteratur som boken representerar. Årheim tror det beror på att vetenskapen alltid släpar lite efter.

– Det är väl så att det tar lite tid innan det [forskningen] hinner ikapp. Och många litteraturvetare skulle ju inte vilja ta i ämnet med handskar ens en gång, säger hon. Men att det skulle bero på någon slags snobbism tror hon inte.

– Det finns kanske sådana kollegor som delar upp litteratur i dålig och bra, men jag tror det mer handlar om att de inte ser det som särskilt intressant. Själv är jag mest inne på receptionsforskning och vill veta hur människor läser och tolkar böcker, berättar hon.

I doktorsavhandlingen får man veta att Gömda kan kallas för ”faktion”. Namnet antyder en blandning mellan fakta och fiktion och för Årheim är begreppet ett samlingsnamn för texter där ett autentiskt material är ”starkt dramatiserat och fiktionaliserat”. Det är alltså ett verk som

"Det finns kanske sådana kollegor som delar upp litteratur i dålig och bra, men jag tror det mer handlar om att de inte ser det som särskilt intressant. Själv är jag mest inne på receptionsforskning och vill veta hur människor läser och tolkar böcker." Annette Årheim om det vetenskapliga ointresset för faktion.
Foto: Amanda Årheim

har en tydlig grund i den verkliga världen, men sedan getts en skönlitterär skrud.

Här är hon överens med Bo G. Jansson som är lektor i litteraturvetenskap på Högskolan Dalarna. Han har skrivit en hel bok om faktion, kallad Episkt dubbelspel: Om faktionsberättelser i film, litteratur och tv, där han om faktion skriver att:

> […] det handlar uppenbarligen om något som hänt på riktigt, men det är så mycket dramatiserat och konstnärligt bearbetat att man [som läsare] leds både till fiktivt och ickefiktivt berättande.

JANSSON ANALYSERAR den realityt-rend han tycker sig se i vår samtida kultur och försöker också skapa en slags kategorisering av olika typer av faktion. Han delar in faktionen i tre grupper: dokudrama, dramadok och dokusåpa.

I sistnämda kategorin hamnar inte nödvändigtvis bara tv-serier, som Big Brother, utan även Carina Rydbergs bok Den högsta kasten. Lasermannen av Gellert Tamas är enligt Jansson ett exempel på dramadok medan Asyl (och även Gömda) av Liza Marklund och Maria Eriksson är dokudrama.

Det som karakteriserar ett dokudrama är att det har fiktionens form och inte hänvisar till några identifierbara och uppsökningsbara källor. Fallet bakom Gömda finns dokumenterat hos svenska myndigheter, men eftersom den är skriven med anonymiserade karaktärer, och eftersom många av dokumenten dessutom är skyddade av sekretess, finns inga källor redovisade.

Fiktionens form, inom litteratur, är såklart inte given, men Jansson exempli-

"Här blir läsaren tipsad om att tolka

fierar med några konventionella grepp. Om författaren skapar scener, använder dialog, synvinkelsteknik och karakterisering genom detaljer får läsaren ofta intrycket av att han/hon läser en roman. Ett utdrag från Gömda kan stå som exempel:

Vi fick lämna Emma tillsammans med läkarna.
– Ska vi gå ut i solen en stund? sa jag.
– Robin håller på att somna, sa Anders och tog upp en fisketidning från hyllan i väntrummet. Gå du! Vi väntar här…
Det var varmt, solen gassade. Jag vände mitt vintertrötta ansikte mot solen. Vårlökarna utanför PBU:s mottagning blommade. Ingen galning kom och slet upp dem.

(sid. 362, pocketversionen från 2004)

VI FÅR EN SCEN beskriven som vi lätt kan föreställa oss i huvudet. Det är vår och vi står i solen utanför en psykiatrisk mottagning. Berättelsens jag berättar vad hon ser: Anders tar en tidning, vårlökarna blommar.

Personerna för en dialog utskriven med pratminus och detaljerna (fisketidning, vårlökar, vintertröttheten) ger berättelsen en lyster som är långt ifrån framställningen i en ren fackbok där man måste kunna bevisa minsta detalj. Hur kan du minnas att det var just en fisketidning? Hur vet du att det var vårlökar?

Det här problemet finns för många författare som skriver biografier om andra människor. När Ernst Brunner skriver en bok om Karl XII i jag-form, som han gör i Carolus Rex, får berättelsen uppenbart en skönlitterär ton direkt eftersom vi vet att inte är krigarkonungen själv som faktiskt berättar. Han är nämligen död sedan väldigt länge och dessutom står det Ernst Brunners namn på boken.

I fallet Gömda köper vi de skönlitterära greppen eftersom vi vet att bokens huvudperson är samma som en av författarna. Hon har ju faktiskt, kan man hävda, upplevt just den här vårdagen och skrivit ner den ur sitt minne. Hon kanske till och med förde dagbok vid tidpunkten.

Bo G. Jansson hävdar att människor inte kan läsa en bok som både fakta och fiktion på samma gång. För att illustrera sin tes använder han sig av en dubbeltydig teckning som kan se ut som både fågel och kanin, men inte samtidigt. Fågelns näbb utgör, till exempel, kaninens bakåtstrukna öron. Så fort man väljer att se bilden som en kanin försvinner fågeln och tvärtom.

MED DEN GRUNDEN går det att kalla Gömda för en faktion, närmare bestämt ett dokudrama. Men faktion är inte helt etablerat inom litteraturvetenskapen, säger Lisbeth Larsson.

Hon är professor i litteraturvetenskap, med genusinriktning, vid Göteborgs universitet och forskar just nu om författarbiografiska fakta och fiktioner, där hon undersöker hur författare som Victoria Benedictsson och Evert Taube har fått sin litteratur och sina liv sammanblandade.

Lisbeth Larsson säger att autofiktion är en mer etablerad term inom litteraturvetenskapen och själv använder hon sig inte av faktionsbegreppet alls. Däremot är hon klart intresserad av dubbelkontrakt. Begreppet myntades 1997 av dansken Poul Behrendt. Han är författare och lektor på Institutet för Nordiska Studier och Språkvetenskap på Köpenhamns universitet.

DUBBELKONTRAKT är inte en kategori, som faktion, utan en mer flexibel term som handlar om relationen mellan en text och dess läsare. Poul Behrendt skriver att texten och läsaren alltid ingår en överenskommelse om på vilket sätt läsaren ska motta innehållet.

Tidigare var det oftast så att antingen läste man en bok som fakta, där allt var sant, eller som fiktion, där allt var påhitt. Det första skulle man kunna kalla för faktakontraktet, det andra för fiktionskontraktet. Läsaren var med på noterna och kunde ställa in sina anspråk på sanning därefter.

Nuförtiden, skriver Behrendt, försöker texten få läsaren att skriva på båda kontrakten samtidigt. ”Det här har hänt i verkligheten, men det har samtidigt inte hänt.”

Genom att författaren, till exempel, använder sitt riktiga namn i boken (som när författaren Daniel Sjölin skriver en bok där huvudpersonen heter Daniel Sjölin), nämner andra verkliga personer och platser vid namn och kanske benämner boken som biografi i en intervju, men som roman i en annan, skapas förvirring. Poul Behrendt påstår att det ofta är medvetet.

Det drejer sig om det element af kalkuleret bedrag, der alltid hæfter ved fænomenet. At læseren, netop ved at tage fejl, for så vidt reagerer 'korrekt'. Dobbeltkontraktens sted er den kalkulerede misforståelsens sted

Dobbeltkontrakten – en æstetisk nydannelse, 2006, sid. 26

HUR PASS MEDVETET Mia och Liza Marklund lurar in läsaren i missförstånd går förstås inte att säga och det är lönlöst att ens spekulera i frågan.

Klart är i alla fall att det som omger boken, både omslag och medieuppmärksamhet, påverkar vid 'kontraktskrivandet'. Det är där det grundläggande kontraktet skrivs, skriver Behrendt. Allt detta omkringverk, allt utom själva texten, kallas för paratext.

Den litteraturvetare som forskat mest i ämnet paratexter är fransmannen Gérard Genette. Hans forsk-

BOKEN SOM BÅDE SANN OCH FIKTIV, SAMTIDIGT."

ning refereras hos Årheim, Jansson och Behrendt.

Genettes tes, som de tre andra skriver under på, är att paratexten är den plats där författare och förlag hjälper oss med hur vi ska läsa boken. Han delar även upp den i två delar: peritext och epitext. Till peritexten hör textens närmaste ramverk som omslag, foton, förord och efterord.

Där passar Liza Marklunds förord till Gömda (pocketversionen) in: ”Detta är en sann historia, en dokumentär roman”. Här blir läsaren tipsad om att tolka boken som både sann och fiktiv, samtidigt.

Epitext gäller det större sammanhanget, som förlagets marknadsföring av boken och intervjuer med författaren. När Mia Eriksson blir intervjuad i svenska medier och bekräftar att hennes berättelse är sann är det en del av epitexten.

ANNETTE ÅRHEIM skriver i sin doktorsavhandling om Bo G. Janssons och danske Peter Harms Larsens (professor i journalistik vid Roskilde universitet som bland annat skrivit boken Faktion som udtryksmiddel) notering att faktion påminner mycket om New Journalism.

Sistnämnda är en slags journalistik som växte fram i USA på 60-talet med journalister som Joan Didion och Hunter S. Thompson. Truman Capotes Med kallt blod kan också ses som ett exempel på New Journalism. Istället för det mallade språket och korta utrymmet i dagstidningarna kunde man nu skriva långa texter där språket fick vara mer personligt. Precis som med faktionen lånade man grepp (dialog, detaljer etc) som traditionellt förknippas med fiktion.

Det finns fler kopplingar mellan faktion och journalistik. Annette Årheim påtalar att det ofta är journalister som får hjälpa traumatiserade människor att berätta sina livsöden. Hon tycker att frågan om faktion handlar om ett ställningstagande hos den som skriver.

– Jag tycker att det främst är ett etiskt spörsmål, att man inte ska blanda ihop sina arbetsroller. Att journalisten tydliggör att ”det här skriver jag i egenskap av journalist” eller ”det här skriver jag i egenskap av författare”. Förlagen ska också vara tydliga, säger hon.

Anette Årheim påpekar att faktion egentligen inte är en genre utan en kategori som inbegriper exempelvis självbiografier, biografier, memoarer, dokumentära och historiska romaner.

Att en bok tillhör någon av dessa genrer gör den inte automatiskt till faktion. Det är greppet att påstå att någon av böckerna i dessa genrer skulle kunna servera "sanning" och "verklighet" som gör det och som Årheim ser som problematiskt och manipulativt ur ett etiskt perspektiv.

ATT SKÖNLITTERÄRA genrer utvecklas är en annan fråga och det tycker hon är vitaliserande för litteraturen. Detsamma tycker Årheims litteraturvetarkollega Lisbeth Larsson.

– Skönlitteraturen har mått bra av att den inte har så många genregränser. Det är något av en befrielse för skönlitteraturen. Till exempel ser vi nu hur detektivromanen blandas med chic lit hos bland andra Camilla Läckberg.

– Den litterära läsningen är kreativ. Man läser inte text för information på det enkla sätt man gör med journalistik, säger hon.

Larsson gör en uppdelning här, mellan litteratur och journalistik. Även om hon har en liberal syn på vad som får göras inom skönlitteraturen tycker hon inte att man bör slänga sig med sanningsbegreppet hur som helst.

"Jag tycker att det främst är ett etiskt spörsmål, att man inte ska blanda ihop sina arbetsroller. Att journalisten tydliggör att 'det här skriver jag i egenskap av journalist' eller 'det här skriver jag i egenskap av författare'."

– Det som är sant måste få vara sant. Vad som är farligt i den här diskussionen är att vi inte tar så hårt på sanningen. Samhället vilar trots allt på sanningsbegreppet, säger hon.

ÄVEN OM JOURNALISTIKEN ständigt får kritik, inte minst från bloggosfären, för att vara osann och undanhålla information är trots allt sanningen journalistikens första punkt. Det hävdar åtminstone amerikanerna Bill Kovach och Tom Rosenstiel i The Elements of Journalism: ”Journalism’s first obligation is to the truth”.

Kovach och Rosenstiel har tidigare arbetat som journalister och är numera verksamma i Project for Excellence in Journalism i Washington där de forskar om journalistik. I journalistisk mening är sanningen inte relativ och postmodern, som hos skönlitteraturen, utan en praktisk, gammaldags version.

Kovach och Rosenstiel skriver att journalister sällan har varit särskilt tydliga med vad de menar med ”sanning” eftersom journalistik av naturen är reaktiv och

Karen Söderberg

Foto: Rebecca Heimann

praktisk snarare än filosofisk och introspektiv. I en undersökning de själva gjort bland journalister finner de att 70-80 % av dem anser att det finns ett sant och korrekt återberättande av en händelse.

"Nolltolerans mot fiktion är en bra utgångspunkt för journalister. Jag tycker att man ska vara sträng med sig själv."

Man ska inte hitta på, ändra eller lägga till fakta. Punkt slut. Kovach och Rosenstiel hänvisar till en undersökning med amerikanska journalister om vilka ”values” de tyckte var viktigast i sitt jobb. De flesta hade valt ”getting the facts right”.

Det handlar inte om att påstå sig ha den objektiva sanningen, men att åtminstone sträva mot den, säger Patty Calhoun, som är redaktör på tidningen Westword, när hon citeras i The Elements of Journalism.

I SIN BOK Tankar om journalistik skriver Göran Rosenberg om en kollega som jobbar på the New Yorker och som varit på en resa som hon rapporterar i en artikel. Men före publicering stoppar faktakontrollanterna på tidskriften artikeln och påpekar att det inte är korrekt att skriva att hon varit borta i en månad när hon faktiskt endast reste i 29 dagar.

Karen Söderberg är journalist och arbetar som utrikesreporter på Sydsvenska Dagbladet. När hon får höra Rosenbergs exempel håller hon med faktakontrollanterna. Samtidigt betonar hon, precis som Patty Calhoun, att frågan i stort rör sig om en ambition, snarare än ett mätbart mål.

– Det journalistiska kapitalet är trovärdigheten. Därför är det väldigt viktigt. Valet mellan 29 dagar och en månad är egentligen oviktigt, men det är mycket bra att sträva mot 29 dagar, säger

Karen Söderberg.

I ett mail berättar Karen Söderberg om artikelserien om Koppargatan i Warszawa, som skrevs av Anna Maria Hagerfors i DN:

”I en artikelserie i DN som handlade om en viss gata, inkluderade reportern en intervjuperson som bodde på en annan gata, och lät det framstå som han bodde på den gata det handlade om.

Reporterns bästa argument var att det egentligen inte spelar roll om intervjupersonen bor på den ena eller andra gatan, det är åsikterna som är intressanta.

Motargumentet är att journalistik ska kunna kontrolleras. Fakta ska vara korrekta och kontrollerbara så långt det går. I vår underförstådda överenskommelse med läsarna/tittarna är korrekthet och kontrollerbarhet två av de saker som skiljer journalistik från fiktion.

Jag är själv starkt på den senare linjen. ”

EN TEXT PÅ KULTURSIDORNA är inte lika bunden av total korrekthet som en nyhetsartikel, säger Karen Söderberg, och ett samtal i morgonsoffan i TV är inte samma sak som en specialinriktad faktaartikel.

Hon tycker dock inte att man ska gå så långt som att blanda in fiktion i nyhetsjournalistiken.

– Det är som sprit och bilkörning, det hör inte ihop. Nolltolerans mot fiktion är en bra utgångspunkt för journalister. Jag tycker att man ska vara sträng med sig själv, säger hon.

Att ta intryck från andra berättelseformer, så länge fakta går att kontrollera med verkligheten, ser hon inga problem med. Hon betonar att det, för hederlighetens skull, är viktigt att journalister visar upp sina metoder för läsarna. Då kan de själv ta ställning till om arbetssättet påverkar den färdiga produkten. Det svåraste för journalisten själv är den egna blindheten.

– Man bör uppmärksamma två saker. Dels: vad är det jag inte vet? Dels: vad är det jag inte vet att jag inte vet? säger hon.

Karen Söderberg förklarar att vissa saker är man helt enkelt inte medveten om att man inte vet eftersom man tolkar sin omvärld efter sina egna premisser och det är oftast de felen som är svårast att upptäcka.

Martin Hanberg

Vi har granskat hur Gömda behandlats i svenska medier. Två nedslag har gjorts i svensk press under tiden före Gömda-debatten, 1995-1996 då boken gavs ut för första gången och 1999-2000 då den gavs ut i ny utgåva. Dessutom har debatten granskats närmare och då med utgångspunkt i Dagens Nyheter, Aftonbladet, SVT, SR och TV4.

Totalt har 103 inslag, i olika former och från olika källor, legat till grund för en djupare analys.

Det här är våra resultat.

Definitionen.

Den fanns en tid då Gömda var mer känd som boken "alla" hade läst, än som en hetsig debatt. Så här presenterades Gömda i svensk press fram till november 2008.

Allvarlig debut

Liza Marklund debuterade inte som författare när hon över en natt seglade upp som svensk deckardrottning. Hennes första bok är en allvarlig, dokumentär berättelse om en misshandlad och förföljd kvinna som tvingades fly och byta identitet. *Gömda* heter den sanna historien som nu kommit ut i en omarbetad upplaga i pocket på Piratförlaget där Liza Marklund är en av ägarna.

Deckardrottningen före Sprängaren

LITTERATUR

Liza Marklund
GÖMDA
Piratförlaget
Utkommer i dag

FÖRFATTARE HAR I alla tider bruttats med återgivningen av verklighetens. Oftast – om än inte alltid – har målet varit att skapa något som i läsarens ögon ser ut som verklighet.

Vår regerande deckardrottning **Liza Marklund** har i hög grad lyckats skapa denna verklighetsanknuta i sina kriminalromaner, en hisnande känsla av att det verkligen är så eländigt i vårt land som hon framställer det. Därför är det lite märkligt, att när hon i

Hur blind kan kärleken bli?

KULTUR

SVENSKA DAGBLADET

BOK
Liza Marklund
Gömda
gh s. Piratförlaget. Ca 495:-

Han är man, muslim, libanes, småbarnsfar och psykopat. Frågan är varför han misshandlar sin svenska fästmö, försöker mörda hennes far och förnekar deras dotter, samtidigt som han vill att flickan skall skickas till hans släktingar i Libanon.

Samtliga egenskaper kan användas för att förklara mannens illdåd. Sverigepartisten eller Saltsjöadgisten tar fasta på att mannen är muslim, en taleskvinna för Rosa Riksorter på att mannen är man, medan etnologen kanske skulle påpeka att påfallande många fall av kvinnomisshandel och s k hedersmord involverar män från en mindre del av Mellanöstern: muslimer eller kristna tycks sakna avgörande betydelse.

Den liberalt sinnade påpekar förstås att varje människa har ett individuellt ansvar för sina handlingar. Oberoende av vi kulturell bakgrund kan man välja att inte misshandla en kvinna. Ingen man tvingas att bli ett återlöst kräk.

Liza Marklund ger ingen entydig förklaring i boken *Gömda*, som gavs ut första gången 1995, alltså tre år innan Marklund fick sitt spektakulära genombrott som thrillerförfattare. I boken, som nu återutges i omarbetat skick, berättar Marklund historien om en ung kvinna, Maria Eriksson, som

Familjen utsätts också för mordförsök och tvingas gömma sig. Myndigheterna står handfallna, även de fängelsepsykologer – mannen hamnar i fängelse en tid – som låter sig duperas och rent av förbereder en plan för hur mannen skall kunna återuppta umgänget med en dotter han både misshandlat och försökt mörda, utan att fråga Maria om det lämpliga i arrangemanget. Nu lever Maria Eriksson och hennes familj, under nya namn, i en annan världsdel.

Men varför blev det så?

I ett nyskrivet efterord påpekar Maria Eriksson att hon borde gått efter första slaget. Ingen kan döma, även om man kan beklaga att hon inte vågade vittna när åklagaren, efter anmälan från en socialassistent, väckte åtal mot mannen. Kritik ska naturligtvis också riktas mot de myndigheter som ännu inte kunnat införa tro-värdiga påföljder mot de våldsmän som bryter besöksförbud. Det är groteskt att den misshandlade skall tvingas skydda

Dåligt men lättvärt. Liza Marklunds bok "Gömda" har givits ut igen. handlar om en man, muslim och libanes, och misshandlar sin svens hotar mörda hennes far och förnekar deras dotter.

FRIA ORD

MISSA INTE

Tårar trillar sakta på bokpärmen. Jag kan inte låta bli.

Jag har precis läst boken *Gömda*, en sann historia av Liza Marklund.

En fruktansvärt skrämmande bok om hur en kvinna och hennes familj tvingas gå under jorden efter år av förföljelse och misshandel, men framför allt handlar den om samhällets nästan totala handfallenhet.

Är detta vårt Sverige? Är det meningen att offret ska få lida alla helvetes kval, medan brottslingen kan fortsätta sina gärningar om och om igen?

Det är en skrämmande bok som griper tag och upprör, men som även visar att hoppet är det sista som överger människan!

Läs den!

M J

Medsols från övre vänster: Kvällsposten 9/3 2000, Nerikes Allehanda 25/2 2000, Göteborgs-Posten 10/11 2000, Svenska Dagbladet 1/3 2000

TABELL: antal artiklar fördelade på tidsperiod och artikeltyp

	Recension	Intervju	Debatt	Nyhet	Granskning	
1995-1996	6	1				7
1999-2000	13	8	5	5	1	32
Hösten 2008*		2				2
	19	11	5	5	1	41

*För att begränsa urvalet under debattperioden, då det skrivits otroligt mycket om Gömda, valde vi att bara läsa Aftonbladet och Dagens Nyheter. De två intervjuerna publicerades i september-oktober 2008, innan debatten satte fart i riksmedierna, och är därför mer relevanta i ett ”före”-perspektiv än som en del av själva debatten.

ÄVEN OM ”en sann historia” är den klart mest vanliga definitionen av Gömda så är det ändå anmärkningsvärt hur svårt det har varit för svenska medier att skapa konsensus kring vilken sorts bok det här egentligen är. Konstigt nog går det inte att hitta begrepp som ”biografi” eller ”självbiografi” någonstans trots att boken behandlar ett livsöde där huvudpersonen tagit hjälp av en van skribent för att berätta sin egen historia, i jag-form.

Det anmärkningsvärda är att även fast den svenska pressen sammantaget inte verkar veta vilken typ av bok det är så saknas en problematisering av att Gömda faktiskt är sann och falsk samtidigt och erbjuder ett dubbelkontrakt. Här verkar det som att Bo G. Janssons idé stämmer, den som handlar om att vi människor inte kan se på böcker som både fakta och fiktion samtidigt. Därför skulle Gömda, åtminstone för de aktuella journalisterna, inte kunna vara både en roman och en sann historia på samma gång. De kan helt enkelt inte se både haren och fågeln.

MEN DET FINNS ett fåtal texter där skribenten är förvirrad över formen och dessutom ger uttryck för det i sin text. Åsa Hammar recenserar Gömda i Arbetaren 1995 och försöker läsa boken som fakta eller sanning, men lämnar den med ett annat intryck.

Maria berättar om förföljelsen i boken Gömda, som skrivits tillsammans med journalisten Liza Marklund. Det har blivit ett stycke gastkramande läsning, mer dramatisk än någon thrillerförfattare skulle lyckats med.

Hennes avslutande mening tyder också på att hon får en skönlitterär känsla av Gömda, för när boken är slut känns det för henne som att hon har ”läst en thriller, och inte en historia som angår mig”. En annan recension från den här tiden som andas förvirring över bokens form, men inte heller går in i det på djupet, nämner att Gömda är ”en roman som har omedelbar verklighetsbakgrund”, men som känns ”som fiktion”. Att skribenten verkar tycka det är märkligt att en roman kan upplevas som fiktion, vilket borde vara en självklarhet, är talande för vilka myror faktionslitteraturen kan sätta i huvudet på sina läsare. ”Berättelsen bygger på en sann historia och man sträckläser den som en thriller” är ett annat recensionscitat som på ett mer oreflekterat sätt blandar ord som förknippas med fakta (sann) och skönlitterära markörer (thriller) i samma andetag.

NÄR LITTERATURVETAREN Annette Årheim får kommentera den här osäkerheten i hur man ska bemöta Gömda tror hon att den beror på dåliga litteraturkunskaper hos yrkeskåren.

– Där får man nog skylla på bristande genrekännedom hos journalisterna för det är ju en roman, rakt upp och ner, säger hon.

Samtidigt nämner hon en annan möjlig anledning till varför journalisterna och kritikerna kan ha haft problem, nämligen att de har lyssnat mycket till Liza Marklunds förord och har haft svårt med dess dubbeltydighet.

– På insidan av pärmen till pocketutgåvan av Gömda från 2000 står det ”dokumentär roman” och det är väl Liza Marklunds egen definition av en dokumentär roman. Hon har skrivit att boken är ”en sann historia, en dokumentär roman” som om det var samma sak, säger Annette Årheim.

Annette Årheim har skrivit om Gömdas förord i sin doktorsavhandling 2007, långt före debatten, och påstår att Marklund räknat med att sanningsanspråket kan bli ifrågasatt och därför har lagt till ”dokumentär roman”. Det skulle då bli möjligt att avfärda både de som läser boken som fakta och de som läser den som fiktion. Årheim nämner också en annan möjlig orsak till varför ”dokumentär roman” lagts till. ”Marklund upplever ett behov av personlig distansering gentemot förlagsägaren Marklunds kommersiella strategier.” Alltså, författaren är delägare i det aktuella förlaget (Piratförlaget). Som ägare vill hon sälja så många böcker som möjligt och sanna historier säljer bra, men som författare vill hon behålla sin trovärdighet och integritet.

JOURNALISTEN ANDREAS Ekström på Sydsvenska Dagbladet tror att avsaknade n av konsensus beror på att genretillhörigheten för Gömda inte varit något som mediearbetare ens reflekterat över. Det har varit en icke-fråga fram till nu.

– Man har inte sett den problematiken helt enkelt. Det är väl klart att det är så. Vi har fått Antonssons utmärkta hjälp att se problematiken, säger han.

I Gömda-debatten har Liza Marklund genomgående hävdat att boken är en roman. I september 2008, ungefär två månader innan riksmedierna plockade upp frågan från bloggosfären, blev Marklund personporträtterad i DN. Där berättar hon hur hon tidigare haft svårt att slutföra påbörjade bokprojekt.

Aftonbladet 4/7 2000

Jag har skrivit romaner sen jag var barn och problemet jag hade var att jag aldrig blev riktigt klar. Jag orkade inte hela vägen utan slutade efter 70 sidor. En roman är på ungefär 250-300 sidor. Gömda var jag tvungen att skriva klart för Mias skull, eftersom det är en sann historia, så där kunde jag inte dra mig ur.

EN TOLKNING ÄR att Marklund själv, precis som så många andra, inte riktigt vet vad det är för slags bok hon och Mia har skrivit. En annan möjlig förklaring är att boken är både en roman och en sann historia och att det inte behöver finnas en motsättning där emellan. Uppmaningen från författaren till läsaren att läsa boken som både faktabaserad (en sann historia) och fiktion (en dokumentär roman) samtidigt är ett typexempel på det som den danske litteraturvetaren Poul Behrendt kallar för dubbelkontrakt, den överenskommelse som finns mellan texten och läsaren om hur boken ska läsas. Precis som Annette Årheim tror litteraturvetaren Lisbeth Larsson att dubbelkontraktet är en av orsakerna till mediernas svårigheter med att fånga Gömda.

– Det kan delvis bero på dubbelkontraktet som finns i förordet. De som skriver de här texterna [i svenska tidningar, red:s anm] är själva lite ställda över detta, säger hon.

NÅGOT SOM förekommer ett flertal gånger är att skribenten, eller den som får komma till tals i texten, beklagar sig över att Gömda är så hemsk eftersom den nu dessutom är sann. Som i ”historien är alldeles sann - och det är just det som gör den så fasansfull”. Ann-Sofie Hermansson skriver i Göteborgs-Posten att ”man skulle önska att boken var fantasi, men tyvärr är Gömda en sann berättelse” och en annan röst börjar med att beskriva Gömda som ”Liza Marklunds några år gamla thriller Gömda” för att senare lägga till att ”tyvärr är Gömda en sann berättelse direkt ur den svenska verkligheten”. En annan skriver ”jag ska inte avslöja hur historien slutar, men i verkligheten kan man inte vara säker på att slutet är lyckligt.” Skribenterna betonar att det finns verkliga människor bakom Gömda och att de inte försvinner när boken är slut och pärmarna slås igen.

VAD SOM YTTERLIGARE har försvårat mediernas hantering av Gömda är Liza Marklund själv. 1995, när boken kom ut första gången, var hon främst journalist. Mia kontaktade Marklund när hon arbetade på Expressen och hon skrev Gömda utifrån Mias historia. När boken gavs ut var Marklund ännu inte hela svenska folkets deckardrottning och inte speciellt känd. Eftersom det här var hennes, och även Mias, debutbok kallas hon vid den här tiden aldrig för författare. När hon får en titel i texterna från den här tiden är det uteslutande som journalist. Det var kanske inte så långsökt för kollegorna att tro att Marklunds första bok skulle vara någon slags journalistisk produkt även om det samtidigt tyder på ett slentrianmässigt och okritiskt tänkande.

"Tyvärr är Gömda en sann berättelse direkt ur den svenska verkligheten"

Annette Årheim tycker att arbetsrollen är viktig i sammanhanget.

– Tydligen har det varit svårt för medierna att specificera den här boken. Och Marklund rider också väldigt mycket på sin journalistiska bakgrund. I förordet till Gömda, till exempel, där hon talar om alla sina erfarenheter som grävande journalist av mäns våld mot kvinnor. Den kopplingen till journalistik påverkar läsningen, säger hon.

DET HÄR ÄR GÖMDA

Så här ofta presenteras boken som följande.

en sann historia/berättelse: 15 gånger
dokumentär: 7 gånger
dokumentärroman: 6 gånger
skakande/hemsk/allvarlig berättelse/historia: 6 gånger
Mias version/historia: 5 gånger
thriller: 5 gånger
dokumentär roman: 4 gånger
ett dokument: 3 gånger
roman: 3 gånger
historia ur verkligheten: 2 gånger
bästsäljare: 2 gånger

Följande har nämnts en gång vardera.

succéroman
fackbok
reportagebok
”ingen roman”
sann
ett autentiskt fall
bygger på en sann historia
berättelse ur livet
skildring av livet
Liza Marklunds skildring av Mia

Definitionerna av Gömda är tagna från texter i svenska tidningar under perioderna 95-96, 99-00 och hösten 2008. De representerar svenska mediers bild av Gömda, före debatten.

NÄR BOKEN GES UT i pocket 2000 är Liza Marklund ”succéförfattare” och ”deckardrottning”. Situationen är annorlunda och Liza Marklunds dubbla roller är nu uppenbara. I vanliga fall recenseras inte böcker när de ges ut i pocket, men det gäller inte för Gömda. Flera redaktioner plockar upp den och en av recensenterna betonar hur svårt det är att se på boken som något annat än en thriller från deckarförfattaren Marklund. ”[…]Men jag läser den som ännu en Marklund-bok, som en spänningsroman, glömmer bort att det här inte är fiktion.”

Lisbeth Larsson förklarar:

– Liza Marklund har en position för en bok gjord ur ett koncept som inte hör ihop med hur de [på tidningarna, red:s anm] brukar hantera Liza Marklund. Då stämmer texten inte med verktygen de har, säger hon.

UTGÅNGSPUNKTEN ÄR nu Marklunds roll som skapare av fiktion och inte som en person som redovisar fakta. Däremot talar texterna från 1999 och 2000 ofta om hur Liza Marklund använder sig av verkliga detaljer och händelser även i sina deckare. En recensent av romanen Paradiset betonar att ”Liza Marklund blandar fakta och fiktion mycket skickligt. Verkliga detaljer kryddar kriminalhistorien och ger den mersmak” och en annan konstaterar att ”Liza Marklund har med rätta fått beröm för att hon skildrar arbetet på en kvällstidningsredaktion realistiskt, utan romantisering men också utan förvrängning”. Även vanliga läsare verkar ha svårt att skilja på fakta och fiktion i Marklunds böcker. När Expressen ordnar en läsarträff med Marklund är en av de utvalda läsarna nervös för att Marklund inte ska förstå hennes skånska. Det gör ju inte Anne Snapphane, som är en figur i Marklunds deckare, och som läsaren uppenbarligen har tolkat in som Marklund själv.

"Tydligen har det varit svårt för medierna att specificera den här boken."

EFTERSOM GÖMDA behandlar ett viktigt ämne och är så hemsk läser många boken på ett mycket emotionellt sätt. Man verkar ha svårt att vara analyserande

Kvinna

”Sverige kunde inte skydda mig”

Maria Eriksson är huvudpersonen i Liza Marklunds succéroman ”Gömda”. Hon hotades, misshandlades och levde gömd i skräck för sin förre sambo.

Skyddet i Sverige räckte inte – 1995 lämnade hon landet för en ny identitet i en annan världsdel. Aftonbladet Kvinna har som enda tidning intervjuat henne om hennes liv i dag.

Exklusiv intervju: Maria Liza Marklunds ”Gömda” m sitt liv efter flykten

Liza Marklund

Det finns inga spår efter oss. Vi använder aldrig bankkort och det syns inte att jag äger huset

Jag vet att han letar efter mig: han hotar mig fortfarande genom mina föräldrar

Utdrag ur ”Gömda”

Så skyddar du dig på charterresan

Maria i Liza Marklunds ”Gömda” berättar om livet efter sin flykt

Återigen möter Aftonbladet Mia för en stor intervju. Aftonbladet 4/7 2000

Kvinna

Fredrik Virtanen: Är det förbjudet för 25-åriga tjejer att vara roliga?

– Vi tänker stärka skyddet för kvinnor

Så vill justitieministern hjälpa misshandlade kvinnor

FAKTA/Gömda

– Vi mås den fins

Finska RFSU försök skapa en ny mansro

Dåvarande justitieminister Laila Freivalds uttalar sig efter intervjun med Mia i Aftonbladet. Aftonbladet 5/7 2000

Det finns inga spår efter oss. Vi använder aldrig bankkort och det syns inte att jag äger huset

Herre-gud, jag var så förbannad när jag hade läst boken

Martina läste "Gömda" och skälide på maken

Övre bild: Ur intervjun med Mia, Aftonbladet 4/7 2000
Undre bild: Ur läsarmötet med Liza Marklund, Expressen 12/11 2000

i sin läsning. I en av recensionerna finns det till och med en skribent som hävdar att ”som läsare är det snudd på omöjligt att förhålla sig kritisk” till texten. Självklart finns det undantag till den bilden. Som i Svenska Dagbladets recension där Magnus Eriksson tycker att boken är ”väl värd att läsa trots att den är ganska dålig”(!). Han kritiserar dess slappa språkbehandling och ”socialsentimentala diktion” och att man inte får några sociala eller kulturella förklaringar till hur Mia hamnat i sin hemska situation. Varför boken ändå bör läsas framgår inte tydligt i texten, men verkar vara att Gömda belyser missförhållanden hos svenska myndigheter vilket såklart hänger ihop med att Eriksson ser texten som sann.

MIA ÄR OCKSÅ, precis som Liza Marklund, en faktor som gjort det svårt för svenska medier att bestämma vad Gömda är. Eftersom Mia är en människa av kött och blod tar det emot att rätt och slätt kalla boken för roman. Innan boken recenserades 1995 hade Mia redan blivit intervjuad, bland annat av Ylva Bergman för Aftonbladet, inte främst i egenskap av författare till en bok utan som en kvinna som i verkligheten utsatts för misshandel, förföljelse och hot. Mia blir en av de många kvinnor som är drabbade, hon är ett exempel. I medier berättar hon sin historia i samma version som i Gömda. Tillsammans med Liza Marklund medverkar hon i TV-programmet Kvällsöppet där hon pratar om sin situation och i sällskap med Ylva Bergman försöker hon få träffa Laila Freivalds [dåvarande justitieminister] för att ställa henne till svars om vad som görs för utsatta kvinnor. Nu får Gömda-historien en annan tyngd eftersom den berättas i journalistiska sammanhang där sanningsanspråket är högre än inom andra sorters kommunikation, vilket Kovach och Rosenstiel skriver i The Elements of Journalism.

Andreas Ekström säger att Liza Marklunds hänvisande till källskyddet, under Gömda-debatten, också styrker tesen att Gömda, även av Marklund själv, tidigare har setts som en journalistisk produkt. Han får förklara hur han menar.

– Eftersom hon [Marklund] gör det genom att hon hänvisar till källskyddet och eftersom hon [Mia] finns i verkligheten, och att hon har bytt namn till huvudpersonens namn i boken.

OFTAST KÄNNER inte recensenterna av boken sig behövda att argumentera för vilken av bok Gömda är. Mias blotta existens är ju bevis nog för att berättelsen är sann. Sedan om ”sann” ska tolkas som objektivt sann/fakta eller subjektivt sann framgår sällan. Oavsett är det uppenbart att medierna har stort inflytande över vilken bild som sprids av en bok: om den är en roman, en fackbok eller både och. Det tycker åtminstone Annette Årheim när vi frågar henne om mediernas del i frågan.

– De [medierna] har ju all makt i världen. Medierna väljer ut vilka personer som ska lyftas fram och bestämmer hur kritiska de vill vara. Dessutom trycks ju sedan recensionscitat på pocketböckerna så läsarna blir fulla med budskap från alla möjliga håll, säger Annette Årheim.

Martin Hanberg
Rebecca Heimann

&läsfåtöljen

"Jag läste din bok och grät"

eva&adam gav Ninia, Martina och Martin chansen att möta sin favoritförfattare Liza Marklund

Få saker engagerar som en riktigt bra bok. Man blir lycklig, arg, ledsen och klok. Eller vrålnyfiken på vad som ligger bakom historien eller på författaren. Därför har eva&adam startat serien "Författardejten", där läsarna får chansen att träffa sin favoritförfattare. Först ut är Liza Marklund som grillades av Ninia, Martin och Martina en sen oktoberkväll.

Författardejten

&läsfåtöljen

...om "Gömda" och våldet mot kvinnor

SUSHI OCH DÖRRAR. Martina Bertilsson, Liza Marklund, Martin Svenhede och Ninia Rönndahl Silvström satte sig ner vid ett dukat bord och pratade om våldet mot kvinnor och konsten att säga ifrån.

"Herregud, jag var så förbannad när jag hade läst boken"

Martina läste "Gömda" och skickade på maken

NÖJD LÄSARE. "Inte var kaxen. Vanlig och jättetrevlig. Det fanns inget dåligt över henne", var Martina Bertilssons omdöme om Liza Marklund efter författardejten. De delade på en taxi efteråt och Liza vitte absolut inte ha några pengar från Martina.

"Mias man är så passiv – ett basebollträ är vad som behövts"

...om att våga säga ifrån

Tre läsare vinner en sushimiddag med Liza Marklund. Expressen 12/11 2000

En sann historia.

Gömdadebatten har framförallt handlat om genrer och definitioner. Den definition man använder på boken, och på begrepp som sanning och historia, påverkar ställningstagandet.

Så här har Gömdas olika definitioner påverkat debatten i press, radio och TV under 2008-2009

DET SOM UTLÖSTE Gömda-debatten var Monica Antonssons ”bevis” på att Gömda inte var ”en sann historia”. Sedan dess har debatten också kommit att handla om helt andra saker.

De traditionella medierna, eller vad de nu ska kallas, har blivit kritiserade för att försöka hålla Liza Marklund om ryggen. Det gamla påståendet om att Gömda skulle vara rasistisk har fått nytt liv. Genusfrågan har också aktualiserats eftersom vissa menar att författarens kön, och också hennes framgång, kan göra att hon blir mer kritiserad än vad en man i samma situation skulle bli.

Mer än en gång har debatten bytt spår från huvudfrågorna, som väl kan sägas vara: Vad är en sann historia och passar Gömda in i en sådan definition?

EN VANLIG UTGÅNGSPUNKT för journalisterna, debattörerna, kritikerna och de andra inblandade i debatten är att ta fasta på vad som faktiskt står på bokens omslag, paratexten.

När boken kom ut för första gången, inbunden, 1995 stod det inte ”en sann historia” på omslaget utan det hittade man istället längre in i boken på ett av försättsbladen.

2000 kom pocketupplagan (en senare version med ändrad layout gavs ut 2004) där ”en sann historia” står som en slags underrubrik på framsidan. På baksidan står att det rör sig om ”sann berättelse” och på insidan av pärmen hittar man Liza Marklunds förord där även hon använder ”sann historia”, men samtidigt slänger in brasklappen ”dokumentär roman”.

Huvudsakligen, alltså, sänder Gömdas omslag ut signalen ”sann”, vad det nu är.

Att paratexten, det vill säga bild, förord, efterord och omslag, är viktig för hur en läsare tar sig an en bok är många litteraturvetare eniga om. Även om det också finns markörer inom själva texten som konventionellt kan förknippas med antingen skönlitteratur eller facklitteratur så styr paratexten mer.

I ett inslag från TV4 Nyhetsmorgon sitter programledaren Tilde de Paula och

TABELL: antal artiklar och inslag fördelade på medie och typ
November 2008 – 12 mars 2009. Totalt 62 st.

	Recension	Intervju	Debatt	Nyhet	Granskning	
TV (SVT och TV4)		4	5	1		10
Radio (Sveriges Radio)			1	1	4	6
Press (Aftonbladet och Dagens Nyheter)	1	7	22	16		46
	1	11	28	18	4	62

KULTUR 5

REDAKTÖRER: LISA IRENIUS TEL 08-738 15 16 OCH LARS LINDER TEL 08-738 21 96
E-POST KULTURDEBATT@DN.SE, LITTERATUR@DN.SE

Ulrika Kärnborg: I Sverige finns sällan de ekonomiska motiv som gjort det så lockande att ta en närmare titt på Marklunds karriär.

18.01.09
SÖNDAGSKRÖNIKAN

MED VISS FÖRVÅNING har jag under de senaste åren sett att författare som Åsa Linderborg, Maria Sveland, Carl Johan De Geer och PO Enquist med många flera väljer att kalla sina böcker med starka biografiska inslag för "romaner". Vad är det för fel på den gamla genrebeteckningen "självbiografi"?

Jo, säger Carl Johan De Geer till mig när jag ringer upp honom, i det samhällsklimat som råder går det inte längre att kalla fri prosa "biografisk" för då tror läsarna omedelbart att allt som står mellan pärmarna är helt, fullt och objektivt sant.

Konstigt nog verkar underhållningsbranschen resonera tvärtom. Den kommersiella litteratur som skrivs av journalister som Åsne Seierstad och den hyperaktuella Liza Marklund saluförs gärna och högljutt som "sann", hämtad direkt ur den "gastkramande verkligheten", trots att den ofta är raka motsatsen. Ibland känns det som att den enda riktiga fiktionslitteratur som finns i våra postmoderna

FOTO: SVEN LINDWALL

Det stormar kring Liza Marklund.

därför att Liza Marklund är mer framgångsrik än någon annan nu levande svensk journalist, och dessutom kvinna, är hon inte unik. Det hon har gjort – som är både ohederligt och faktiskt obegripligt – är säkert inte så ovanligt som det kanske verkar.

Liksom Hanne Kjöller (DN 15/1) är jag övertygad om att det finns både ett och annat testosteronstinn och kanske rent av prisbelönt reportage som skulle spricka om en outtröttlig och nitisk granskare som Monica Antonsson synade det i sömmarna.

PROBLEMET ÄR BARA att det sällan görs. I Sverige finns sällan de starka ekonomiska motiv som gjort det så lockande att ta en närmare titt på Marklunds karriär. I USA finns en marknad för kvalificerad mediekritik, inte här. Förrän kanske nu. Tidigare har det inte heller funnits någon alternativ offentlighet på nätet som har kunnat ge vanliga människor en möjlighet att säga ifrån när övergreppen blivit för grova.

Om Marklundaffären – som

Dagens Nyheter 18/1 2009

läser en inledande påa. Samtidigt som hon läser får vi se ett klipp när kameran sveper över omslagen till Gömda, Asyl och de andra böckerna som Mia har skrivit. Vi kan tydligt se underrubriken ”en sann historia”. ”Titta här”, verkar TV4 vilja säga. ”Här är boken och ni kan själva se vad som står på den.”

Överlag är det bokens egna definition av sig själv som debattens deltagare tar fasta på, särskilt de som är kritiska mot boken. Alla är överens om att det är ok att ändra namn och detaljer i en bok med verklighetsbakgrund, för att skydda människor, och fortfarande kunna kalla det för ”en sann historia”. Problemet är, tycker de kritiska rösterna, att Marklund och Mia har utelämnat, lagt till och ändrat alltför mycket, och alltför viktiga saker, och att boken därmed seglat iväg från det, minst sagt, mångtydiga ”sann historia”.

DET FINNS FÖRSÖK till nyansering. I en TV4-debatt säger Göran Greider att ordet ”historia” i sig kan antyda fiktion eftersom det inte går att berätta en historia utan att lägga saker tillrätta.

När frågan debatteras i SVT Debatt tycker Författarförbundets ordförande Mats Söderlund att det är varje författares plikt att ljuga och att använda lögnen för att dra fram sanningen: ”Du kan inte berätta en sann historia utan att ljuga. Det är det som är själva författarskapet.” Detta uttalande provocerar de övriga i studion. Söderlund lyckas samtidigt finspetsa debatten genom att reda ut att egentligen är problemet inte den text som Marklund och Mia har skrivit utan vad den har kallats. ”Man ljuger om boken, inte i boken”, säger han.

Monica Antonsson, som har skrivit Mia – Sanningen om Gömda, påstår själv att hon aldrig hade brytt sig om att gräva i fallet om boken från början enbart blivit märkt som en ”dokumentär roman”. Men i Medierna i P1 slår programledaren Petter Ljunggren fast att ”det är inte för att det är en roman som den [Gömda] har fått sådant här genomslag”.

NÄR TILDE DE PAULA intervjuar Monica Antonsson i TV4 Nyhetsmorgon undrar hon om det verkligen spelar någon roll om allt inte är exakt sant. ”Måste det vara svart eller vitt?” frågar hon. Om man går till litteraturvetaren Lisbeth Larsson är svaret nja. Hon ställer sig en retorisk fråga angående gränsen mellan fakta och fiktion:

– Vad kan en författare skriva om som inte är en verklighet? Jag tänker på August Strindberg, Victoria Benedictsson, Hjalmar Söderberg och så vidare. Alla de tidiga författarna vände sig mot verkligheten [och skrev om verkliga personer under förtäckta namn, red:s anm]. Sedan ägnade sig kritikerna åt att leta efter rätt personer. Vi läste det som fakticitet. Idag har mycket litteratur en verklighetskåpa, och sedan letar vi efter lögnerna istället, säger hon.

Har texterna och inslagen huvudsakligen handlat om definitionen och utsagan ”en sann historia”?

Nej: 19
Ja: 38
Delvis/nja: 5

Med **”delvis/nja”** syftar vi på de texter och inslag där fokus legat på andra saker än utsagan ”en sann historia”, men där frågan om sanningen ändå funnits med i marginalen eller som en utgångspunkt.

FÖRFATTAREN OCH kritikern Ulrika Kärnborg på DN har pratat med Carl Johan de Geer och refererar honom i en krönika. ”I det samhällsklimat som råder går det inte längre att kalla fri prosa ’biografisk’ för då tror läsarna omedelbart att allt som står mellan pärmarna är helt, fullt och objektivt sant.”

I en debatt i TV4 säger Göran Hägg att han tycker att gråzonen mellan fakta och fiktion är problematisk. Han anser att en bok antingen ska vara en faktabok eller en roman och gillar inte när någonting är ”lite sant”.

Ingen journalist planterar tanken att Gömda möjligtvis skulle kunna vara både och, både fakta och fiktion, en så kallad faktionsbok. För journalisterna är utgångspunkten att antingen är det en journalistisk produkt/fackbok eller en roman. Tillhör den faktagenren är sanningsanspråket allt, tillhör den skönlitteraturen spelar det ingen roll. I skönlitteratur får man ju hitta på som man vill.

Kanske hör det samman med journalisternas plattform, journalistiken, vars grundregel är strävan mot det totala sanningsanspråket. Från den utgångspunkten är det svårt att läsa något som både fakta och fiktion samtidigt, även om det i det här fallet skulle kunna handla om just det.

I TEXTER OCH INSLAG som kommer efter årsskiftet 2008-2009 frångår journalisten, eller intervjuaren, i flera fall sakfrågan helt medvetet. ”Vad som är sant och falskt, det har redan debatterats”, säger Daniel Sjölin i Babel i SVT och övergår till frågan ”Är Gömda-debatten ett drev, eller får Liza Marklund vad hon förtjänar?”.

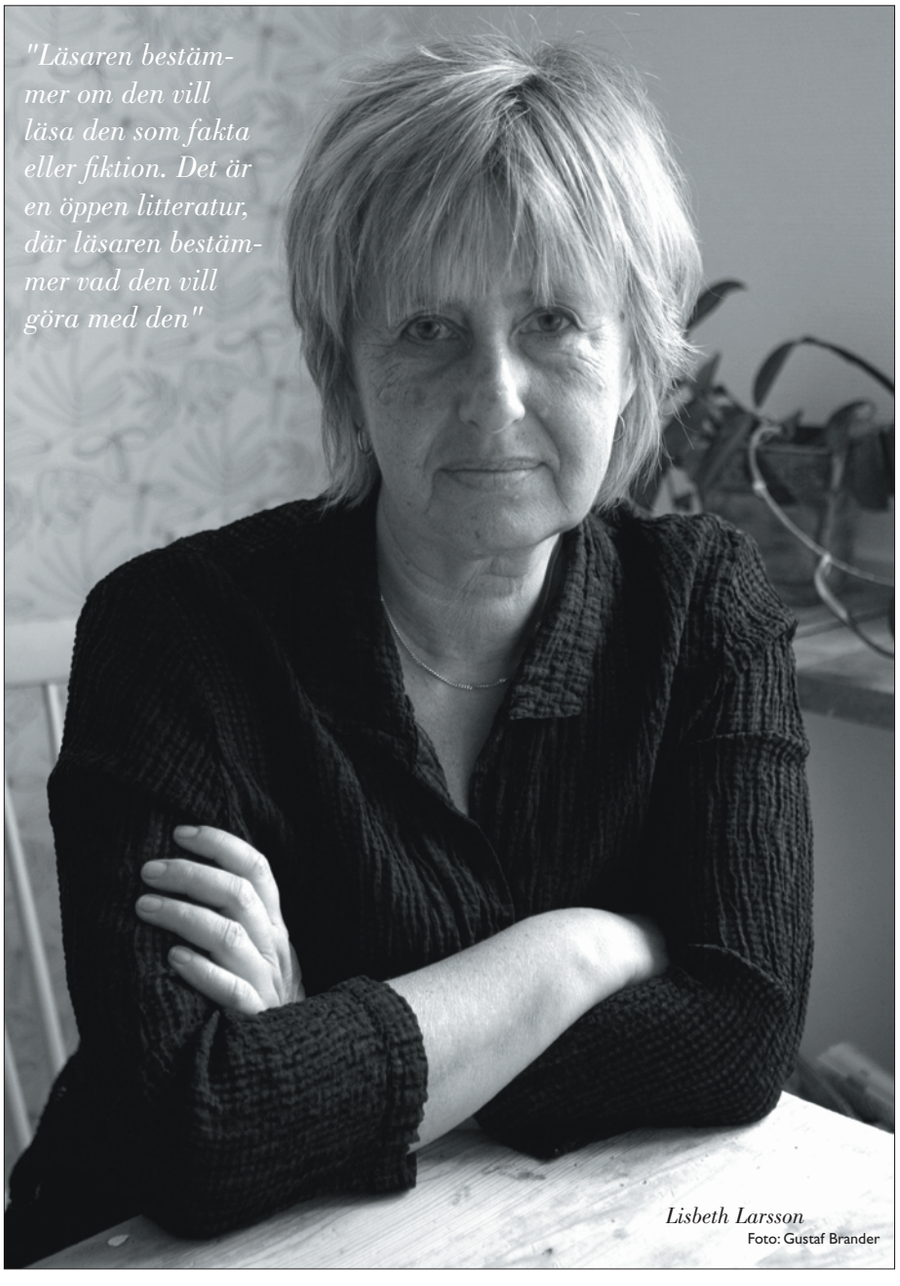
En del tycker att frågan om sanning rent av är ointressant. Hanne Kjöller i DN vill hellre diskutera andra saker, ”till exempel den våldsamma lusten att punktera Liza Marklund”.

Andra journalister försöker däremot dra debatten tillbaka till sakfrågan. I Fredrik Skavlans intervju med Liza Marklund säger hon att debatten är en del i den inneboende mediedramaturgin, den som säger att någon som tidigare hyllats i medierna förr eller senare måste plockas ner.

Skavlan ger sig inte utan försöker få svar på sin ursprungliga undran. ”Er det det som er grunnen [mediedramaturgin, red:s anm], eller er det rett og slett det att det mangler to ord i undertittelen på denne boken?”. De ord som Skavlan tycker fattas i undertiteln är ”baserad på” vilka borde stått framför ”en sann historia”.

ORDET ”SANN” i undertiteln går också att problematisera. Det skulle kunna betyda en objektiv, faktabaserad sanning, som står utanför individen. Men det skulle också kunna vara en subjektiv sanning. Mia har rätt att berätta sin historia, hon har gjort det, och den historien är sann för henne. Det betyder inte att hon anser sig sitta inne på allt sanningsanspråk eller tar sig rätten att tala för någon annan.

Den här sortens argumentation framför både författaren Denise Rudberg och förläggaren Ann-Marie Skarp, förläggare på Piratförlaget. Den senare blir intervjuad i Medierna i P1. Hon tycker att journalister ofta drar för stora växlar

Lisbeth Larsson
Foto: Gustaf Brander

på den här typen av böcker och vill läsa dem som sanning. Själv har hon aldrig läst boken som en biografi över Mia utan har hela tiden närmat sig den som en roman, säger hon.

Reportern försöker då dra hennes resonemang till sin spets genom att fråga om det hypotetiskt skulle vara ok att ge ut en historia berättad av en mytoman och stämpla den med ”sann historia”. Historien är ju sann, för mytomanen. Skarp säger att det är ok så länge det står ”baserad på en sann historia” på boken.

DE SOM alltid betraktat Gömda som en roman argumenterar givetvis annorlunda än de som inte gjort det. Om boken är en roman försvinner poängen med att diskutera vad som är sant eller inte för i en roman får man ju hitta på bäst man vill.

En romanförfattare har friheten att förhålla sig fritt till historien och dess verklighetsgrund. Därför är det fel att lasta Liza Marklund, Mia och Piratförlaget utan istället rikta den kritiska blicken inåt. Det kan ju vara så att medierna, journalisterna och läsarna har gjort boken till något den inte var menad som.

I Aftonbladet skriver Jan Helin att Gömda är en roman och inte journalistik, men han kan förstå att många läsare har tolkat den som helt och hållet sann. En åsikt som, i sin tur, får kritik för att den idiotförklarade hela den läsargrupp som trodde de läst en faktabaserad och sann historia, med en läsning som liknar sättet man läser journalistik på.

I The Elements of Journalism av Kovach och Rosenstiel definieras den journalistiska sanningen som något där fakta är korrekta, det vill säga, stämmer med verkligheten.

Journalisten Karen Söderberg tycker att sanningsanspråket är fundamentalt inom journalistiken, men vet att alla inte tycker som hon när det gäller hur mycket man får glida från verkligheten.

– Det finns skilda åsikter bland journalister, säger hon.

"Har inte vi i vår postmoderna tid en ganska avslappnad syn på sanning? Vi är vana vid att ifrågasätta saker: politiker, medier och makthavare. Själv var jag bara 11 år när den tyska supergruppen Milli Vanilli visade sig vara fejk. Sedan dess har jag varit en cynisk mediekonsument."

Kim Nordberg, programledare för Nya Vågen, P1

– Jag tycker att man ska vara så korrekt det bara går. Det är inte puritanism. Det handlar om att inte rubba den grundläggande överenskommelsen mellan läsare och skribent.

I EN JOURNALISTISK TEXT ska fakta vara korrekta, men man får ändra i namn och detaljer för att anonymisera. Trots att karaktärerna i handlingen i Gömda är anonymiserade anser flera människor att de känt igen sig.

Därför tycker litteraturvetaren Lisbeth Larsson att Marklund borde ha ändrat lite mer och därmed, på ett sätt, gjort boken än mer till roman.

– Dels tycker jag att hon skulle ha mörkat alltihopa så att inget var igenkännbart, och dels så skulle hon varit tydlig med sitt dubbelkontrakt, säger hon.

Om kontraktet mellan texten och läsaren varit mer uppenbart hade kanske inte reaktionerna blivit så många och starka. Då hade förinställningen varit att boken skulle bjuda på både fakta och fiktion och läsningen hade blivit därefter. Lisbeth Larsson upplever att mycket litteratur har dubbla kontrakt i vår tid.

– Läsaren bestämmer om den vill läsa den som fakta eller fiktion. Det är en öppen litteratur, där läsaren bestämmer vad den vill göra med den, säger hon.

NÅGOT SOM är ironiskt med debatten är att båda sidor, om man nu vill tala om sidor, numera är helt överens om vilken typ av bok Gömda är.

Till och med Monica Antonsson och Liza Marklund tycker precis likadant och kallar båda boken för en roman.

Nu när Bibliotekstjänst har bett Sveriges bibliotek att flytta alla exemplar, från facklitteraturens kvinnomisshandel till skönlitteratur, kan definitionen kanske sägas vara officiell. Problemet borde därmed vara löst, tycker man, men 13 år av mediehistoria (och en känsla av att faktionsfrågan kanske aldrig blir löst) ligger i vägen.

Martin Hanberg
Rebecca Heimann

Debatten.

Jag tror inte att Liza Marklund i sin vildaste fantasi kunde tänka sig att det här skulle hända när hon dunkade dit ”en sann historia” på omslaget.

Annette Årheim, litteraturvetare vid Växjö universitet

Förutom definitionsfrågan har debatten om Gömda handlat om allt ifrån lösryckta trådar till stora politiska frågor. Dessutom har den bytt såväl inriktning som utgångspunkt både en och två gånger. Det är med intryck av en identitetslös debatt som vi har sammanställt dess påståenden och argument.

Om utsagan: Inte ens grundhistorien i Gömda är sann

DISKUSSIONEN OM Gömda började och avrundades, om den nu verkligen är slut vet vi inte, med sanningsfrågan. Upphovet till frågan var alltså Monica Antonsson som i sin bok Mia – Sanningen om Gömda gav den sanna sanningen om ”den sanna historien” i Gömda. Monica Antonsson gjorde nedslag på en rad punkter i Liza Marklunds och Mias bok och visade att ”saker lagts till, förvridits eller tagits bort” om man jämförde med de händelser som verklighetens Mia upplevt. Dessa specifika faktafel kom sedan att refereras flitigt inom debatten. De bollades fram och tillbaka mellan sidorna Mia/Marklund och Antonsson med flera.

Dessa sakfrågor har det redan skrivits spaltmeter om, och vi koncentrerar oss istället på den stora genomgående frågan, huruvida grundhistorien i Gömda är sann eller inte. En liknelse som har kommit att leva sitt eget liv i debatten är den om Pearl Harbor. Så här berättas den av Andreas Ekström i Medierna i P1:

> Om man skriver en bok om Pearl Harbor, kan man då göra det med andra personnamn på de inblandade? Ja, det kan man göra. Men kan man göra det med andra flygplansmodeller, andra gradbeteckningar, andra klockslag? Ja, det kan man göra. Men kan man skriva en bok om Pearl Harbor där japanerna inte anfaller? Det är tveksamt.

LIZA MARKLUND hävdar, i sina tidiga motargument mot dem som ifrågasätter Gömdas sanningshalt, att hon enkelt kan styrka bokens grundhistoria och att alla ändringar har gjorts för att skydda personers identiteter. Figurerna i böckerna är alltså anonymiserade och allt som förändrats gentemot verkligheten har gjorts i detta syfte. De personer som träder fram och säger att de är står som förlagor till personerna i boken, bland andra Osama Awad, avvisas av Liza Marklund eftersom hon på grund av källskyddet inte ens kan ”bekräfta att det handlar om rätt personer”. Dessutom använder Marklund argumentet att grundhistorien i Gömda bygger på myndighetsbeslut som utretts av ”närmare hundra personer”.

I en intervju med Expressen som sedan refereras i andra medier säger Liza Marklund: ”Jag har aldrig ljugit, skarvat eller överdrivit för att göra historien bättre.” Men om det nu är en roman hon har skrivit, som hon senare påstår, så spelar det ingen roll. Då får man ljuga, skarva eller överdriva bäst man vill.

I januari 2009 intervjuar TV4 Liza Marklund i hennes hem i Marbella. Aftonbladet refererar inslaget och skriver att ”Liza Marklund [nu medger] att exmannen i boken är fabricerad”. Mannen med de mörka ögonen skulle alltså bara vara ett stort påhitt och inte alls ha med Osama Awad att göra. Detta påstående är motstridigt mot flera av de argument som Marklund gett tidigare, till exempel att hon inte kunde ändra etnisk och kulturell bakgrund på mannen med de svarta ögonen på grund av att det var av stor betydelse för den verkliga förlagans agerande.

MIA FÖLJER Liza Marklunds ursprungliga ingång. De ”stora stenarna” i Gömda är sanna och kan styrkas med dokument

DE STÖRSTA BRISTERNA MED GÖMDA ENLIGT MONICA ANTONSSON

Saker togs bort
I verkligheten misshandlade Luis Sarmiento Osama Awad och dömdes för det till ett års fängelse för mordförsök. I Gömda finns inte händelsen med.

Före förhållandet med Osama Awad var Mia gift med Levi Hjortsberg. De fick en son, Michael. Både Hjortsberg och Michael har bott kvar i Oxelösund. Ingen av dem nämns i boken.

Saker förändrades
Luis Sarmiento, som är född i Chile, blev i boken Anders från Norrland.

Mia beskrivs i Gömda som en kvinna som gick ut gymnasiet med höga betyg, sökte läkarutbildningen, men valde bort den och istället arbetade på bank. I verkligheten gick hon i specialklass och levde på bidrag.
Liza Marklund säger att hon har "förändrat en rad omständigheter i de här människornas bakgrund så att ingen ska kunna känna igen dem".

Saker lades till
I Gömda berättas om hur mannen med de mörka ögonen genomgår två stora rättspsykiatriska undersökningar. Enligt Monica Antonsson har dessa aldrig gjorts.
Monica Antonsson: ”Vad är det för beskyllningar att beskylla en levande människa för, som ska behöva leva med detta?!”

I Gömda misshandlas Mia gång på gång. I verkligheten finns det bara en dom mot Osama Awad, då dömdes han till en månads fängelse för tre fall av misshandel av Mia.
Mia: ”Det är bara toppen på ett isberg”

Foto: Rebecca Heimann

Tidningsklipp från Aftonbladet, från vänster: Mia träder fram, tidningens framsida 23/2 2009, och Monica Antonsson är Dagens debattör 1/3 2009

säger hon. Samtidigt påpekar hon att ”man kan inte bevisa [skräcken, red:s anm], man måste bli trodd”. Mia förklarar att om hon skulle berätta historien om sitt liv skulle hon göra det precis så som hennes liv är beskrivet i Gömda.

BJÖRN LINNELL, som var förläggare på Bonnier Alba 1995, medverkar i SVT Debatt och säger där: ”I botten finns det ju ett övergrepp mot Mia – och det är ju ingen falsk historia.” Monica Antonsson, däremot, säger att inte ens grunderna för Gömda är sanna.

Senare i debatten övergår Liza Marklund till frasen ”Mia får stå för sin historia, jag [Marklund] för min roman” vilken också Mia börjar använda. I Skavlan i SVT framhåller Liza Marklund att Gömda, trots allt, kan kallas för en sann historia eftersom det är ”Mias sanna historia”. I en chatt med Aftonbladets läsare skriver Liza Marklund: ”Det jag har skrivit är Maria Erikssons sanning […]” och hon förklarar att hon ”kontrollerade de grundläggande fakta som Maria Eriksson” gav henne. Liza Marklund säger i en annan intervju att ”om det är något jag ångrar så är det att vi har varit svajiga med genrebeteckningen på boken”.

Marklund: "Om det är något jag ångrar så är det att vi har varit svajiga med genrebeteckningen på boken."

I FEBRUARI 2009 träder Mia fram i en stor intervju i Aftonbladet där hon återigen berättar ”sin historia”. Mia hävdar att allt är sant och det som inte stämmer med verkligheten kan motiveras och förklaras. Hon bekräftar att de personer som medverkar i Antonssons bok är de rätta personerna. Dagen därpå publicerar tidningen dokument som ska vara bevis för Mias version. Samma dag säger Liza Marklund i en intervju med Aftonbladet:

> Intervjun och dokumenten som Aftonbladet publicerar ger människor en möjlighet att själva bilda sig en uppfattning. För jag vet inte vad som hände i Oxelösund för 25 år sedan. Monica Antonsson vet det inte, och ingen annan utomstående vet det heller. Utan det är de som var inblandade som vet det. Det jag kan konstatera är att hon har mycket dokumentation som stödjer henne.

Nu säger Liza Marklund också att hon inte gjorde någon större kontroll av Mias uppgifter inför skrivandet av Gömda, ”[…] jag gjorde ingen särskilt omfattande research”, eftersom det inte rörde sig om en journalistisk produkt utan om en roman. Kristina Edblom, som gjorde Aftonbladet-intervjun med Mia i hennes hem i Arizona, berättar senare till Medierna i P1 om sin upplevelse av Mia: ”Hon var rädd på riktigt, och hon är fortfarande rädd, och det är på riktigt.”

MONICA ANTONSSON ifrågasätter de dokument som Aftonbladet publicerar. ”Det finns inte ett papper som är ett bevis”, säger hon. Antonsson säger att dokumenten, i stort sett, är handlingar där tjänstemän intervjuar Mia om hennes situation. DN skriver att ”Liza Marklunds kritiker Monica Antonsson anser att publiceringarna är ett sätt för Marklund att slippa diskutera sanningshalten i Gömda-serien”. Som Dagens debattör i Aftonbladet skriver Monica Antonsson i mars:

> Alltihop var en PR-kupp iscensatt för att Liza Marklund skulle kunna distansera sig från Mia […] Liza Marklund tvår sina händer. Hon har bara skrivit en roman och tar inget ansvar för innehållet. Faktakontrollen hon skröt om i alla år är som bortblåst. Mia får stå ensam i skamvrån.

Journalisten Andreas Ekström tycker att det låter otroligt, men befarar att det gått till precis så.

Citat och uppslag från intervjun med Mia, Aftonbladet 13/2 2009

– Ju mer jag tänker på det, desto mer tycker jag att det stämmer. Att intervjun med Mia skulle tala för sig själv och visa att det är Mias uppgifter till Marklund som inte stämmer. Om det är så tycker jag att det är otroligt vidrigt. Om Marklund anklagar Antonsson för att svika en källa så är detta den sanna bemärkelsen av att svika en källa, säger han.

MIA SOM PERSON är en stark markör för fakticitet genom hela debatten, men också i tidigare mediematerial kring Gömda. Hennes existens i sig är den allra starkaste indikatorn för att boken verkligen skulle vara sann. Att hon upprepade gånger ställer upp i intervjuer och berättar om sitt liv, precis som det är beskrivet i Gömda, styrker denna bild ytterligare. Hon lever sig in i sin roll som huvudkaraktär så mycket att hon i intervjuer, efter att identiteterna på personerna i hennes liv avslöjats, använder både namnen på romanfigurerna så väl som på de verkliga personerna. Helt godtyckligt kallar hon växelvis sin förre man för Anders eller Luis, sin dotter för Emma eller Sara och sin förföljare för ”mannen med de svarta ögonen” eller Osama.

I en intervju med Mia i TV4 så sent som i augusti 2008 säger hon att hotbilden finns kvar. ”Ingenting har förändrats. Vi lever fortfarande under hot.” I intervjun med Aftonbladet i februari 2009 bekräftar hon återigen uppfattningen att Gömda skulle vara den sanna berättelsen om hennes liv. Monica Antonsson säger i SVT Debatt:

> Det är inte bara en bok som kallas sann, vi fick träffa en människa vars historia det här handlar om. Varje gång har hon berättat det här som en sann historia. Påstått det också.

Monica Antonsson ifrågasätter Mias trovärdighet som källa.

> Om Mia verkligen är uppenbart trasig [Aftonbladets Jan Helin har tidigare beskrivit Mia som ”trasig”, red:s anm] i betydelsen sjuk måste man allvarligt ifrågasätta vad Liza Marklund har gjort […] Har hon utnyttjat en sjuk eller i alla fall uppenbart trasig kvinna för sitt politiska projekt? […]

Skavlan: ”Du sier du er ledsen for at de føler som de gjør, med du sier de føler feil.”

Denise Rudberg skriver i Aftonbladet.

> Jag tror att folk är fullt kapabla att se att detta har flera dimensioner. När en person anförtror dig en historia kommer det alltid att finnas fler versioner […]

MÅNGA TEXTER och inslag kommer från de lurade läsarnas perspektiv. Det oräkneliga antal läsare som faktiskt känner sig ledda på fel spår av Gömdas undertitel. Många av dem har läst Gömda precis som en helt igenom sann historia. De känner sig lurade och är arga. De känner sig personligt förolämpade av uttalanden från Piratförlagets Ann-Marie Skarp som tycker det är självklart att Gömda inte är någon helt sann historia. TV4:s reporter Annika Widebeck: ”Denna bok är läst av miljontals svenskar, det är klart att de måste få veta att det de läst inte var sant.” Vissa skribenter är själva upprörda och använder starka ord när de beskriver vad de nu uppfattar som den egentliga sanningen bakom Gömda: ”Maria är en narcissistisk mytoman som gjort sitt liv till ett oavbrutet bidragsbedrägeri.”

Fredrik Skavlan frågar Liza Marklund i SVT:s Skavlan: ”Er du ledsen fordi at de [läsarna] føler seg lurte, eller er du ledsen fordi at du lurte dem?” Marklund svarar: ”Jag är ledsen för att de känner sig lurade, för mitt uppsåt har naturligtvis aldrig varit att lura någon utan tvärtom.” Fredrik Skavlan tolkar då Marklund uttalande som ett avskrivande av ansvar: ”Du sier du er ledsen for at de føler som de gjør, med du sier de føler feil.”

TEXTEN ”Det här är en sann historia, en dokumentär roman” som står skriven

i ett förord till Gömda utgör tillsammans med undertiteln ”en sann historia” de starkaste bevisen på att Gömda är faktion och att det är just tillhörigheten till denna oklara kategori som varit orsaken till debatten. Fredrik Skavlan är kanske den som kommer närmast beskrivningen av bokens dubbelkontrakt: ”Det står ’dette er en sann historie, en dokumentær roman’. Og lurer man då på vad en ’dokumentær roman’ er, så er det bare å gå tilbake til det første ordet ’en sann historie’.” Monica Antonsson säger själv att hon aldrig hade undersökt Gömda om det inte hade stått att det var ”en sann historia”. Utgångspunkten för Antonssons kritik är egentligen inte hur Marklund och Mia har skrivit sin bok utan vad den har kallats och marknadsförts som.

OFTA ÄR argumenten i debatten lätta att sticka hål på. Jan Helin i Medierna i P1: ”Har Liza verkligen påstått att hon berättar hela sanningen? Hon påstår att hon berättar en sann historia. Men det är fortfarande en roman.” Enligt Jan Helin är det alltså inte solklart att undertiteln ”en sann historia” utesluter att boken kan vara en roman. Och det gör det ju faktiskt inte. Men det komplicerar läsningen och det nämner inte Helin.

Enligt Piratförlagets Ann-Marie Skarp är det inte ovanligt att det blir missuppfattningar om den här typen av böcker. I Medierna i P1 säger hon: ”Det är någonting som händer när en bok som är dramatisk och har en absolut trovärdig utgångspunkt, när den kommer ut till offentligheten så får den ett annat liv än vad som faktiskt var meningen.” Och när programledaren påpekar att Liza Marklund själv ofta gjort en journalistisk poäng av boken i intervjuer och krönikor, menar Skarp att det istället är medierna som har gjort den poängen:

”Journalister gör väldigt ofta en poäng av innehållet i sådana här böcker också […]” och hon nämner, som exempel, böcker av Unni Drougge som journalister tolkat in som ”sanna”.

LIZA MARKLUND, Piratförlaget och Björn Linnell, som var förläggare på Bonnier Alba som gav ut originalutgåvan, är idag alla eniga om att det borde stå ”bygger på en sann historia” på Gömdas omslag.

DE FRÅGOR som verkar ge mest skilda svar, beroende på vilken journalist som uttalar sig, är de som gäller om Liza Marklund egentligen har begått något fel och hur hon i så fall har gjort det. Den problematiken väcker också många nya frågor. En skribent skriver att ”en annan fråga är hur mycket man får göra om en historia och ändå ha sanningsanspråk”, en annan menar att ”en osanning är en lögn, oavsett förskönande omskrivningar som ’baserat på en sann historia’ ”. För en recensent av boken Mia – Sanningen om Gömda framstår Gömda nu som en blandning mellan ”liv, lögn och journalistik”. Programledaren Steffo Törnquist på TV4 undrar istället: ”Hur kan man någonsin tro att en relationsbeskrivning är sann?”

Pressombudsmannen Yrsa Stenius anser att man får ändra så mycket att källorna inte går att känna igen och fortfarande kalla sin historia för sann.

NÅGOT SOM man sällan, eller nästintill aldrig, talar om i debatten är att det finns en efterfrågan på sanna historier i samhället idag och att Liza Marklund inte på långa vägar är den enda som skrivit en bok som ger anspråk på att vara en sann historia, men som är otydlig med sitt läsarkontrakt. Ulrika Kärnborg närmar sig problematiken i Babel:

> Jag tycker att förlagen ska vara väldigt försiktiga med att kalla saker för sanna. Det [exemplet Gömda red:s anm] visar ju att man måste sätta upp en varningsflagga. Jag tror inte att Liza Marklund är ensam heller i Sverige om att ha lämnat ett sådant här scoop som inte riktigt stämmer, hon hade bara oturen att bli granskad av Monica [Antonsson red:s anm]…

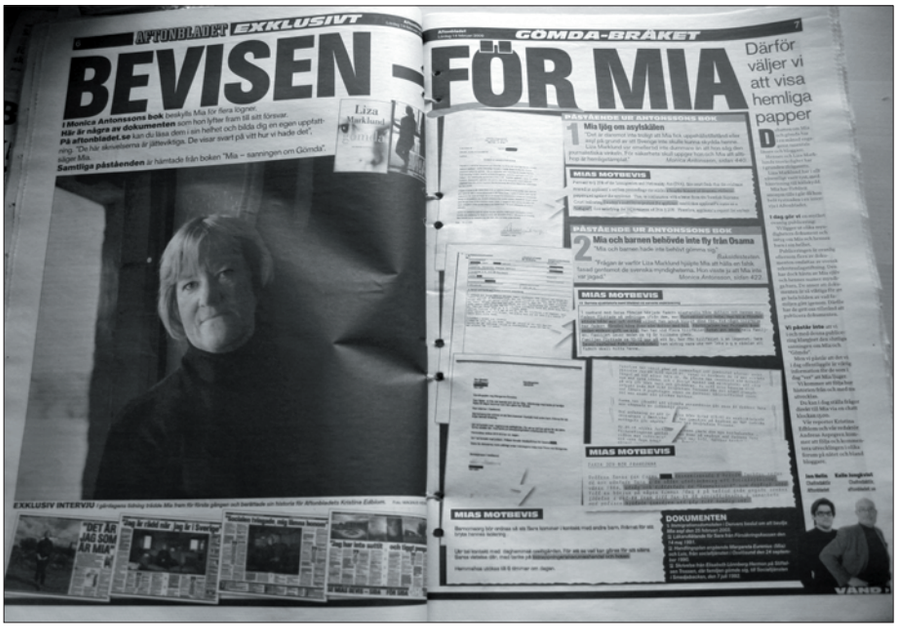
I ett samtal i TV4 Nyhetsmorgon är Åsa Mattsson och Göran Hägg eniga om att det är bra om man börjar diskutera gränserna mellan fakta och fiktion, och vad som är tillåtet och inte om man blandar de två.

Ulrika Kärnborg utvecklar det hela i DN:

> Ibland känns det som att den enda riktiga fiktionslitteratur som finns i våra postmoderna tider är den som utger sig för att vara äkta journalistik. Så varför måste romaner som förr var på låtsas maniskt syssla med det sanna [som böcker av Åsa Linderborg och PO Enquist bland andra, red:s anm], medan böcker som påstår sig vara sanna är fulla av lögner [som Gömda red:s anm]?

Kärnborgs slutsats är att sanningen, eller ”verkligheten” som hon skriver, säljer. Andreas Ekström tycker att det är självklart.

– Det är väl uppenbart att ”en sann historia” säljer några till ex. Människor törstar efter reality.

AFTONBLADET EXKLUSIVT

BEVISEN

FÖR MIA

GÖMDA-BRÅKET

Därför väljer vi att visa hemliga papper

Aftonbladet publicerar "bevis" för Mias historia. 14/2 2009

Om utsagan: Människor har drabbats av Gömda

ENLIGT LIZA Marklund utelämnades Mias son Michael Hjortsberg från handlingen i Gömda eftersom det var en mycket smärtsam del av Mias förflutna. Mia var ännu inte redo att tala om det faktum att hon hade behövt lämna en son efter sig i Sverige. Dessutom skulle Michaels förekomst, enligt Liza Marklund, ha gjort Mias familj igenkännbar. Men Monica Antonsson tror istället att Michael Hjortsberg utelämnades för att ställa Mia i bättre dager. ”Det var väl inte så snyggt att tala om att mamman hade övergivit ett barn.” Överlag presenterar man Michael Hjortbergs situation som att alla i Oxelösund under hans uppväxt varit högst medvetna om att hans mamma var Mia, kvinnan vars historia berättades i boken Gömda. I en av artiklarna under debatten beskrivs det som att sonen hela sitt liv ”fått kämpa för att bli trodd” och att ”klasskompisarna skrattade när han sa att hans mamma var gömd”.

Osama Awad öppnar sig för medierna och berättar att boken har förstört hans liv. Liza Marklund bemöter det, enligt ett referat i Aftonbladet av en tidig intervju med Marklund i TV4, med att ”det är en helt orimlig anklagelse, eftersom ingen har kunnat säga att det är han det rör sig om”. Senare uttalar Liza Marklund att ex-mannen skulle vara fabricerad, och alltså ett rent påhitt utan förlaga. I slutet av debatten erkänner Marklund att det är Osama Awad det handlar om, mannen med de mörka ögonen har alltså visst en verklig person som förlaga.

LEVI HJORTSBERG, Mias förste man, förklarar att han försökt föra fram felaktigheterna i Gömda tidigare. Till Aftonbladet säger han: ”Jag har vänt mig till flera redaktioner genom åren och försökt få någon journalist att nappa på det här. Jag har bland annat försökt prata med er”. Journalisten Peter Kadhammar bekräftar, något kryptiskt, i en krönika i Aftonbladet att det skulle ha pratats om Gömdas sanningshalt bland vissa journalister redan innan Antonssons bok: ”Att ingen genomskådat Gömda tidigare är otroligt men typiskt. Först mumlas det men ingen kollar, ingen skriver.”

Så Monica Antonsson blev alltså den som följde upp spåret och på köpet fick material till en hel bok. I Babel i SVT säger hon: ”Det var ett antal personer som kontaktade mig, som hade hamnat i kläm för Gömda, och som suttit i kläm i alla tretton åren, och som behövde få komma till tals med sin version.”

ANDREAS EKSTRÖM tycker att det är allvarligt att vissa personer har blivit utpekade efter Gömda.

– Att boken Gömda inte är en avskrift av verkligheten, det har jag svårt att vara upprörd över. Men att bokens innehåll har drabbat vissa människor i Oxelösund mycket hårt, det är värre.

Enligt Piratförlaget och Liza Marklund själv var det inte bara människor i Oxelösund som kände igen sig i Gömda. Folk på flera andra orter hörde också av sig i tron om att det var människor i deras stad som porträtterades i Gömda.

"Lisbeth Larsson anser att en av konsekvenserna av det brutna kontraktet med läsaren är att även om författaren betecknar den som en roman, så kommer den inte alltid att mottas som en sådan."

EN ROMAN är ingen garanti för total maskering av verkligheten. I alla romaner förekommer verkligheten i någon form. Det kan vara i form av verkliga personer, platser, händelser och så vidare. Vissa böcker använder ett större mått av verklighet, som ett exempel kan nämnas Maja Lundgrens Myggor och tigrar vilken till stora delar kan uppfattas som en sann bild av verkligheten.

Författare kan till och med ta sig friheten att skriva romaner och använda nu levande personer och låta dessa hamna i situationer som överhuvudtaget aldrig har hänt i verkligheten. I den kategorin hamnar Regissören, Alexander Ahndorils fiktiva biografi om Ingmar Bergman. Lisbeth Larsson anser att en av konsekvenserna av det brutna kontraktet med läsaren är att även om författaren betecknar den som en roman, så kommer den inte alltid att mottas som en sådan.

– Problemet är ju då att den kommer att finnas i världen som en sanning även om han [Ahndoril red:s anm] har avskrivit sig kontraktet.

På samma sätt har Mias historia från Gömda, i den allmänna uppfattningen, varit sanningen i 14 år. För många kommer den också att leva vidare just så, även om det nu kommit fram att Gömda kanske inte var hela sanningen.

OM DET var en roman Liza Marklund skrev så hade hon ingen juridisk skyldighet att anonymisera, men kanske kände hon trots allt en moralisk plikt eftersom hon ändå anonymiserade Osama Awad. Liza Marklund förklädde sina karaktärer, men inte tillräckligt bra. På forumet Flashback finns en tråd från 2006, som slår fast att den medelstora svenska stad som boken Gömda skildrar är Oxelösund.

För personerna i Antonssons bok är anonymiseringen av karaktärerna i Gömda en chimär, de har länge vetat att boken handlar om dem. Skyddet av Mia och hennes barn däremot, det som hela tiden varit Liza Marklunds öppna intention för de ändringar som gjorts i Gömda, har hållit dem oupptäckta sedan bokens utgivning.

Om utsagan: Gömda spelar på orientalism

DEBATTEN OM Gömda har väckt annan gammal kritik, den om att Gömda skulle ha en rasistisk ton. Journalisten och författaren Åsa Mattson anser att Marklund med sin bok har strukit ”rasistiska fördomar medhårs”. Precis som tidigare jämförs Gömda med storsäljaren Inte utan min dotter (1987) av Betty Mahmoody. Inte utan min dotter handlar om författarens, den västerländska kvinnans, kamp för att fly med sin dotter hem från Iran och den arabiske mannen. Boken blev omåttligt populär och nominerad till Pulitzerpriset. Jämförelsen mellan böckerna har funnits med åtminstone sedan Gömda gavs ut i pocket 2000, men kopplingen mellan Gömdas första utgåva och Inte utan min dotter sträcker sig inte bara till likheterna i innehåll utan även till de iögonfallande lika omslagen. Båda böckerna gavs dessutom ut av Bonnier.

Under Gömda-debatten påstår en skribent att det, vid sidan om Inte utan min dotter, också finns en annan mycket äldre bok som verkar inom samma tradition som Gömda, boken Two months in the camp of Big Bear. Den sistnämnda titeln är en fångenskapsberättelse som handlar om en amerikansk, vit, kvinna som togs till fånga av indianer. Väl ute i frihet skrev hon om sina upplevelser. Skribenten drar av böckerna slutsatsen att vi tycks behöva enkla sanningar som passar våra föreställningar och att alla vinner på det utom creefolket, den stam som förekommer i Two months in the camp of Big Bear, och deras efterföljare, som mannen med de svarta ögonen med flera.

LIZA MARKLUND kritiseras också för att inte ha förändrat identiteten på ”mannen med de mörka ögonen”, som både i verkligheten och i boken är libanes, men däremot gjort det på Mias nya man, ”Anders från Norrland”, vars förlaga är chilenare. Liza Marklund säger själv i en intervju att hon associerade den nya mannen till en norrlänning. ”Han var tystlåten och hygglig och påminde om de män som fanns runt mig när jag växte upp i Norrland. Kanske är jag naiv, men jag tycker det är obetydligt var en person kommer ifrån.” Samtidigt ger hon senare i samma intervju ett dubbeltydigt budskap när hon lägger till att diskussionen kring detta är viktig och att hon ”brottades enormt mycket med detta när jag [hon] skulle skriva boken”. Liza Marklund säger också: ”Ska Mia inte få berätta sin historia för att gärningsmannen har ’fel bakgrund’?”.

Mia tecknar själv samma dubbeltydiga bild kring mannen med de mörka ögonen när hon i en chatt med Aftonbladets läsare skriver att ”det var jättesvårt med mannen med de mörka ögonen, vi kunde inte ändra honom. Jag tycker inte att den [Gömda red:s anm] är rasistisk, det kunde ha varit vem som helst, det kunde ha varit en svensk man”. Liza Marklunds argument är dock, trots att hon har sagt att det är obetydligt var en person kommer ifrån, att mannen med de svarta ögonen inte kunde ha varit en vit, svensk man eftersom hans beteende till stor del förklaras av hans bakgrund som asylsökande flykting från Mellanöstern. En annan anledning till varför chilenarens etniska bakgrund ändrades i boken ska enligt Marklund och Mia ha varit för att skydda familjemedlemmarnas identiteter. På DN Debatt skriver Liza Marklund: ”Jag har förändrat så mycket i karaktärernas bakgrundsbeskrivningar att ingen verklig person har gått att identifiera. […] Jag är en av få debattörer som, exempelvis, driver frågan att så kallat hedersvåld inte är ett kulturellt problem.”

Marklund: "Ska inte Mia få berätta sin historia för att gärningsmannen har fel bakgrund?"

JOHANNA HELLSTEN håller inte med Marklund och är kritisk till hur hon har hanterat frågorna om kultur och etnicitet. Hon skriver i Aftonbladet:

Om mannen som misshandlar verklighetens Mia är muslim, är bokens misshandlare en inkarnation av allt ont i arabvärlden. Och den trygge norrlänning som räddar bokens Mia är i själva verket chilenare. Detta är inga faktaändringar, det är manipulation och något kommersialismen snarare än tryckfrihetsförordningen tvingade Liza Marklund till. Gömda är alltså inte sannare än ett skillingtryck.

Ulrika Kärnborg ger samma budskap i DN. Orientalism säljer.

När det gäller Gömda krävde tydligen marknadsmekanismerna att historien om ett i och för sig utsatt par på flykt gjordes om till en berättelse om farliga, arabiska män och våldsamma barnarov, misstänkt lik 1980-talets stora bästsäljare Inte utan min dotter (som också visade sig vara en skröna).

KRITIKEN OM orientalistiska tongångar i Gömda är inte ny, den har riktats mot boken flera gånger förut. Det som är nytt är påståendet att de förändringar som gjorts i Gömda har gjorts för att förstärka bilden av den österländske mannen som ond och den västerländska kvinnan som hjälplös och utsatt medvetet för att göra boken mer säljbar.

Lisbeth Larsson menar att riskerna med de stora målen som jämställdhet, multikultur och så vidare kan vara att de döljer någonting som man inte kan prata om just därför att man inte vill spä på fördomar.

– Men vissa fördomar finns ju där för att de är sanna, säger hon.

Lisbeth Larsson menar att problematiken som Liza Marklund speglar faktiskt kan finnas där, eftersom vissa uppfattningar är kulturellt betingade. Hanne Kjöller påpekar dock i DN att de som står för mest kidnappningar av barn, inte är arabiska män utan istället vita kvinnor i västvärlden.

Om utsagan: Mia har gjorts finare än vad hon var

"Det är dock symtomatiskt för den här debatten, att enkla och osakliga mothugg från den ena eller andra sidan, helt tar död på en fråga som hade kunnat växa bortom Gömda och därmed bli mer intressant."

LIZA MARKUND anklagas för att ha gjort Mia ”finare än vad hon var” i boken. Johanna Hellsten i Aftonbladet, som refererar journalisten Ulrika Stahre, drar slutsatsen att det finns en systematik i förvrängningarna i Gömda. Hon skriver att ”vi känner större sympati med offret om det är fint” och att ”Gömda ligger i linje med det klassförakt Liza Marklund vädrar i sviten om Annika Bengtzon.”

Sonja Schwarzenberger, chefredaktör för tidskriften Bang, är också kritisk till att Mia har gjorts om från arbetarklass till medelklass. I TV4 refererar även hon Ulrika Stahre:

Ulrika Stahre skrev en väldigt bra recension av Monica Anderssons (sic) bok där man just tar upp att misshandel uppenbarligen [har] inträffat, det är inte det som är lögnen. Däremot har man gjort offret väldigt mycket mer medelklassigt, man har gjort offret lite fint. [Som för att visa att] det är ingen dålig flicka och det är ett jättestort problem. Är det så att [bara] goda medelklassdamer får vara offer?

MARKLUND kritiserar debatten om finhet: ”Hela den debatten är rent oförskämd. Är medelklass bättre än arbetarklass?” och därmed verkar hon själv anse att hon punkterat hela argumentet. Det är dock symtomatiskt för den här debatten, att enkla och osakliga mothugg från den ena eller andra sidan, helt tar död på en fråga som hade kunnat växa bortom Gömda och därmed bli mer intressant.

"Jämförelsen mellan böckerna har funnits med åtminstone sedan Gömda gavs ut i pocket 2000, men kopplingen mellan Gömdas första utgåva och Inte utan min dotter sträcker sig inte bara till likheterna i innehåll utan även till de iögonfallande lika omslagen. Båda böckerna gavs dessutom ut av Bonnier."

Foto: Rebecca Heimann

Om utsagan: Det går inte att uttala sig på grund av källskyddet

LIZA MARKLUND kan inte uttala sig om debatten säger hon. Hon anser sig fortfarande vara bunden av det källskydd som hon gav Mia när de skrev Gömda. I debatten blir det en standardursäkt för varför vi aldrig får höra Liza Marklund försvara sig mot anklagelserna.

Andreas Ekström anser i radioprogrammet Nya Vågen att då Gömda är en roman, också enligt Marklund, så kan hon inte hänvisa till källskyddet eftersom det bara gäller för journalistiska produkter. För oss utvecklar han detta:

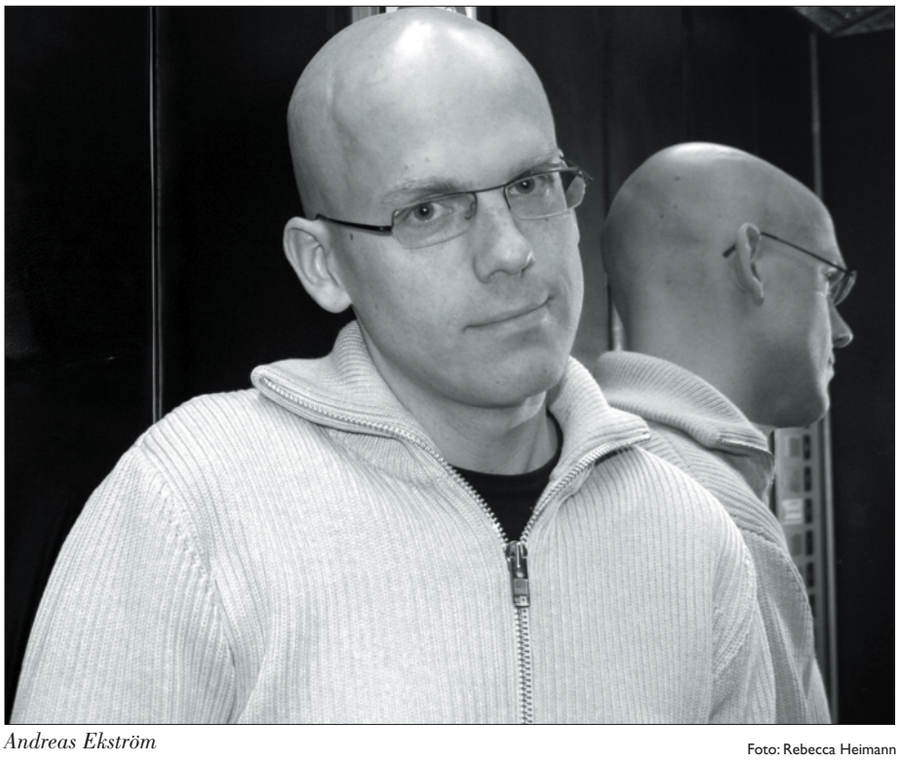
– Liza Marklund sa först att det här kan hon inte svara på och hänvisade till källskyddet. Det tycker inte jag håller i moralisk mening. Rent juridiskt vet inte jag vad som gäller, det är möjligt att det håller där. Men jag tycker inte att man kan hänvisa till källskyddet och samtidigt hävda att det är en roman.

MEN NÄR MIA träder fram, källskyddet hävs, och Liza Marklund äntligen kan gå ut och kommentera detaljerna, så gör hon fortfarande inte det till fullo. Hon ger istället svävande och svepande svar, precis som tidigare. Liza Marklund uttrycker sig som att ”Mia får stå för sin historia, jag för min roman”. Och eftersom Gömda inte längre har några anspråk (Liza Marklund, Piratförlaget och Bibliotekstjänst är alla ense om att det är en roman) så faller också många argument mot Liza Marklund. Det går helt enkelt inte att kritisera sanningshalten i en roman.

Det är nu många blir förvirrade, och vissa verkar helt enkelt inte längre veta vad debatten handlar om.

Aftonbladet 14/2 2009

Andreas Ekström

Foto: Rebecca Heimann

Om utsagan: "Jante är en man"

LISBETH LARSSON tycker att Liza Marklund har fått onödigt stryk i debatten och hon anser att den vuxit sig så stor och varit så personinriktad av specifika skäl.

– Jag har stora sympatier för Liza Marklund, debatten handlar inte bara om sak, det handlar också om hennes maktposition. Att hon är kvinna, att hon är uppseendeväckande, att hon är framgångsrik och att hon tar tydlig politisk ställning. Detta gör henne till ett objekt. Vissa personer vill man gärna sätta dit, andra kommer undan med vad som helst.

Det är kanske typiskt att det endast är kvinnor som höjer rösten om att debattens styrka delvis kan bero på en genusaspekt, att Liza Marklund är en kvinna. För männen i debatten är den slutsatsen befängd. PR-konsulten Paul Ronge som flera gånger i debatten uttalar sig tycker att det är ”falskt, försåtet och förljuget att säga att detta handlar om att slå ned en vacker och framgångsrik kvinna”.

Hanne Kjöller skriver i DN:

Jag tycker mig se att det är huvudsakligen män – och då vanligtvis män som inte nått samma framgångar som kvinnorna – som krälar upp ur sina hålor och med fradga i mungipan och med behov att bettskena nattetid gräver i textarkiv på ett sätt och med ett intresse som jag inte kan erinra mig att någon ägnat åt de manliga storskrävlarna som från sina korrespondenttelefoner varit med om det ena mer osannolika än det andra.

Johanne Hildebrant i Aftonbladet replikerar argumentet om att Liza Marklund är extra utsatt eftersom hon är kvinna.

Det var bara en tidsfråga innan feministkortet skulle spelas ut, men just i detta fall är det riktigt tragikomiskt. Bloggbävningen började ju med ett tantuppror där Monica Antonsson marknadsförde Sanningen om Gömda på sin blogg och blev uppbackad av andra damer som skrev om boken på sina bloggar.

LISBETH LARSSON BERÄTTAR att hon i forskningen som blev hennes bok Sanning och konsekvens fann ett intressant samband.

– Om det är en kvinnlig författare letar vi efter lögnen, är det en manlig författare letar vi efter sanningen. När det gäller kvinnor så läser man misstänksamt. Man förstår män. Det är väl det som är patriarkatet.

LEDARE

Jante är en man

Journalistik: Övertrampen inte lika intressanta som jakten på dem.

HANNE KJÖLLER
Medarbetare på DN:s ledarredaktion

Liza Marklund.

Åsne Seierstad.

Kina: En farlig gräns.

PER AHLIN
Medarbetare på DN:s ledarredaktion

Har kontroll.

Johanne Hildebrandt

johanne.hildebrandt@aftonbladet.se

Bloggbävningen kunde undvikits

Dagens Nyheter 15/1 2009 samt Aftonbladet 18/1 2009

Om utsagan: Liza Marklund är utsatt för ett drev

DN. DEBATT

"Liza Marklund spär på rasismen och sexismen"

DN TORSDAG 15 JANUARI 2009 DEBATT 7

"Illvilligt och lögnaktigt påhopp på mig"

Dagens Nyheters debattsidor från 13/1 respektive 15/1 2009

DEBATTEN BESKRIVS många gånger som infekterad. Jenny Aschenbrenner talar i Babel om varför hon anser att debatten skulle kunna betecknas som ett drev och nämner då dess känslomässiga karaktär som ett argument. Samtidigt delar hon upp de som driver jakten på Marklund i två falanger, de som känner besvikelse på Liza Marklund, och de som känner skadeglädje. Hon påpekar att många länge har retat sig på Liza Marklund, som gjorde TV-reklam för sina böcker när ingen annan gjorde det och poserar som motiv på sina bokomslag. Enligt Aschenbrenner har hon helt enkelt stuckit i ögonen eftersom hon tar plats, inte skäms för sig själv och inte bedriver självkritik. Dessutom har Liza Marklund ett starkt kvinnoengagemang. Hon provocerar både feminister och anti-feminister, säger Aschenbrenner.

"DEN INNEBOENDE mediedramaturgin är att det som byggs upp måste komma ned", säger Liza Marklund själv i Skavlan. Precis som om hon hade väntat sig något liknande hela tiden.

> Jag tror att det här hade kommit förr eller senare, någon sorts motreaktion mot mig, för jag har hållit på i tio år nu och nästan bara haft god press och god framgång och alla har varit snälla och glada. Och när jag släppte min senaste bok här i höstas och det var liksom bättre än någonsin, då kände jag att det här håller inte, nu kommer det snart någonting. Så hade det inte varit det här, så hade det varit något annat.

MEN LIZA MARKLUND har visst varit i blåsväder förut, bland annat för sina avslöjanden i Expressen om stiftelsen Trossen. En händelse som fick nytt liv förra våren när Elisabeth Hermon, som drev stiftelsen, kom ut med sin bok Vingklippt där hon berättar sin sida av saken. Boken riktar kritik mot Liza Marklund och är dessutom utgiven på samma förlag som senare skulle publicera Monica Antonssons bok. Även om Vingklippt inte gav någon riktig vind i medieseglen, lyftes historien om Trossen och Hermon till exempel upp i bloggvärlden och av programmet Medierna i P1. Daniel Sjölin säger till sina tittare i Babel:

> Det är faktiskt inte första gången Liza Marklund rullas i fjädrar och tjära. Hon har kritiserats för sina fastighetsaffärer, hennes val av litterär agent – dömd för kvinnomisshandel en gång – och så kanske ni minns också från i höstas i Aftonbladet, Åsa Linderborgs jättedrapa om Marklunds förakt för arbetarklassen.

VISSA ARGUMENT som lyfts i debatten hör till den gamla kritiken mot Liza Marklund. Till exempel börjar man återigen tala om Liza Marklunds val av litterär agent, som möjligtvis är anmärkningsvärt, men inte hör hemma i diskussionen om Gömda. I en debattartikel i DN anklagar tre brottsofferexperter (en jurist, en brottsofferforskare och en psykolog) Liza Marklund för rasism, sexism och dubbelmoral. Hon svarar på samma plats två dagar senare och anser att det är "oetiskt", "ohederligt" och "opportunism" att de utnyttjar drevet för att "pådyvla [henne] åsikter [hon] inte har och lägga ord i[hennes] mun".

Denise Rudberg skriver i en text:

> Det som sker just nu tycker jag personligen är en otäck klappjakt på Liza Marklund, jag ogillar det starkt.

LISBETH LARSSON tycker också att debatten har fått märkliga proportioner.

– Diskussionen om Gömda är en pseudodiskussion som egentligen är där för att sätta dit Liza Marklund.

Liza Marklund uttrycker själv att debatten kännetecknas av ett "obehagligt och massivt hat".

Vi kan dra slutsatsen att det har varit ett drev i medierna efter Liza Marklund, men till stor del beror det på en helt annan sak, nämligen att Liza Marklund själv har gjort sig så otillgänglig för medierna, något som har öppnat upp för spekulationer och rena personangrepp.

Ekström: "Jag blir oerhört provocerad av att hon håller sig undan. Jag är provocerad av att hon håller sig med en marknads-och pressavdelning."

Om utsagan: Liza Marklund gömmer sig som i en bunker

GÖMDA-BRÅKET

– Allt hat är obehagligt

Liza Marklund bryter tystnaden i tv-intervju: Jag ångrar boktiteln

DET KAN VERKA FÖRVIRRANDE

Aftonbladet 18/1 2009

FRÅGAN SOM LIZA MARKLUND VÄGRADE SVARA PÅ

"Hon gömmer sig som i en bunker"

Josefsson till attack mot Liza Marklund

Hennes trovärdighet står på spel, tycker Janne Josefsson.

Attacken mot Liza Marklund

SIDAN 8

Aftonbladet 14/1 2009

I BÖRJAN AV januari säger Liza Marklund att hon vägrar vara villebråd i ett drev och att det är en orsak till varför hon inte ger sig in i debatten. När Mia sedan trädde fram med sin identitet ställer Liza Marklund upp på något fler intervjuer.

Janne Josefsson skyller Liza Marklunds låga profil på så kallade gate keepers och syftar då på Liza Marklunds pressagent Niclas Lövkvist. Det går helt enkelt inte att få direktkontakt med Liza Marklund. All kommunikation med medierna sker genom Lövkvist, något som retar Josefsson och andra journalister enormt.

Andreas Ekström upprörs av olika anledningar:

– Jag blir oerhört provocerad av att hon håller sig undan. Jag är provocerad av att hon håller sig med en marknads- och pressavdelning. Som journalist tycker jag att man ska ha oerhört goda skäl för att inte svara på en fråga. Om jag är på en fest och någon frågar mig vad jag får i lön så svarar jag. Det är principen, men inom det rimligas gräns så klart.

MONICA ANTONSSON har aldrig fått chansen att möta Liza Marklund i en debatt. I Babel säger hon: ”Jag önskar att hon [Marklund] hade gjort en Schyman istället för en Freivalds”. Och i en intervju i Aftonbladet: ”Jag förstår inte varför Marklund inte har erkänt som det var, då hade allt varit borta på en kaffekvart”. Många med Antonsson väntar på just den debatten, ”Antonsson vs Marklund”, för att få se vems argument som håller i den egentliga kraftmätningen. Men väntan är förgäves, Liza Marklund säger i Skavlan att hon inte tänker möta Monica Antonsson ens för en gemensam intervju.

Fredrik Skavlan påpekar för Liza Marklund att hon har betett sig precis som en affärsman eller politiker som utsätts för ett drev och hållit sig undan. Men Liza Marklund förklarar då, som hon brukar, att hon inte har haft något val. Det är tack vare att Mia trätt fram som hon nu ens kan bekräfta att det rör sig om rätt personer.

MATS BERGSTRAND ser en viss tendens i mediernas rapportering av Liza Marklunds agerande.

Liza Marklund anses tydligen ha en skyldighet att ställa upp i varje debattprogram som anordnas med anledning av kritiken mot hennes bok Gömda. Det utslungas en reflexmässig medial bannstråle mot dem som säger ”nej tack” till etermediernas propåer.

MEN ENLIGT många gör Liza Marklund det mest basala felet när hon inte går ut och möter kritiken.

Andreas Ekström tror att det leder till att debatten inte heller kan betecknas som slut.

– Jag tror att Liza Marklund får svårt att driva ett författarskap eller vara kolumnist utan att ha pratat mer om det här. Hon kanske måste skriva en helt ny bok om det här först. För nu när jag ska läsa någonting av henne så känns det som att: Vänta lite här, jag har några frågor att ställa till dig först. Vi är inte klara.

– Jag tror att hon [Marklund red:s anm] är i grunden skakad av det här. Som politisk röst så tror jag att hon har oerhört lång uppförsbacke, särskilt i de frågor som ligger henne varmt om hjärtat.

Om utsagan: Frågan om mäns våld mot kvinnor är skadad

I SAMTAL med de två journalister som mötte Gömda när boken kom ut 1995, Åsa Hammar som recenserade boken för Arbetaren och Ylva Bergman som intervjuade Mia för Aftonbladet, påpekar de båda två hur otroligt viktig den samhälleliga kontexten var för hur boken togs emot. 1995 låg frågan om mäns våld med kvinnor högt upp på dagordningen och vissa tog emot boken som ett direkt inlägg i den debatten. Än i dag står det politiska budskapet i Gömda starkt och boken beskrivs ofta som en politisk sanning. Liza Marklund skriver själv på DN Debatt att ”syftet med boken Gömda var att låta en misshandlad kvinna tala till punkt”.

En kvinna som kallar sig Marianne, och uppger att hon levt under skyddad identitet, skriver i en insändare i Aftonbladet: ”Jag känner idag tacksamhet mot både Mia Eriksson och Liza Marklund över att boken skrevs.” För Marianne var Gömda ”en väckarklocka och en varning om vad som kunde hända oss”. Hon tycker att man har missat den aspekten i diskussionen och att debatten har fastnat i Gömdas sanningsanspråk: ”Att leva totalt isolerad från sin omgivning och att inte kunna umgås med andra människor är ett grymt öde. Det är något som jag tycker borde diskuteras i debatten kring Gömda.”

OAVSETT OM boken Gömda är sann eller inte så har den haft betydelse för kvinnor i liknande situation. Vad vissa röster i dagens debatt om Gömda varit rädda för är att debatten om sant eller falskt i Gömda kommer leda till att frågan om mäns våld mot kvinnor förlorar i styrka. Enligt författaren och journalisten Åsa Mattsson, bland andra, är ”det värsta” med debatten att frågan om mäns våld mot kvinnor riskerar bli förstörd och att kvinnor inte blir trodda. Ulrika Kärnborg, författare och kritiker, medverkar i Babel i SVT och tycker att Liza Marklunds trovärdighet i den politiska frågan inte kan avfärdas.

Men även om vissa av de här anklagelserna som riktas mot Marklund är sanna, så behöver det i och för sig inte betyda att engagemanget under alla dessa år för slagna kvinnor, att det inte varit äkta […]

MONICA ANTONSSON menar att epitetet ”en politisk sanning” inte motiverar att man ljuger.

Liza Marklund i sin tur anser att det är Monica Antonsson och inte hon själv som kan ha skadat frågan.

Det sorgligaste i debatten är att Antonssons bok kan göra att minnet av den här debatten är att misshandlade kvinnor ljuger.

LISBETH LARSSON tycker att kritiken mot Liza Marklund i detta fall är orättvis.

– Jag har tyckt att hon har varit väldigt modig och gått ut och diskuterat saker som mäns våld mot kvinnor. Hon har använt sin framgång för att ta upp vissa frågor. Nu vill man sätta dit henne för manshat. Jag har bara väntat på det. Jag har följt debatten i GP och DN och där moraliserar man över Liza Marklund, och det gör man ju gärna med den som själv moraliserar.

FRÅGAN OM mäns våld mot kvinnor är bara ett av alla sidospår debatten har tagit, ändå känns det typiskt. Gömda gavs trots allt ut för 14 år sedan och den politiska inverkan den kan ha haft var troligtvis överspelad redan innan debatten. Men visst finns det en verklig fara här, och den uttrycks som att en oerhört känslig politisk fråga kan förstöras av en kvasidebatt om småfel i en populär bok.

Argumentets förespråkare antyder att det är Liza Markunds fel att debatten nu förstör frågan. Genom att inte hon inte har skött sin bok på ett lämpligt sätt så får det stora konsekvenser så här långt senare. Det framstår som om man nästan vill straffa Liza Marklund genom att explicit påpeka att det är hon själv som har förstört sin egen hjärtefråga. Överlag presenteras argumentet om mäns våld mot kvinnor ytligt och tyvärr blir det därför aldrig riktigt intressant.

Om utsagan: Antonssons bok är en partsinlaga

Monica Antonsson i Aftonbladet 14/2 2009

LIZA MARKLUND ifrågasätter Antonssons framställning av Mia och menar att hennes uppgifter bygger på samtal med Mias två före detta partners.

Hennes [Monica Antonssons red:s anm] bok är rörig och utgör en partsinlaga precis som Gömda, men utger sig för att vara en journalistisk produkt. Den hävdar på fullt allvar att den säger sanningen och ingenting annat än sanningen på ett objektivt sätt.

I MEDIERNA i P1 citeras Liza Marklunds talesman som ”sagt att Monica Antonssons bok är en del i en infekterad vårdnadstvist”. Mia avfärdar också Antonssons bok som partisk. Monica Antonsson själv säger att ”allt i min bok går att kolla upp”.

MONICA ANTONSSON var en av de journalister som i vintras nominerades till Grävande journalisters pris Guldspaden. Även om hon inte vann, är det ett starkt tecken på att hennes bok inte helt kan avfärdas. Bakom Mia – Sanningen om Gömda ligger ett verkligt och tungt journalistiskt arbete. Trots att hon i hela boken utgår från uppgifter om en person, Mia, som själv inte får komma till tals och möta dessa.

Om utsagan: Bloggosfären har drivit frågan, annars skulle det ha varit tyst

EN SKRIBENT skriver i slutet av december 2008:

Just nu rasar kulturens motsvarighet till FRA-debatten på nätet […] Förmodligen har de rätt, det finns en del vänskapskorruption och syltryggsmentalitet i branschen och tystnaden är märkligt. Men det bloggarna inte själva verkar förstå är att makten inte enbart innehas av medierna utan numera ligger även hos dem. Tack vare nätrötterna kan inget tigas ihjäl längre, allt kommer ut vare sig det är politiskt korrekt eller ej.

JAN GUILLOU är av en annan åsikt, i Aftonbladet skriver han att ”förtal och hatspyor är vare sig nytt eller demokratiskt, det nya är bara den mer effektiva distributionsformen”. Guillou anser att medierna bör bli mer skeptiska till bloggfenomen och på så sätt bibehålla den egentliga och verkliga journalistiska makten.

DN SKRIVER apropå den riktade kritiken från bloggarna (om att debatten kring Gömda inte tas in av redaktionerna) att det har bildats ”ilska och misstro i bloggosfären” och att detta resulterat i ”en ny, egen variant av drevjournalistiken”:

En möjlighet att bryta denna misstänksamhetens onda cirkel är att bli öppnare kring vad en redaktion gör. Det finns ingen absolut sanning som säger vilket urvalet av nyheter, berättelser, åsikter ska vara. Den insikten finns på redaktioner, och förhoppningsvis också bloggosfären.

VAD SOM tydligt kommit fram i Gömda-debatten är redaktionernas osäkerhet i hur de ska hantera ett drev som till stor del utspelas på nätet. Journalister och redaktioner känner sig manade att gå ut och försvara sin roll och hävda sig själva gentemot bloggarna. Efter att bloggarna drivit frågan i flera månader lyfte ändå till slut riksmedierna upp debatten på sin egen dagordning och det rejält. Men det är uppenbarligen fortfarande ovant för redaktionerna att de vid sidan om sig själva har internet, ett eget och obegränsat forum för kritik och drev.

Om utsagan: "Medierna håller Liza Marklund om ryggen"

EN SKRIBENT konstaterar:

Med tanke på att Gömda är en storsäljare och Mias symbolvärde för misshandlade kvinnor är stort borde riksmedia ha kastat sig över storyn. I stället är det skrämmande tyst […]

Det uppmärksammades av flera att Monica Antonssons bok Mia – Sanningen om Gömda inte recenserades av kulturredaktionerna och togs som ett tecken på att riksmedierna höll sig undan nyheten om Gömda. Ingegärd Waaranperä skriver i DN att hon inte alls ser något märkligt med att boken inte recenseras, eftersom den inte hör till den typ av böcker som man normalt recenserar på kultursidorna.

I januari skriver Staffan Heimersson i Aftonbladet den artikel som senare av några bloggare betecknas som den allra första artikeln i riksmedia som tog debatten på allvar.

Likheterna mellan IB-affären, Geijerskandalen, Alcalásvindeln och Marklundsfejket är slående. I alla fyra fallen följer etablissemangets reaktion samma mönster. Fint folk sluter sig samman, höjer klubban och krossar budbäraren. Detta är en defekt på vår nationalkaraktär. I kampen mellan David och Goliat håller vi på Goliat.

Heimersson menar att Liza Marklund är vår Goliat. PR-konsulten Paul Ronge är en av dem som i riksmedierna talat mest om att de stora redaktionerna håller Liza Marklund om ryggen. Han menar att det beror på att situationen är ovanlig.

Jag tror att det är så att man är väldigt ovan att behandla journalister som makthavare på det viset som vi gör med andra personer, som Mona Sahlin, Rosengren och andra.

SOM BEVIS på att Liza Marklund vilar tryggt i de stora redaktionernas varma famn nämns gång på gång hennes kontakter i mediebranschen. Till exempel pratar man om att Jonas Gummesson, ansvarig utgivare på TV4, är god vän med Liza Marklund och lånade hennes lägenhet i Gamla Stan när han låg i skilsmässa, och dessutom har lånat hennes hus i Spanien. Ett annat exempel är Torbjörn Larsson, chefredaktör på DN, som sitter i styrelsen för Piratförlaget där Liza Marklund är en av ägarna. Underförstått är även att Liza Marklund har en mängd andra kontakter inom medierna från sin tid på bland annat TV4. Man påpekar också att hon fortfarande är en välbetald krönikör på tidningen Expressen.

Både medierna själva och Liza Marklund tillbakavisar dessa påståenden bestämt. Andreas Ekström på Sydsvenska Dagbladet tycker att det är en befängd anklagelse:

– Hur då? Skulle vi ha telefonkonferenser på måndagar mellan redaktionerna och sedan bestämma: skriv inte om det här. Det fungerar inte så.

LIZA MARKLUND säger att det skrevs ganska mycket i frågan också före jul, men hon tycker att medierna blev bakbundna när anklagelserna kom om att riksmedierna höll henne om ryggen. Då blev de tvungna att skriva ännu mer, ”jättemycket”, om debatten.

Något som är iögonfallande med Gömda-debatten är att på båda tidningarna som ligger till grund för vår undersökning, Aftonbladet och DN, känner redaktionen sig så manad av debatten att de i båda fall går ut och kommenterar skriverierna i tidningen. I Aftonbladet motiverar Jan Helin publicering av artiklar två gånger, dels när tidningen först skriver om Monica Antonssons bok, och dels när de publicerar den stora intervjun med Mia. DN skriver på ledarsidan om sin egen roll i förhållande till bloggarna, nästan som ett försvarstal riktat till bloggosfären, angående ”Marklundaffären”.

GÖMDA

och den litterära metamorfosen

I 14 år hade Gömda, för bibliotekslånetagarna, varit en faktabok om kvinnomisshandel. Nu är den en ren roman. En av de tydligaste konsekvenserna av Gömda-debatten kom den 19 januari i år när Bibliotekstjänst gav beskedet att de omklassificerar Gömda från fack- till skönlitteratur. Ann-Marie Säfvestad, katalogisatör på Bibliotekstjänst i Lund, har haft hand om Gömda, och dess efterföljare, sedan den gavs ut första gången på Bonnier Alba 1995.

– NU ÄR DET väldigt länge sen, men jag kan inte påminna mig att vi upplevde att det var något problem med Gömda, säger Ann-Marie Säfvestad.
– Den var en fackbok bland alla andra. I lektörsomdömet [lektören är den som skriver omdömet om en bok, ungefär som en recension, red:s anm] som gavs så presenterades den som en reguljär fackbok och Kungliga biblioteket klassade den likadant. Vi hade inga kontakter med vare sig förlaget eller författaren, och vi fick heller inga reaktioner från biblioteken vilket man normalt skulle få om det var något problem med klassificeringen.

Ann-Marie Säfvestad berättar att man på Bibliotekstjänst, eller BTJ som det också kallas, klassificerar cirka ”5000-7000 svenska vuxentitlar” per år.

– Gömda var en oproblematisk bok för oss. Den bara flöt igenom här, säger hon.

Hon berättar att hon vid klassificeringen av Gömda gick tillväga precis som brukligt på BTJ. Då tittar katalogisatören på titeln och annan information på boken som kan spela roll, till exempel omslagstext. Man bedömer alltså de delar som litteraturvetare kallar för peritext som tillsammans med epitext utgör paratexten.

– Sedan läser man naturligtvis boken, men inte från pärm till pärm, det finns det ingen tid till, utan man gör nedslag här och där, säger Ann-Marie Säfvestad.

GÖMDA KLASSIFICERADES av BTJ som facklitteratur under V, Medicin, eller mer bestämt Vnam, Kvinnomisshandel. Enligt Ann-Marie Säfvestad spelade Liza Marklunds yrkesroll som journalist ingen större roll för denna klassificering.

– Det är möjligt att det hade gjort det om vi hade haft något problem med boken, om vi inte hade kunnat avgöra om det var en berättelse eller en biografi. Det är rätt så vanligt att ovanliga levnadsöden skrivs ned av professionella skribenter eller så kallade spökskrivare. Möjligen var hennes roll som journalist en markör på att det här är en biografi eller fackbok, men det hade ingen avgörande betydelse för klassificeringen av Gömda.

När BTJ får in en bok som de är osäkra på hur de ska klassificera, vilket de aldrig var med Gömda, så följer man oftast samma tillvägagångssätt.

– Vi hör inte av oss till författare och förlag eftersom vi misstänker att de har ett kommersiellt intresse av att klassa böcker

"Det var en fackbok bland alla andra."

på ett visst sätt. Men däremot kan vi titta i bokhandlarnas artikeldatabas Bokrondellen eftersom förlaget nämligen måste ange en ämneskategori för böckerna som de lägger in där. Om vi har olika saker både på plus- och minussidan för hur vi ska bedöma en bok, så väger detta in. Sedan har vi även möjligheten att invänta lektörsomdömet. Om lektören bedömer den som en skönlitterär berättelse så får man ta hänsyn till det.

I särskilda fall väger man även in vad som är skrivet i medierna om en bok.

– Är det så att man är osäker på en klassifikation då tittar man runt på nätet för att se om det är något skrivet i medierna. Men oftast är det inte det, för vi får böckerna väldigt tidigt. Men när det gällde, till exempel, Maja Lundgrens bok [Myggor och tigrar, red:s anm], så satt jag

Ann-Marie Säfvestad

Foto: Privat

"Till exempel har ju Gömda ett väldigt speciellt förord, där det verkligen slås fast att det

här en sommar och hade ganska diffusa begrepp om vad det var för bok. Efter bara några dagar startade debatten om hennes 'roman'. Det blev sådan konsensus i beteckningen av hennes 'roman' att jag insåg att jag också var tvungen att klassa den som en roman.

ÅR 2000 GAVS Gömda ut på ett nytt förlag, omarbetad, kraftigt nedkortad och med ett författarnamn struket på förstasidan. Trots det gjorde Bibliotekstjänst ingen omvärdering av sin tidigare klassificering.

– Nej, det gjorde vi inte. Den var visserligen då lite förkortad, lite bearbetad. Men i övrigt fanns många saker kvar. Till exempel har ju Gömda ett väldigt speciellt förord, där det verkligen slås fast att det här är en sann historia. De här sakerna gjorde att det inte fanns någon anledning att omklassificera boken. Har man dessutom ett signum på den första upplagan av en bok så är regel att man sätter andra upplagan på samma, för man vill ha ordning i biblioteken. Det var alltså inte aktuellt. Man håller fast vid den klassifikation som var, helt sonika.

2004 KOM ASYL, med undertiteln "den sanna fortsättningen på Gömda". Den klassificerades som skönlitteratur, medan Gömda fick ligga kvar på sin gamla klassificering.

– Vi uppfattade nog att den nya boken, Asyl, hade förändrat karaktär jämfört med den första. Jag minns det här lite bättre än Gömda. Jag vet att vi var osäkra på hur vi skulle bedöma Asyl första gången boken var inne som korrektur, men den låg preliminärt på samma signum som Gömda. När vi sedan tittade på innehållet, så kändes den inte helt trovärdig. Det var lite för fantastiska historier. Kunde det verkligen vara fakta? I sådana fall har vi möjlighet att invänta lektörens omdöme för att se hur denne har uppfattat boken. Lektören beskrev i detta fall boken som en bland-

Foto: Rebecca Heimann

här är en sann historia."

ning mellan fakta och fiktion och att det var svårt att avgöra vilket som var vilket. Då kunde inte vi heller betrakta den som fakta. Den innehöll för mycket fiktiva element, säger Ann-Marie Säfvestad.

– På detta fick vi reaktioner från biblioteken, eftersom de tyckte att böckerna skulle klassas likadant. De tyckte inte att den första kunde stå på V [medicin, red:s anm] och den andra som H [skönlitteratur, red:s anm]. De tyckte att det var olämpligt. Men vi vidhöll vår klassificering. Det blev ännu klarare när följande bok kom [Mias hemlighet, red:s anm], och de övriga titlarna [Mias systrar och Emma – Mias dotter, red:s anm], att de alla skulle stå på skönlitteratur.

Men den 19 januari 2009 skriver Bibliotekstjänst alltså på sin hemsida:

> De senaste veckorna har det pågått en debatt i media om boken Gömda av Liza Marklund och Maria Eriksson. Dess karaktär av fackbok har ifrågasatts och det har hävdats att den innehåller många fiktiva inslag. Även förlag och en av författarna medger nu den fiktiva karaktären. […]I ljuset av de uppgifter som nu framkommit har BTJ såväl som nationalbibliografin beslutat ändra klassifikationen till skönlitteratur (Hc.01). […]Eftersom vi bedömer ändringen som brådskande kommer vi i detta fall att frångå de normala rutinerna kring ändrat huvuduppslag (ÄHU) och med början måndag 19 januari starta rättningsarbetet och med början fredag 23 januari börja utskicket av poster till bibliotek med avtal om Bibliografisk service.

ENLIGT ANN-MARIE Säfvestad är det mycket ovanligt att en bok omklassificeras så långt i efterhand, men hon berättar om ett liknande fall som utspelade sig 2004. Då hette författaren Norma Khouri, och boken, som handlade om hedersmord, hette Förlorad heder (i Australien Forbidden Love, i USA Honor Lost).

– Det var en australiensisk författare [författaren var amerikan, men är idag boende i Australien, red:s anm] som skrev en bok om en kvinna i ett arabland, som det stod en sann historia på. Men när grävande journalister i Australien synade boken visade det sig att den var påhittad från början till slut.

Även denna bok hade BTJ klassificerat som en fackbok. Avslöjandet kom ungefär ett år efter att boken gavs ut första gången och i medier över hela världen benämndes boken nu som ”hoax” (ungefär bluff). Även i Sverige, minns Ann-Marie Säfvestad.

– Det var en del tidningsskriverier just då. Biblioteken hörde av sig till oss och ville uppmärksamma oss på det, och vi klassificerade om boken som skönlitteratur. Men den här boken hade inte alls samma sprängkraft [i Sverige, red:s anm] som Gömda.

I fallet Förlorad heder, som har flera gemensamma nämnare med Gömda, tog det ett år. I Gömdas fall 14 år.

– Det är unikt för Gömda att det tog så lång tid. Och hade det inte blivit sådant hallå kring Antonssons bok så hade klassificeringen legat kvar, säger Ann-Marie Säfvestad.

TROTS ATT DESSA båda böcker båda hade undertiteln ”sann historia” så tycker Ann-Marie Säfvestad inte att den typen av böcker brukar vara besvärliga överlag.

– De har ofta fotografier på omslaget och inuti boken som markerar fakta. En hel del av böckerna är översatta från engelska och ett danskt förlag har en hel serie med ’en sann historie’. Då tittar vi på hur originalen [i respektive land, red:s anm] har blivit klassade och det är inte så besvärligt. Däremot är det problem med de böcker som inte ger någon vägledning, vare sig när man läser baksidestexten eller förordet. Den typen av lite mer diffusa böcker har ökat på senare år.

Den sortens böcker som Ann-Marie Säfvestad beskriver är sådana som Bo G Jansson absolut hade betecknat som faktion. Ann-Marie Säfvestad tror dock inte att den benämningen kommer tas in i bibliotekens klassificeringssystem.

– Nej, det är väldigt svårt att införa någon sådan kategori. Jag gissar att svårbedömbarheten är stor och att man för att kunna avgöra hur boken ska klassificeras i dessa fall måste tränga rätt så djupt ned i texterna. I praktisk verksamhet är det ganska svårt att genomföra detta.

När hon själv avgör hur hon ska läsa böcker med otydlig genretillhörighet utgår hon från paratexten.

– Jag närmar mig dem nog privat precis som jag gör i mitt jobb. Jag tittar på utsidan, på titel och omslagstexten och så utgår jag från den information jag får där. När jag får den information som jag får på Gömda då läser jag den som fakta. Man får inte glömma att de flesta har den där vardagliga synen på vad som är sant och inte.

Även fast hon 1995 läste Gömda som en fackbok har hon inte utgått från att människor har läst boken som sann ner i minsta detalj.

– Det är klart att man på något sätt har dramatiserat eller gestaltat det på ett visst sätt. Författarna gestaltar på så olika sätt, men det är ingenting vi har hakat upp oss på vad gäller Gömda. Man kan inte förvänta sig att allting ska vara 100 % sant eller äkta. Det måste ju finnas en gräns, eller hur?

Rebecca Heimann

KV

Många har känt sig lurade av boken Gömda. Vissa till den grad att de anmält den till Konsumentverket. Mattias Grundström är jurist på verket och var den som fick anmälningarna på sitt bord. Han förklarar varför boken inte kan bli fälld.

– MAN KUNDE konstatera av det material som fanns i ärendet att det som folk klagade på var att uttalanden gjorts på själva boken Gömda [dvs ”en sann historia”, red:s anm]. Och böcker går under TF [tryckfrihetsförordningen, red:s anm] om de uppfyller vissa formkrav. Man måste skriva ut vem som står bakom utgivningen, ort och år, säger Mattias Grundström.

Allt som står på bokomslag går in under tryckfrihetsförordningen och är därmed grundlagsskyddat. Den lag som Mattias Grundström använder i sitt arbete är marknadsföringslagen och den är till för att bedöma reklam och annat med rent kommersiella syften. Att boken har benämnts som ”en sann historia” även i tidningar är inte heller relevant.

– Om det är en tidningsintervju är det också svårt eftersom tidningen är skyddad av samma grundlag som boken. Men om man hade stått på en bokmässa och sagt till människor att ”den här boken är en sann historia” då hade det framträdandet, men fortfarande inte boken i sig, kunnat bli fällt, säger Mattias Grundström.

SANNA HISTORIER är populära och självklart finns det då en risk att författare och förläggare utnyttjar lagen för att sälja fler böcker genom att trycka ”en sann historia” på framsidan. Det är svårt att bevisa det kommersiella syftet i sådana fall, säger

ur 1:a kapitlet i Tryckfrihetsförordning (TF):

5 § Denna förordning äger tillämpning å skrift, som framställts i tryckpress. Den skall ock tillämpas å skrift, som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande, om
1. utgivningsbevis gäller för skriften; eller
2. skriften är försedd med beteckning, som utvisar att den är mångfaldigad, samt i anslutning därtill tydliga uppgifter om vem som har mångfaldigat skriften och om ort och år för mångfaldigandet.

ur Marknadsföringslag:

2 § Lagen tillämpas då näringsidkare marknadsför eller själva efterfrågar produkter i sin näringsverksamhet. […]

10 § En näringsidkare får vid marknadsföringen inte använda sig av felaktiga påståenden eller andra framställningar som är vilseledande i fråga om näringsidkarens egen eller någon annans näringsverksamhet. […]

Mattias Grundström, och han tycker att friheten att få uttrycka sig är central.

– Man bör få berätta sin historia och det bör finnas ett starkt rättsligt skydd för det. Man ska vara väldigt försiktig med att använda reklamlagar [som marknadsföringslagen, red:s anm] på böcker, säger han.

– I allmänhet så ska man få formulera sig lite fel utan att myndigheter är på en.

Gömda är inte ensam om att påstå sig vara en sann historia. Det finns hur många liknande böcker som helst, men Mattias Grundström tror inte att uppmärksamheten kring Gömda och Konsumentverket kommer leda till att det rasar in massvis med anmälningar mot sanningslitteraturen. Däremot tror han att författare i framtiden kommer ta ett eget och större ansvar för vad som står på deras böcker.

Martin Hanberg

Mattias Grundström.

Foto: Hans Lundin, Konsumentverket

Hittills har Konsumentverket fått in 8 anmälningar mot Gömda. Anmälningarna är offentliga handlingar. Tre av dem är identiska, men med skilda namnunderskrifter. Här är några citat ur dem.

Marknadsföringen av dessa böcker använder ”Gömda en sann historia” som plattform för uppföljarna och om inte dem hade haft ”Gömda” då hade jag inte inhandlat dessa böcker. Jag ber därför om KO skall hjälpa mig att få inbetald likvid för dessa böcker tillbaka och att förlaget anvisar till mig på vilket sätt samt betalar för returneringen av dessa böcker.

Efter att ha läst Monica Antonssons bok, Mia sanningen om Gömda, som dokumenterar hela Mia Erikssons liv är det uppenbart att böckerna inte är sanna. I boken får alla de berörda myndigheterna chansen att yttra sig och då visar det sig att böckerna Gömda och Asyl är ren fiction. Jag önskar en utredning i frågan om falsk varudeklaration för böckerna Gömda och Asyl.

Hejsan! Ni har antagligen fått in en hel del anmälningar mot piratförlaget vid detta laget, och här får ni en till. Det handlar så klart om bökerna (sic) ”Gömda och Asyl” som jag enbart köpte i tro om att (som de påstod att de var) de var sanna, vilket de uppenbarligen inte är. Det har numera förlaget bekräftat i media.

JK

Hos Justitiekanslern, JK, har det under det senaste halvåret kommit in flera anmälningar som på något sätt har med Liza Marklund och Monica Antonsson att göra. Den enda som har lett till förundersökning om brott är den anmälan som Mia gjorde mot Monica Antonsson.

MIA HÄVDAR att Antonsson har brutit mot det källskydd, eller meddelarskydd som det heter i lagboken, som hon gett Mia.

Peter Winge är jurist och arbetar som hovrättsassessor hos JK. Han förklarar att anmälan inte handlar om huruvida den misstänkte indirekt avslöjat Mias verkliga identitet eller inte.

– Det handlar om att röja den som varit källa till uppgifter. Man röjer var man fått det ifrån, inte Mias identitet, säger han.

Peter Winge kan inte bekräfta att det verkligen är Monica Antonsson som man inlett en förundersökning mot och hänvisar till förundersökningssekretessen. Trots det har tidningar skrivit att det är just Antonsson det gäller. Det förklarar Winge med att man inte kan hindra att folk själva berättar att de blivit anmälda.

– Det jag har läst är att en person har gått ut och sagt att den är anmäld för brott och det kan ju inte vi hindra.

FÖRUNDERSÖKNINGEN görs inte av JK själv, Göran Lambertz, utan av en allmän åklagare som får det tilldelat till sig. I det här fallet heter hon Tora Holst och arbetar på Västerorts åklagarkammare i Stockholm. Åklagaren, tillsammans med polis, bedriver förundersökningen på samma sätt som vid vilket annat brottsmål som helst, bland annat genom att hålla förhör. Sedan lämnas undersökningen över till JK som beslutar ifall åtal ska väckas. I tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål är han den enda åklagaren i Sverige som får väcka åtal.

Brott mot meddelarskyddet tillhör tryckfrihetsförordningen och blir därmed ett grundlagsbrott. Sådana brott bör betecknas som allvarliga, säger Peter Winge, men berättar samtidigt att påföljderna inte blir mer än böter eller fängelse i högst ett år. Anmälningar av brott mot meddelarskyddet är inte särskilt vanliga.

– Jag har hittat ett 10-tal anmälda fall

Dagens Nyheter 12/12 2009

Marklunds ”Mia” JK-anmäler journalist

BÖCKER. I dag släpps journalisten Monica Antonssons boken

9 december anmäler Mia Eriksson Monica Antonsson till JK för att hon i arbetet med Mia – Sanningen om Gömda brutit mot det källskydd hon gett Mia vid tidigare intervjuer.
19 december inleder JK en förundersökning, mot Monica Antonsson, som fortfarande pågår.
22 december skickar Elisabeth Hermon en anmälan till JK mot Liza Marklund för brott mot källskydd och tystnadsplikt.
16 januari blir det klart att inget åtal väcks mot Liza Marklund. Preskriptionstiden har gått ut och brottet är inte tillräckligt allvarligt, anser JK.
18 mars bestämmer JK att inte heller väcka åtal mot en socialsekreterare i Oxelösund som lämnat uppgifter till Monica Antonsson och i en TV4-intervju. Sekreteraren anmäldes av åklagarkammaren i Nyköping.

KÄLLOR: Aftonbladet, Dagens Media och Södermanlands Nyheter

till JK de senaste fem åren. Det är alltså anmälningar, inte åtal, säger Winge.

Ett av fallen som aldrig ledde till någon förundersökning var den som åklagarkammaren i Nyköping gjorde mot en socialsekreterare i Oxelösund. Socialsekreteraren misstänktes ha lämnat sekretessbelagda uppgifter till Monica Antonsson och en reporter på TV4. Peter Winge förklarar vad det nedlagda ärendet gällde.

– Det handlar om brott mot tystnadsplikten. I sekretesslagen finns uppgifter om vad som gäller för tystnadsplikt inom socialtjänsten. Men det är en snårig lagstiftning, säger han.

DET SNÅRIGA ligger i att även tryckfrihetsförordningen har bestämmelser för vad som händer om en person med flit lämnar uppgifter den inte får lämna på grund av tystnadsplikt. Man måste alltså ha koll på flera lagar samtidigt.

Normalt sett går grundlagen före andra lagar, men i det här fallet hade socialsekreteraren kunnat bli dömd för brott ändå eftersom den grundlagsskyddade meddelarfriheten inte gäller för lämnande av de sekretessbelagda uppgifter där tystnadsplikt gäller. Men det blev inte ens någon förundersökning mot socialsekreteraren eftersom JK såg att uppgifterna som han/hon hade lämnat inte var förbjudna att föra vidare.

GÖMDA BÖRJAR BLI en gammal bok, den första utgåvan kom 1995. Trots det har det dröjt ända till nu med människors krav på rättsliga konsekvenser. Enligt Peter Winge verkar det inte ha gjorts några anmälningar före dem som inkommit det senaste halvåret.

– Nej, inte såvitt jag känner till, varken de senaste månaderna eller längre tillbaka. I medierna verkar en del uttala sig om att det är konstigt att anmälningarna kommer först nu, 13 år efter boken kom. Det skulle ju tala för att det inte gjorts tidigare.

Martin Hanberg

Märit

I Sverige finns det bara en bok som blivit åtalad och fälld för tryckfrihetsbrott. Författaren heter Ing-Marie Eriksson (född 1932) och hon åtalades för förtal på grund av sin debutroman Märit från 1965. I romanen beskrev hon sina upplevelser från den by i Jämtland där hon växte upp och Märit är en förståndshandikappad flicka som Ing-Marie lekte med som barn. Det var Märits släktingar som anmälde Ing-Marie Eriksson för förtal, inte för det sätt på vilket hon framställde flickan utan bilden av flickans släktingar som i romanen behandlar Märit ganska illa. Eftersom det var en liten by kunde alla i trakten, när romanen kom ut, såklart lista ut vilka personer som författaren syftade på. Eriksson blev dömd för "otillåtet yttrande i tryckt skrift" och skadeståndet blev 22 000 kr vilket betalades av förlaget.

Ing-Marie Eriksson är fortfarande aktiv som författare. Hennes senaste roman, När kastanjerna blommar i Paris, gavs ut 2004. Även den har självbiografiska inslag.

KÄLLOR: Biblioteket (Sveriges Radio P1) och Albert Bonniers Förlag.

ur Tryckfrihetsförordning

3:1 § Författare till tryckt skrift vare ej skyldig att låta sitt namn eller sin pseudonym eller signatur utsättas å skriften. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning beträffande den som lämnat meddelande […] så ock i fråga om utgivare av tryckt skrift som ej är periodisk.

3:5 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet mot författarens eller […] mot utgivarens eller meddelarens vilja på tryckt skrift sätter ut dennes namn, pseudonym eller signatur eller åsidosätter sin tystnadsplikt […] döms till böter eller fängelse i högst ett år. Till samma straff döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet på skriften såsom författare, utgivare eller meddelare sätter ut namnet på eller pseudonym eller signaturen för annan person än den verkliga författaren, utgivaren eller meddelaren.

7:3 § Om någon lämnar meddelande […] eller […] medverkar till framställning, som är avsedd att införas i tryckt skrift, såsom författare eller annan upphovsman eller såsom utgivare och därigenom gör sig skyldig till […]
3. uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt i de fall som angivas i särskild lag, gäller om ansvar för sådant brott vad i lag är stadgat.

ur Sekretesslag

5:1 § Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till
1. förundersökning i brottmål […]

7:4 § Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om
enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att
uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom
eller henne närstående lider men. […]

ur Brottsbalk

Om tjänstefel m.m.

20:3 § Röjer någon uppgift, som han är pliktig att hemlighålla enligt lag eller annan författning eller enligt förordnande eller förbehåll som har meddelats med stöd av lag eller annan författning, eller utnyttjar han olovligen sådan hemlighet, dömes, om ej gärningen eljest är särskilt belagd med straff, för brott mot tystnadsplikt till böter eller fängelse i högst ett år.

Den som av oaktsamhet begår gärning som avses i första stycket, dömes till böter. I ringa fall skall dock ej dömas till ansvar.

Med rätt att ljuga

GÖMDA ÄR EN BOK som är svår att genrebestämma och definiera. Detsamma gäller för många av verken från författarna Lotta Lotass och Gunnar D. Hansson. Själva känner de inget behov av att sätta namn på vad de håller på med – vilket inte ska tolkas som att de själva inte vet vad de gör.

– Med mig dök ordet ”genreöverskridande” upp tidigt och då låter det som att jag blandar hursomhelst. Det stämmer inte eftersom jag tror att jag vet vad jag vill åstadkomma, säger Gunnar D. Hansson.

Det är tydligt att initiativet till att kategorisera verken inte alltid kommer från upphovsmakaren själv.

– Det finns en vilja av att det ska vara någonting, en roman eller en diktsamling. Förlagen och BTJ [Bibliotekstjänst] vill att det ska kallas någonting. Man letar efter en markör, något som ska stå på boken, säger Lotta Lotass.

Medielogiken som vill att saker ska vara snabba, korta och lättfattliga kan lätt tvinga in författare och böcker i trånga genrehörn.

– En mediefara är att man, som författare, alltför snabbt blir varumärkesbestämd och genrebestämd, säger Gunnar D Hansson.

Både han och Lotta Lotass har själva ingen lust att få någon stämpel på sig även om de kan tänka sig att andra författare kanske tycker om att bli definierade.

– Då får man en bild av sig själv som man kan hålla sig fast i, säger Lotass.

VI TRÄFFAR FÖRFATTARNA i ett seminarierum på Konsthögskolan Valand i Göteborg. Här håller Litterär gestaltning till, författarutbildningen där Gunnar D. Hansson är lärare och där Lotta Lotass tidigare arbetade som handledare. När de sitter och pratar och bollar tankar med varandra får man intrycket av att de känner varandra ganska väl.

Tillsammans med några andra är de medlemmar i den ideella föreningen Autor som ger ut böcker och dessutom publicerar texter i det nätbaserade projektet Autor Eter. Verken som publiceras på Autor Eters hemsida kommer inte ges ut i traditionell bokform vilket är svårt att förstå för många läsare.

– Den vanligaste frågan vi får till vår e-post är ”När finns boken att köpa?”, säger Lotta Lotass.

Hittills är det bara Hansson och Lotass som skrivit på hemsidan, men framöver kommer fler av föreningens medlemmar lägga upp verk där. Var slutar texten? är namnet på den essä som Gunnar D. Hansson skrivit för projektet. Redwood och Hemvist kommer från Lotta Lotass och i höst tillkommer Kraftverk.

Verken utgår från hennes stora vykortssamling och alla korten har hon köpt på sidor som Ebay och Tradera. Redwood-korten, som tog ungefär ett år att samla ihop, pryds av fotografier på redwood och andra amerikanska jätteträd, bilderna i Hemvist är fotografier av gamla mentalsjukhus i USA och Kraftverk är inspirerat av vykort på kraftstationer.

Till bilderna skriver Lotass texter som är ganska olika i sin stil. Vissa påminner om poesi och andra mer om journalistik. Det är svårt att sätta fingret på vad Redwood och Hemvist egentligen är för slags litteratur.

– Det är ingen genre och det är väl det som är spännande med Autor Eter, säger Lotta Lotass.

Som exempel på hur nära hon ibland kommer journalistiken kan man plocka ett utdrag ur texten om John Jacob Astor, som var en historiskt verklig person.

Det stora trästycket kallas The Astor Cut. John Jacob Astor slog en gång vad om att han kunde framställa ett bord, stort nog att rymma en festmåltid, byggt av en solid, i ett stycke utskuren träskiva från ett redwoodträd. Detta trästycke skeppades till London, där det slipades till en bordsskiva och försågs med ben. Nu står det i Hyde Park. […]

från Redwood 36:99, 36:100

ANLEDNINGEN TILL VARFÖR de använder sig av Internet, och inte vanliga böcker, i projektet är framförallt tillgänglighet.

– Det blir ett möte ansikte mot ansikte mellan texten och läsaren, säger Lotta Lotass.

En effekt av tillgängligheten är att texterna kan nå ut till människor som kanske inte skulle ha läst dem i annat fall. Som exempel tar Gunnar D. Hansson upp att människor som är intresserade av träd och motorsågar, och kanske inte nödvändigtvis av litteratur, hittar till hemsidan. Han tycker att Redwood är bra för Lotta Lotass mediebild eftersom hon tidigare har uppfattats som en svår författare. Nu är hon mer lättillgänglig.

– Det blir som ”Lotass för barn” och om det kan förstöra genrebilder är det bara bra, säger han.

BÅDA FÖRFATTARNA är ofta väldigt tydligt verklighetsförankrade i sitt skrivande

Lotta Lotass har, i olika former, skrivit om kosmonauten Jurij Gagarin, ingenjören Gustaf Dalén och de amerikanska seriemördarna John Wayne Gacy, Ed Gein, Jeffrey Dahmer och Ted Bundy.

Gunnar D. Hanssons mest uppmärksammade böcker Olunn, Lunnebok och Idegransöarna handlar i tur och ordning om makrillen, lunnefågeln och idegranen. Nästan som en vetenskapsman ville Hansson tömma de respektive ämnena och redovisa allt.

– I Lunnebok ville jag skriva allt man vill veta om lunnefåglar och allt som finns att veta om dem. Men det finns inget som är tråkigare än för mycket fakta. Världens ögon måste vara kuriösa, nyfikna, på det man gör, annars blir det bara tjöt, säger han.

"Om man kan uppväcka någon slags fascination så behöver man inte svara på alla frågor. Det är liksom inte Uppdrag granskning utan handlar egentligen om konstens urgamla uppgift, att väcka förundran."

Gunnar D. Hansson
(om skillnaderna mellan journalistik och litteratur)

Skillnaden är sättet på vilket han gör det. Språkligt har han större friheter än i en vetenskaplig rapport eller en journalistisk text. Dessutom har han möjlighet att ljuga också.

– För mig är det en lek, en lek med fakta. Det viktiga är att man inte utsätter någon nu levande människa för osanning. Jag lägger in felaktigheter som är så stora att de ska märkas för att hålla läsaren vaken.

Gunnar D. Hansson berättar att han i Idegransöarna skriver om 15 olika spritsorter man kan tillverka av idegran. I själva verket är idegran giftig. Och i Lun-

nebok påstår han att lunnefågeln sover på rygg, något som inte heller är sant.

– Men när du skriver en essä, då luras du inte? frågar Lotass.

– Nej, jag tror inte att man ska luras alls där.

Även Lotta Lotass fabulerar en hel del utifrån de verkliga personer och händelser hon skriver om.

– Jag hittar på jättemycket saker, framför allt undanhåller jag jättemycket, säger hon och tar upp ett exempel från Tredje flykthastigheten, hennes bok om Jurij Gagarin.

– Människor har undrat varför jag inte nämner att Gagarin hade fru och barn.

EFTERSOM BÅDA FÖRFATTARNA gärna använder sig av fakta i sitt skrivande är det lätt att tro att de får många besserwissers på halsen som vill rätta dem. Faktum är att det händer ytterst sällan.

– Läsaren har en respekt för att det är skönlitteratur och ställer inte frågor om fakta, säger Lotta Lotass. Hon undrar ifall Gunnar D. Hansson, på grund av sin gedigna inläsning, ofta blir tillfrågad som någon slags expert.

– ”Du som kan så mycket om det här, kan du det här också?”. Får du den frågan Gunnar?

– Nja, folk frågar mer ”Tog det lång tid att skriva det här?”. Och då brukar jag säga nej eftersom ifall man är intresserad av någonting känns det inte som lång tid.

INGEN AV DEM har läst Gömda. Gunnar D. Hansson tar ändå upp boken som ett exempel på hur det finns olika förväntningar på olika sorters litteratur.

– Om Liza Marklund istället hade valt att skriva en text på hexameter om ”gömning”, då hade hon inte blivit kritiserad, tror han.

– Inte ens om hon hade sagt att den var sann? frågar Lotta Lotass.

– Nej.

Hansson säger att ifall en författare för in verklighetsmoment i sina verk så blir det blottat för ”världens kuriösa ögon”.

– Liza Marklund blottade sig genom att göra det, säger han.

Deras egna sanningsanspråk är aldrig viktigare än språkets flyt.

– Fakta är underordnad rytmen, säger Gunnar D. Hansson och Lotta Lotass håller med.

– Rytmen är det viktigaste och blir ett med uppgiften, fortsätter Hansson och påpekar att det är en av skillnaderna gentemot journalistik.

– Om man satte rytmen före fakta skulle man inte överleva som journalist. Sanningsfrågan inom litteratur och journalistik ser lite olika ut. Och dessutom finns det regler för hur man skriver som man inte ens till en bråkdel är medveten om, säger han.

Lotta Lotass
Född 1964
Uppvuxen i Borsheden, Dalarna
Bosatt i Göteborg
Författare, litteraturvetare och blivande medlem i Svenska Akademien (inträder i december)
Aktuell med:
Redwood och Hemvist på Autor
Eters hemsida
Pjäsen Speleologerna

Gunnar D. Hansson
Född 1945
Uppvuxen i Smögen, Bohuslän
Bosatt i Göteborg
Författare, översättare, litteraturvetare och professor vid Litterär gestaltning, Göteborgs universitet
Aktuell med:
Var slutar texten? på Autor
Eters hemsida

Men även om sanningsfrågan skiljer sig vill ändå Gunnar D. Hansson hävda att man kan nå fram till sanningar med litteraturen också.

– Om man skriver skönlitteratur så är det också någon sorts forskning. ”Konstvägen” till sanningen kan vara lika intressant som den andra vägen.

– Jag har kommit på vissa grejer i mitt skrivande, till exempel om neanderthal-mentaliteten, men det skiter folk i eftersom det är skönlitteratur.

LIZA MARKLUND HAR FÅTT TA ordentligt med stryk i debatten om Gömda. Hansson och Lotass har aldrig hamnat i liknande blåsväder som författare, men Lotass drar sig till minnes en recension av boken Min röst skall nu komma från en annan plats i rummet, den som handlar om de amerikanska seriemördarna.

– Kritikern såg boken som en manual för seriemördande. Det var för mycket fakta i boken, verkar man ha tyckt.

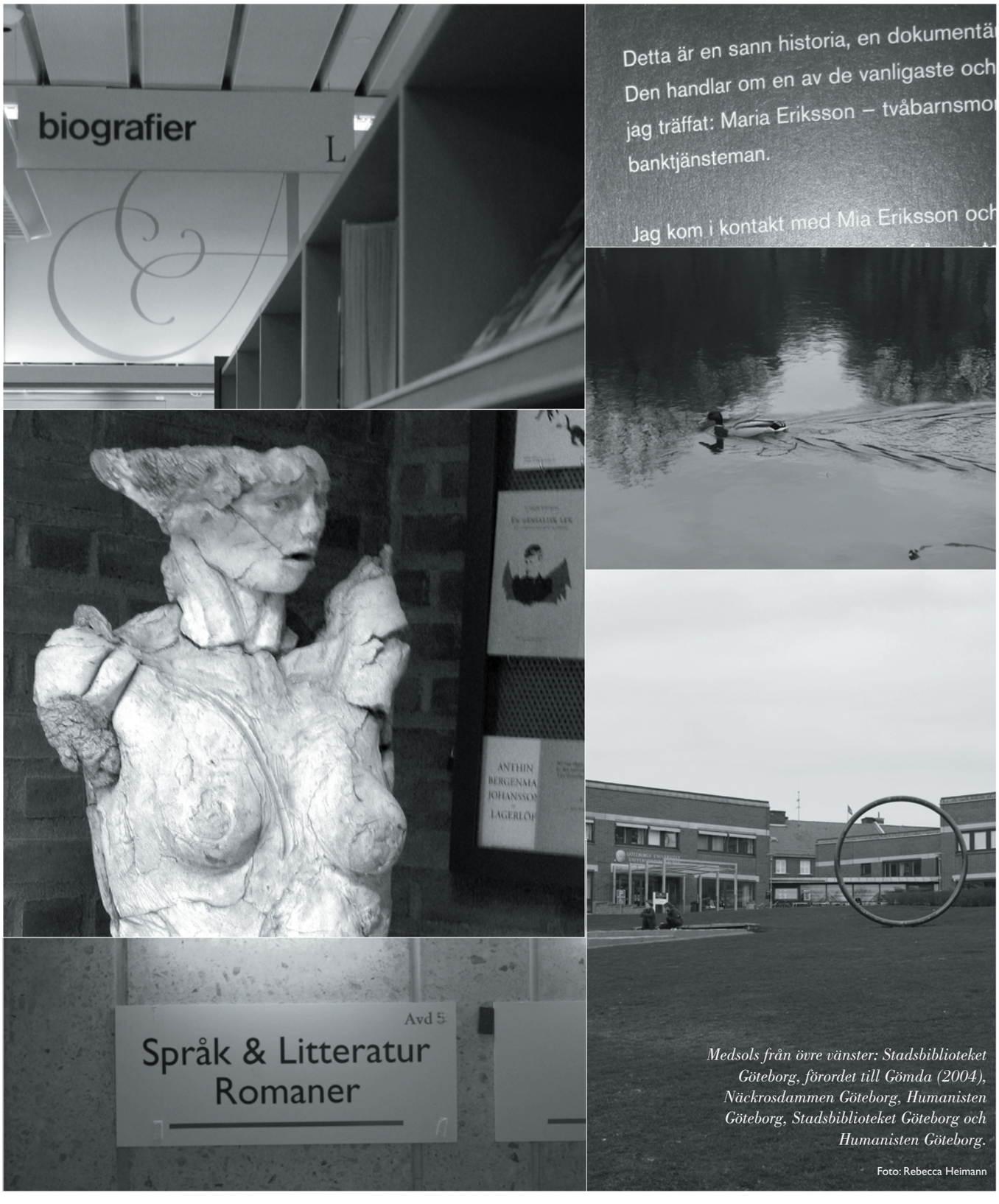
Däremot är Lotta Lotass inblandad i en annan fejd som inte har med hennes författarskap att göra. I hennes barndomsby i Dalarna finns det två grupperingar: en som anser att byn heter Borsheden och en annan som tycker att namnet är Borgsheden. Lotass tillhör den första gruppen. Borsheden är det äldsta namnet av de två och kommer från ett ord som beskriver ett naturfenomen på platsen.

– Byn hette så fram till 1800-talet då det petades in ett ”g” i namnet för att det skulle bli finare. Så på kartor och på skyltar heter det Borgsheden, säger hon.

På frågan om varför det skulle anses finare med ett ”g” än utan hugger Gunnar D. Hansson in.

– Därför att det låter finare med en borg, säger han och båda skrattar.

Text: Martin Hanberg
Foto: Rebecca Heimann

Medsols från övre vänster: Stadsbiblioteket Göteborg, förordet till Gömda (2004), Näckrosdammen Göteborg, Humanisten Göteborg, Stadsbiblioteket Göteborg och Humanisten Göteborg.

Foto: Rebecca Heimann

till sist

GÖMDA-DEBATTEN är svår att sammanfatta, av flera olika anledningar. Dels på grund av att den gjort så många avstickare från huvudspåret och dels på grund av att huvudfrågan är så komplex. Sanningen är ett ämne som snarare passar för en filosofisk diskussion.

Trots det försöker många göra anspråk på den. Liza Marklund, Mia, Monica Antonsson och, inte minst, vi journalister. Det beror på att sanningen är journalistikens viktigaste beståndsdel. Tar man bort den så har journalistiken inte längre något existensberättigande. Journalistik utan sanning är inte journalistik. Därför blir känslorna starka i medie-sverige när författare lånar begreppet, gör det till sitt, och ger det en annan innebörd.

För journalisten är sanningen bestämbar, men i många andra sammanhang är den relativ. Därför blir det frontalkrock mellan olika kulturer. En annan krock är den mellan de vanliga bokläsarna och medierna. I bloggvärlden skrivs tusentals inlägg av människor som läst Gömda och känner sig svikna. På TV, i radio och i tidningar uttalar sig journalister och experter om en bok som många av dem inte ens läst.

ÄNDA SEDAN BOKEN Gömda kom ut har medierna haft svårt att ge en samlad bild av vilken sorts bok det är, men tyngdpunkten innan debatten låg övervägande på en sann historia, där sanningen är den okomplicerade journalistiska versionen. De djupare reflektionerna har lyst med sin frånvaro.

Dessutom har medierna presenterat och återberättat Mias historia gång på gång precis som om den vore just helt sann. Mias historia har också av medierna iklätts den journalistiska skruden av intervjuer och nyhetstexter. Men Gömda i sig är inte journalistik. Den slutsatsen borde man kunnat dra redan 1995.

Det ironiska är att de som nu river ned det här tornet av trovärdighet är desamma som byggt upp det, nämligen svenska medier. Vid sidan om står litteraturvetarna, åtminstone några av dem, och skakar på huvudet åt något som för dem är en icke-fråga. Berättelser som gör anspråk på sanningen är inget nytt, det har funnit lika länge som den mänskliga berättartraditionen.

SAMTIDIGT KANSKE MAN INTE ska vara alltför hård i sin kritik. Den här typen av böcker som Gömda representerar är svåra att läsa, om det råder ingen tvekan. Det märkliga är bara att de svårigheterna inte har lyfts upp rejält tidigare och att de aldrig sätts i ett större perspektiv. De har istället samlats på hög för att brisera nu och Liza Marklund får ta hela skiten.

Gömda är bara en av så otroligt många "sanna historier". Kritiken har stannat vid det enskilda fallet och debatten kommer aldrig till en högre nivå. Detsamma gäller för alla sidodebatter som uppkommit. Inget tas riktigt på allvar, allting verkar kunna urholkas med en välriktad punch line.

HOTET MOT JOURNALISTIKEN kommer denna gång inifrån. Det är en av de egna, Liza Marklund, som har tagit yrkets signum och våldfört sig på det. Kanske har kritiken mot Marklund blivit extra hård, och extra riktad, just därför.

Det märks att man som journalist måste passa sig extra noga när man gör andra saker än journalistik. Visserligen lämnade Liza Marklund sin journalistiska yrkesbana för länge sedan, men när Gömda gavs ut var hon fortfarande först och främst journalist.

För den som bollar med flera roller är spelreglerna tydliga. Du måste förvarna när du ljuger och stå för det, annars kan du råka illa ut. Journalistiken ska också fortsättningsvis syssla med att vara så sann som det bara går, men romanförfattaren är fri att eftersträva det helt motsatta.

Martin Hanberg
Rebecca Heimann

ABSTRACT

Titel: Upp till ytan – en granskning av boken Gömda i svenska medier
Författare: Martin Hanberg och Rebecca Heimann
Program: Journalistprogrammet, Göteborgs Universitet
Termin 3
Vårterminen 2009

En granskning av den mediedebatt om boken Gömda som utspelats under 2008-2009. Granskningen kartlägger var debatten startat, hur den fortgått och vilka argument som varit centrala. Den täcker även in mediemottagandet av boken Gömda vid två andra tillfällen: då boken gavs ut första gången 1995 och när den gavs ut i pocket 2000, för att se vilka konsekvenser bokens mediehistoria fått för nuvarande debatt.
Frågeställningarna var:
Som vilken typ av bok har Gömda presenterats i svenska medier?
Vad har bokens olika definitioner fått för konsekvenser i debatten?
Vilka har argumenten i debatten kring Gömda varit?

Utgångspunkt för granskningen är litteraturvetenskaplig teori som klassar Gömda som faktion, med ett tydligt dubbelkontrakt grundat i paratexten. Som motpol står journalistiken med sin absoluta syn på sanningen.

För perioderna före debatten har underlaget varit artiklar sökbara i Mediearkivet, Presstext och Artikelsök. För debatten har analysmaterialet varit tidningarna Aftonbladet och Dagens Nyheter, Sveriges Radio, Sveriges Television och TV4. Totalt har 103 texter legat till grund för en kvalitativ innehållsanalys.

Under åren har det i medierna florerat många olika definitioner på Gömda som t ex thriller, roman, fackbok. Den definition som har dominerat är sann historia, vilket indikerar fakta. Även på andra sätt har medierna indirekt hanterat Gömda som sann eftersom man gjort intervjuer med bokens huvudperson och refererat boken som exempel på en händelse ur verkligheten.

Debatten som utspelats har flera gånger frångått utgångspunkten och fått flera sidospår. Vad gäller sanningsfrågan så har den varit svår att debattera eftersom många ser på sanningen ur en individuell och relativ vinkel. I debatten lyfts problematiken, om historier som både markerar fakta och fiktion, inte generellt utan centreras istället enbart kring boken Gömda. Dessutom upprörs många journalister av hur Liza Marklund, författaren, hanterat sina dubbla roller som journalist och författare.

ABSTRACT

Title: To the Surface – A Study of the Book Gömda in Swedish Media
Authors: Martin Hanberg and Rebecca Heimann
Program: Master in Journalism, University of Gothenburg
Semester 3
Spring 2009

A study of the debate about the book Gömda in Swedish media during 2008-2009. The study charts the start of the debate, its proceeding and the central arguments. The study also covers how Swedish media received the book on two earlier occasions: when Gömda was originally published in 1995 and when a paperback version was released in 2000. This seemed necessary in order to see how the media history of the book influenced the debate. Our initial questions for the study were:

As which type of book has Gömda been introduced in Swedish media?
What consequences have the different definitions of the book had on the debate?
What are the central arguments in the debate?

The theoretical starting point of the study is literature science which defines Gömda as a faction, with two contracts between the text and the reader, grounded in the paratext. On the other end is journalism with its' absolute view on truth.

When covering the periods before the debate we used material found through the databases Mediearkivet, Presstext and Artikelsök. During the debate the material for analysis have been the papers Aftonbladet and Dagens Nyheter together with Sveriges Radio, Sveriges Television and TV4. The qualitative analysis is founded on in total 103 items.

During the years we have seen many definitions of the book Gömda. It has been called a thriller, a novel and a non-fiction among other things. The dominating definition is 'a true story' which is an indication of facts.

In some ways the Swedish media have dealt with Gömda, indirectly, as a book of truth. For example when publishing interviews with the book's main character and referring to the story as an event from the real world.

The debate has left its initial question on several occasions, to the benefit of other themes. This initial question, the question of truth, is a hard subject of debate due to the fact that many people view the truth as something individual and relative. The general problem which is stories that are composed of both fact and fiction, is not raised in the debate. Instead the debate focuses solemnly on this one book, Gömda. Many journalists tend to be upset about how one of the authors, Liza Marklund, has dealt with her two roles as both a journalist and a writer.

Metod
Vi undersökte vårt material genom kvalitativ textanalys, den systematiska textanalysen där man ordnar innehållet i texterna på ett logiskt sätt enligt tydliga kategorier. För oss blev våra analysfrågor, och svaren på dessa, de tydliga kategorier vi behövde. Enligt Metodpraktikan passar en kvalitativ textanalys bra vid argumentationsanalys och eftersom det var innehållet i argumentationerna vi var ute efter var ett kvalitativt angreppssätt passande. Vi ville inte mäta något i siffror, helt enkelt, även om vi tagit oss friheten att inkludera en del tabeller och siffror i resultatdelen för att ge läsaren en överblick. All data behandlades i SPSS.

Som teoretiska verktyg för vår analys använde vi litterära begrepp som faktion, paratext och dubbelkontrakt och tog också hjälp definitioner av journalistik för att bättre kunna skilja på just journalistik och litteratur. Synen på sanning inom journalistiken använde vi oss också av.

Eftersom journalistik inte är en exakt vetenskap fick Söderberg vara med i teoribakgrunden. Det fick också Årheim och Larsson. Söderberg blev även ett slags ”analysverktyg” för våra resultat precis som Ekström, Larsson, Hammar, Bergman och Årheim. Alla förekommer i resultaten med funderingar och/eller respons på våra resultat. Det sista underlättades av att vi använde flera av våra frågor till flera av våra intervjupersoner. Därmed kunde vi få flera svar på samma sak och förhoppningsvis en mer mångfacetterad analys.

Rebecca intervjuade Söderberg och Ekström i Malmö. Lisbeth Larsson träffade vi i Göteborg och Martin skötte det mesta av frågandet medan Rebecca antecknade. Rebecca pratade med Annette Årheim via högtalartelefon och Martin antecknade. Under intervjun med Ylva Bergman var det ombytta roller. Martin pratade (och antecknade) med Åsa Hammar och även med Peter Winge. Mattias Grundström blev intervjuad av Rebecca och Martin antecknade. Martin pratade med Ann-Marie Säfvestad, Rebecca skrev. När vi träffade Lotass och Hansson i Göteborg skötte Martin det mesta av frågandet medan Rebecca antecknade. Frågorna skrev vi tillsammans. Rebecca har tagit alla foton förutom där annat är angett. Omslagsbilden är tagen från cd-skivan "Holidays, celebrations and seasons" (Photodisc, 1999) som innehåller bilder som är fria att använda. Vi har tillstånd från våra intervjupersoner att använda de bilder vi fått från dem. Vi mailade tidigt till de personer vi ville intervjua. Det visade sig vara en bra idé, då hade båda parter tid att vara flexibla och vi fick prata med i princip alla vi ville. Vi bokade in alla intervjuerna under en koncentrerad period på två veckor.

Redan från början har vi skrivit arbetsrapport för att dokumentera hur arbetet fortskridit. Vi har också gjort checklistor i början av varje vecka för att bli på det klara med vad som var viktigast att göra just då. Sedan kunde vi pricka av efterhand. Vi gjorde ett kodschema tillsammans och provade det några gånger, gjorde justeringar, för att få det att träffa rätt i materialet. Eftersom vi använde samma kodschema till allt material la vi till några frågor för vår tredje analysperiod, själva debatten. Det gjorde vi eftersom vi inte kunde komma åt viss information annars och dessa frågor var helt irrelevanta på det äldre materialet.

Sedan delade vi upp materialet mellan oss och kodade på egen hand. Vi la in allt material i SPSS tillsammans, en läste och den andra skrev. På det sättet fick vi bra insyn i respektives kodningar och kunde få en mer samlad tolkning vid eventuella gränsdragningar. Vi gjorde analysen tillsammans och utgick då från SPSS-dokumentet där man fick överblick över materialet, fråga för fråga. Vår största svårighet under arbetet har ändå varit just överblicken över analysmaterialet. Att göra någon slags kvalitativ sammanfattning på över 100 artiklar och inslag är inte lätt. Dessutom är det svårt att formulera frågorna på det sätt att de verkligen kommer åt det man vill ha svar på i materialet, men kanske framförallt, att få frågorna ömsesidigt uteslutande. När det blev dags för skrivande delade vi upp texterna mellan oss. Resultatdelarna skrev vi tillsammans och det gäller också ledaren och sammanfattningen.

Undersökningsmaterial och urval
För att få svar på hur medierna skrivit om Gömda tidigare begränsade vi oss till de tidsperioder när vi antog att det skrivits mest om boken, nämligen 1995 (när den kom ut första gången) och 2000 (när pocketen kom). Eftersom vi märkte att boken kom ut sent på året 1995 och tidigt på året 2000 inkluderade vi också 1996 och 1999 när vi sökte. Vi genomförde sökningarna i Mediearkivet, Presstext och Artikelsök och använde sökorden ”gömda AND marklund”, ”gömda AND maria eriksson” samt ”gömda AND mia”, samma sökord vi senare använde under debatten, och inkluderade allt vi hittade.

För perioderna 95-96 och 99-00 valde vi bort andra medier, som TV och radio, eftersom vi då hade behövt kontakta ljud- och bild-arkivet, något vi inte upplevde oss ha tid till. För själva debattperioden sökte vi under perioden septem-

ber 2008 – 12 mars 2009 i Mediearkivet och Presstext. Det fanns oerhörda mängder material och vi blev därför tvungna att begränsa oss. En idé vi hade var att koncentrera oss på en kortare tidsperiod, men eftersom debatten bytt spår så många gånger och innehållit så mycket, verkade det inte rättvist mot den att göra så. Vi ville ta ett helhetsgrepp. Vi valde Sveriges två största tidningar, DN och Aftonbladet, och inkluderade allt de skrivet om ämnet som fanns tillgängligt på sökmotorerna.

Vår första ambition var att även inkludera bloggar i analysen, eftersom bloggarna upplevts som så viktiga för debatten, men det var vi tvungna att lämna eftersom materialet var så massivt och oöverskådligt. Vi funderade ett tag på att ta med Newsmill, men det kändes bara godtyckligt så vi struntade i det också. Vi hade redan sådana stora mängder material. Dessutom visste vi att två av våra klasskamrater valt att fokusera på just bloggaspekten i Gömda-debatten och dubbelarbete verkade onödigt.

Vi ville även inkludera TV och radio i analysen och använde samma sökord som tidigare på hemsidorna för Sveriges Radio, Sveriges Television och TV4. Allt vi hittade där togs med. Eftersom papperstidningar, radio och TV inte gör allt publicerat material tillgängligt på nätet/i databaser vill vi påpeka att vi absolut inte dammsugit rent. Totalt blev det 103 analysobjekt. Varje tidningstext blev 1 objekt (eventuella faktarutor inkluderades). Medierna i P1 innehöll vid ett tillfälle två olika reportage om Gömda fast i samma program. Det räknade vi som 2 objekt. Detsamma gällde för TV om ett inslag om Gömda följdes av en debatt i ämnet. Då räknades det som 2 objekt.

Intervjupersoner

Karen Söderberg och Andreas Ekström är båda verksamma journalister. Med Söderberg fokuserade vi på frågan om journalistikens förhållande till sanningen och Ekström medverkade främst som en av de mer tongivande journalisterna i Gömda-debatten.

Lotta Lotass och Gunnar D. Hansson ville vi prata med för att få författarens perspektiv på frågor om fakta, fiktion, sanning, litteratur och journalistik. De har ett fritt förhållningssätt till genre vilket också passade in i vårt arbete.

Peter Winge, Justitiekanslern, är jurist och kunde berätta om lagarna. Han fick också svara på frågor om de Gömda-relaterade anmälningar som kommit in till JK.

Mattias Grundström, Konsumentverket, är den andra juristen i arbetet och den person som fick ta emot anmälningar från läsare som ville försöka få Liza Marklund och hennes förlag fällda för vilseledande reklam.

Ann-Marie Säfvestad på Bibliotekstjänst kunde berätta om hur klassificering av böcker går till och varför Gömda varit så speciell i det avseendet.

Åsa Hammar var en av de journalister/kritiker som recenserade boken när den kom ut 1995. Hon fick berätta om i vilket sammanhang boken kom ut.

Ylva Bergman, också journalist, intervjuade Mia 1995 för Aftonbladet. Hennes minnen från mötet och den tiden var intressanta för vår bakgrundsartikel som Bergman delar med Åsa Hammar.

Lisbeth Larsson är en litteraturvetare som forskat om biografier och myntat begreppet ”strip-lit”, ”den höga litteraturens svar på dokusåporna”. Hon är verksam i Göteborg så vi kunde få intervjua henne ansikte mot ansikte.

Anette Årheim, också litteraturvetare, är förmodligen Sveriges ledande Gömda-expert från ett litterärt perspektiv.

Därför var vi naturligtvis tvungna att prata med henne.

KÄLLOR

Litteratur
Antonsson, Monica *Mia: sanningen om Gömda* (2008) Stockholm: Blue Publishing

Behrendt, Poul *Dobbeltkontrakten : en æstetisk nydannelse* (2006) København: Gyldendal

Burman, Monica *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet* (2007) Uppsala: Iustus

Dahlström, Mats, Krantz, Christer, Lang, Christer, Nilsson, Inger & Westerlund, Gösta *Brott och påföljder: en lärobok i straffrätt om brottsbalken* (2005) Stockholm: Bruun

Eliasson, Mona *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll* (2000) Stockholm: Natur och kultur

Esaiasson, Peter *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad* (2007) Stockholm: Norstedts juridik

Jansson, Bo G. *Episkt dubbelspel: om faktionsberättelser i film, litteratur och tv* (2006) Uppsala: Hallgren & Fallgren

Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom *The elements of journalism: what newspeople should know and the public should expect* (2007) New York: Three Rivers Press, cop.

Marklund, Liza & Eriksson, Maria *Gömda: [en sann historia]* (2004) Stockholm: Piratförlaget

Rosenberg, Göran *Tankar om journalistik* (2004) Stockholm: Pan

Årheim, Annette *När realismen blir orealistisk: litteraturens "sanna historier" och unga läsares tolkningsstrategier* (2007) Växjö: Växjö University Press

Litteratur
(indirekt)
Genette, Gérard *Paratexts: thresholds of interpretation* (1997) Cambridge: Cambridge Univ. Press

Harms Larsen, Peter *Faktion - som udtrycksmiddel* (1990) København: Amanda, cop.

Artiklar
Andersson, Jessica *Hjärnan bakom verket – Att bli JT Leroy (*2008) 00-tal #26
Cantwell, Oisín *Så fick bloggarna Marklund på fall Aftonbladet* 15 januari 2009
Kinn, Gunilla *När fakta och fiktion blandas ihop* Göteborgs-Posten 14 januari 2009
Larsson, Lisbeth *Dags för strip-lit* Dagens Nyheter 21 augusti 2007
Svensson, Per *Sanningen – en gömd historia* Sydsvenska Dagbladet 17 januari 2009

Internet
Lotass, Lotta *Redwood* (2008) Autor Eter
http://www.ordfabriken.org/autor/autoreter.htm
(2009-04-20)

Percan, Tonchi *Liza Marklund JK-anmäld* Dagens Media 23 december 2008
http://www.dagensmedia.se/mallar/dagensmedia_mall.asp?version=208739
(2009-04-21)

Ringdahl, Lasse *JK friar socialsekreterare i Oxelösund* Södermanlands Nyheter 18 mars 2009
http://www.sn.se/parser.php?sect1=101&sect2=158&id=272418&from=rss
(2009-04-21)

Schlyter, Carl Olof *Gömda-bråket för dummies*
Publicerad 19 januari 2009, tagen från tidningen Sourze hemsida
http://www.sourze.se/%22G%C3%B6mda%22-br%C3%A5ket_f%C3%B6r_dummies_10669811.asp
(2009-04-21)

Schori, Martin *Inget åtal mot Liza Marklund* Dagens Media 16 januari 2009
http://www.dagensmedia.se/mallar/dagensmedia_mall.asp?version=211819
(2009-04-21)

Sundell, Camilla *Gömda "Mia" JK-anmäler författare* Aftonbladet 11 december 2008
http://www.aftonbladet.se/nyheter/article3974692.ab
(2009-04-21)

Winkler, Lasse *Marklund tar avstånd från Mias hemlighet*
Publicerad ffg 29 september 2005, plockad från Svensk bokhandels hemsida
http://www2.svb.se/Bokmassan/2005/
89665?searchString%3Autf8%3Austring=marklund+tar+avst%C3%A5nd&search=S%C3%B6k
(2009-04-21)

Citat från Bibliotekstjänst hemsida
http://www.btj.se/public/templates/btjblog.aspx?postid=69
(2009-04-16)

Information om böcker taget från förlagens hemsidor
Lind & co, Blue Media, Ordupplaget.se
http://www.lindco.se/
http://www.blue.se/
http://www.ordupplaget.se/
(2009-04-21)

Information om Lotta Lotass, Gunnar D. Hansson och Ing-Marie Eriksson
http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/Forfattarpresentation/?personId=5488
http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/Forfattarpresentation/?personId=7119
http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/Forfattarpresentation/?personId=6422
(2009-04-20)

Radioinslag om bl a Märit
Giftskåpet i Biblioteket, Sveriges Radio P1, sänt i original måndag 16 februari 2009, finns att lyssna på i efterhand på hemsidan
http://www.sr.se/sida/laddaner.aspx?programID=1273
(2009-04-20)

Övriga källor
Brottsbalk
Marknadsföringslag
Sekretesslag
Tryckfrihetsförordning

8 anmälningar av Gömda till Konsumentverket
Fick dem mailade till oss av Registraturen, Konsumentverket, på förfrågan

Muntliga källor
Intervju med Karen Söderberg (040 - 28 12 94) 30/3 2009
Intervju med Andreas Ekström (040 -28 12 00 Sydsvenska Dagbladets växel) 30/3 2009
Telefonintervju med Peter Winge (08 - 405 10 00 JK:s växel) 31/3 2009
Intervju med Lisbeth Larsson (031 - 786 45 56) 31/3 2009
Intervju med Lotta Lotass (08 - 696 86 20 Albert Bonniers förlag) och Gunnar D. Hansson (031 - 786 44 30) 2/4 2009
Telefonintervju med Ylva Bergman (08 - 692 07 28 redaktionen på tidningen Ottar) 3/4
Telefonintervju med Mattias Grundström (0771 - 42 33 00) 3/4 2009
Telefonintervju med Åsa Hammar (08- 613 27 42) 6/4 2009
Telefonintervju med Ann-Marie Säfvestad (046 - 18 03 03) 6/4 2009
Telefonintervju med Annette Årheim (0470 - 70 89 06) 6/4 2009

Analysmaterial
allt relevant material under perioderna
1995-1996: Mediearkivet, Presstext och Artikelsök
1999-2000: Mediearkivet, Presstext och Artikelsök
1 september 2008 – 12 mars 2009: Mediearkivet och Presstext (Aftonbladet och Dagens Nyheter), Sveriges Radio, Sveriges Television och TV4 (söktjänst på deras hemsidor)

(Kodschema)

Period:
År:
Månad:
Dag:
Medietyp:
Tidning/Program:
Texttyp:

Vem är journalisten, skribenten?

Vilka får komma till tals, förutom journalisten/skribenten?

Vad handlar det om?

Vad är vinkeln?

Hur definieras boken Gömda i texten?

Vilket/vilka är argumenten för definitionen av Gömda, eller finns det inga?

Förutom definitionen och debatten, finns det något annat som läggs fram som ett problem med boken Gömda?

Vad eller vilka ses som Gömdas kvaliteter som bok?

Övriga anmärkningar…

Följande frågor gäller endast för materialet 2008-2009:

Används Gömdas definition/definitioner som utgångspunkt för journalisten/debattören?

Vilka argument används för hur boken Gömda är skriven?

Vilka argument används emot hur boken Gömda är skriven?

Innehåller texten någon kritik mot debatten i sig och/eller den fråga som debatteras?